

Marx och Engels om den permanenta revolutionen

[Ur band 2 av Hal Draper, Karl Marx's Theory of Revolution, vol I-V, New York: Monthly Review Press, 1977-2005. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Innehållsförteckning

Kapitel 7 Borgarklassen och den borgerliga revolutionen.....	2
1. Marx' utgångspunkt 1843.....	2
2. Demokrati och kommunism.....	5
3. Revolutionens stadier.....	7
4. Som en reaktion på den "feodala socialismen".....	9
5. Marx presenterar dilemmat.....	11
6. Blocket av demokratiska klasser.....	13
7. Den revolutionära demokratin och proletariatet.....	15
8. Övergången till den "andra revolutionen".....	17
9. Kommunistiska Manifestet.....	18
Kapitel 8 Den permanenta revolutionen 1848.....	23
1. Begreppet 1848.....	24
2. Alternativ till den permanenta revolutionen.....	25
3. Första svaret på revolutionen.....	27
4. Neue Rheinische Zeitungs linje.....	28
5. NRZ och arbetarrörelsen.....	30
6. Borgarklassen vägrar att "göra sin plikt".....	33
7. Varför borgarklassen föredrog reaktionen.....	35
8. Analysen av kontrarevolutionen.....	37
Kapitel 9 Den permanenta revolutionen, slutgiltig version.....	41
1. Borgarklassen avfärdas.....	41
2. "Social republik" eller kontrarevolution.....	43
3. Slutpunkten.....	44
4. Permanenta revolutionen, version två.....	47
5. Den permanenta revolutionens internationella betydelse.....	49
6. Tredje och sista versionen.....	52
Kapitel 10 Den borgerliga och den proletära revolutionen: bokslut.....	54
1. Den permanenta revolutionen förkunnas.....	55
2. Framåt mot en "majoritetsrevolution".....	57
3. Lärdomarna från Tyskland.....	58
4. Hänvändelsen från mars 1850.....	59
5. Stridsplanen.....	62
6. Teorin om oförmåga.....	64
7. Kalkylerade svårigheter.....	67
8. Kan revolutionen gå för långt?.....	69
9. Begränsade förväntningar.....	70
10. "Progressiv i jämförelse med...".....	72
11. Kriterierna på vad som är progressivt.....	75

Kapitel 7 Borgarklassen och den borgerliga revolutionen

När Marx först ställdes inför frågan om att förändra samhället var den allt överskuggande revolutionen inte proletär utan borgerlig: de revolutionära förändringarna behövde rensa undan arvet från feodalismen och den absolutistiska regimen och ge borgarklassen* den direkta kontrollen över staten. Vår diskussion om bonapartismen¹ har redan ställt en del frågor om borgarklassens revolutionära roll i detta, under sin egen revolution. I detta kapitel kommer vi särskilt att intressera oss för förhållandet mellan den borgerliga och den proletärt socialistiska revolutionen. Det är en hel rad frågor där Marx' teori genomgick ett antal förändringar medan den utvecklades. Den går bara att förstå steg för steg.

Denna fråga var ödesbestämd att bli en av det följande århundradets mest kontroversiella frågor, och därför fördunklas karaktären på Marx' åsikter ofta av dammet från senare debatter. Läsaren uppmanas att motstå den vanliga benägenheten att betrakta Marx' teorier genom prisma från de diskussioner om den permanenta revolutionen och den borgerligt demokratiska revolutionen som rasade i den ryska socialistiska rörelsen under 1900-talets två första decennier. Alla de ryskfödda teorierna – Trotskijs om den permanenta revolutionen, Lenins om ”proletariatets och böndernas demokratiska diktatur” och mensjevikernas teori om en borgerlig revolution först – åberopade som vanligt Marx' auktoritet, men det är tveksamt om någon av dem helt och fullt förstod Marx uppfattningar. Dessutom är det lämpligt att uttryck och formuleringar som användes med femtio års mellanrum under olika samhälleliga förhållanden inte nödvändigtvis har exakt samma innehåll. Man måste göra en konkret analys.

1900-talets debatt ligger utanför vår räckvidd, men ur dessa diskussioner uppstod en vanlig marxologisk myt. Myten sa att det bara var en tillfällig förvillelse som 1850 fick Marx att inte tro på borgarklassens revolutionära karaktär i en sådan historisk situation. I själva verket började Marx, tillsammans med många andra revolutionärer, redan 1843 förkasta borgarklassens revolutionära utvecklingsmöjligheter.

För detta måste vi gå tillbaka till den artikel där han första gången identifierade proletariatet som bärare av den socialistiska revolutionen, hans inledning till en kritik av Hegels politiska tänkande.²

1. Marx' utgångspunkt 1843

I denna tidiga artikel ställde Marx en fråga som måste lösas innan han utsåg proletariatet till den revolutionära klassen: *hur är det med borgarklassen?* Det handlade trots allt om det absolutistiska Tyskland där borgarklassen inte hade makten och led under de föråldrade klassernas styre. Oavsett vad man tänkte om proletariatets möjligheter, var borgarklassen trots allt inte en revolutionär klass på sitt eget sätt och för sina egna mål?

Marx' svar här är nej. Hans resonemang knyter i själva verket på ett logiskt sätt tesen att proletariatet är *den* revolutionära klassen till uppfattningen att borgarklassen inte alls är revolutionär. Han verkar ännu inte överväga att det kan finnas mer än en revolutionär klass, på olika nivåer.

* Marx använde vanligtvis *borgarklass* [bourgeoisie] och *kapitalistklass* omväxlande, utan tydlig åtskillnad. Det vore lämpligt att göra en terminologisk avgränsning, med *kapitalistiska* enbart reserverade för strikt ekonomiska förhållanden av utslagning och *borgerliga* för de mer omfattande och varierande sociala förhållanden som uppstår kring kapitalistklassen. I denna mening skulle borgarklassen vara som en samhällelig skugga runt den hårda kärnan av egentliga kapitalister, som gradvis övergår i de olika samhällselement som fungerar som tjänare till och snyltgäster på kapitalet utan att själva äga kapital. Jag föreslår *inte* denna åtskillnad därför att Marx gjorde den, utan för att påpeka för läsaren att man ska tolka olika fall utifrån sitt sammanhang. Marx använde ofta *medelklass* för *borgarklassen*, vilket förklaras nedan. (Se kapitel 11.)

1 Se *KMTR* 1, kapitel 7-9.

2 Se *KMTR* 1, kapitel 6, särskilt avdelning 7.

Han medger att borgarklassen verkligen var den revolutionära klassen i Frankrike 1789, men menar att den inte är det längre eftersom den nu har den politiska makten i det landet. Det franska mönstret (som han just hade läst mycket om) liksom det engelska talade för att det underutvecklade Tyskland var förutbestämt att genomgå samma stadier. Det är detta antagande Marx besvarar med ett bestämt nej: den tyska borgarklassen hade redan missat den historiska möjligheten att bli landets revolutionära klass. Helt klart är begreppet ”ojämn och sammansatt utveckling” (för att använda en senare term) inblandat i Marx’ resonemang.

Han anser den tyska borgarklassen vara så gott som död. Genom sin rädsla och feghet har den förnekat sin historiskt revolutionära roll. Han konstaterar att ”andra folk vågade en revolution” men ”våra herrar var rädda” för att göra det. Även om vi inte kan glädja oss åt fördelarna av andras revolutioner, så lider vi av deras kontrarevolutioner. Genom hela det tyska samhället sprider sig ett rättfärdigande av tarvlighet, den från förfäderna ärvda knutpiskan, alla möjliga sorters föraktliga fenomen, nedrigheter i regeringen.³

I Frankrike och England ställs denna fråga på ett modernt sätt eftersom det redan har ägt rum en delvis befrielse där: industrin och välståndet (borgarklassen) har frigjort sig från den gamla politiska världen, från den halvfeodala absolutismen. ”I England och Frankrike gäller det alltså att upphäva monopolet [läs: kapitalismen], som utvecklats till sina yttersta konsekvenser [*i alla händelser till borgarklassens politiska makt*], medan det i Tyskland gäller att fortsätta till monopolets yttersta konsekvenser. I första fallet handlar det om en lösning, i det andra gäller det blott en kollision.”⁴

Men, fortsätter Marx’ resonemang, om det var allt så skulle Tysklands perspektiv likna Rysslands: ännu så länge inga revolutionära framtidsutsikter alls. Men i själva verket har Tysklands utveckling varit ojämn: ”Man påbörjar alltså nu i Tyskland det som man i England och Frankrike börjar avsluta.” Ty ”den tyska utvecklingen [har] *i sin helhet* ... nått längre än den *politiska* utvecklingen i Tyskland”. Exempelvis är de teoretiska begrepp som har kommit i omlopp i Tyskland till största delen maskerade som filosofiska begrepp, och de är inte bara frukten av de underutvecklade tyska förhållandena utan också av de utvecklade europeiska förhållandena i väst. Således verkar en kraft, teorin, som en del av den totala tyska utvecklingen, ty ”också teorin blir till materiell makt så snart den griper tag i massorna.”^{5*}

Men kommer det att gå att överbrygga den ”enorma skillnaden” mellan teori och social verklighet i Tyskland? ”Man frågar sig: Kan Tyskland komma till en praktik” i nivå med sin bästa teori, kan det göra en revolution som inte bara kommer att höja det till nivåer som redan uppnåtts i Frankrike och England ”utan upp på den *mänskliga höjd* som kommer att vara dessa folks närmaste framtid?” Det vill säga: kan det göra inte bara en delvis (borgerligt-demokratisk) revolution utan också den grundläggande ”radikala revolution” som till och med kommer att gå utöver det borgerliga stadium som uppnåtts i Frankrike och England?⁶

Marx är medveten om, att det ger anledning till eftertanke att ställa upp denna möjlighet: ”Men Tyskland har inte samtidigt med de moderna folken klarat av den politiska emancipationens mellanstadier... Hur skulle det genom en *salto mortale* [djärvt språng] kunna sätta iväg, inte bara över sina

3 Marx, *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin. Inledning*, på marxists.org.

4 *Ibid.*

5 *Ibid.*

* Men Marx gör också klart i denna artikel att den tyska teorin uppträder i filosofisk förklädnad på grund av Tysklands underutveckling. Femton år senare klargjorde han samma sak mindre filosofiskt: ”Medelklassen[,] som fortfarande är alltför svag för att våga sig på aktiva rörelser, kände sig tvungen att hålla sig i den teoretiska arméns eftertrupp under ledning av Hegels lärjungar mot den gamla världens religion, idéer och politik... Filosofins styrka under denna period berodde helt och hållet på borgarklassens praktiska svaghet. Eftersom de i själva verket inte kunde angripa de föråldrade institutionerna måste de ge företräde åt de djärva idealister som angrep dem på tänkandets område.” (Marx, ”Affairs in Prussia”, en artikelserie i *New York Tribune*, 1858-1860.)

6 *Ibid.*

egna skrankor, utan samtidigt över de moderna folkens skrankor...?" Förutsättningarna för en sådan "radikal revolution" verkar saknas.⁷

För att hjälpa till att ta språnget pekar Marx på ett annat inslag av ojämn och sammansatt utveckling i den samlade bilden av Tyskland: Tyskland har förvisso inte haft sin beskärda del av modern politisk kamp, men det *har* "delat *lidandet* av denna utveckling utan att få dela dess vällust, utan att få dela dess partiella tillfredsställelse."

Tyskland kommer därför en vacker dag att befinna sig i nivå med det europeiska förfallet utan att först ha stått i nivå med den europeiska emancipationen. Man kommer att kunna likna det vid en *fetischdyrkare* som tynar bort av kristendomens sjukdomar.

Följaktligen förenar de tyska regeringarna

de civiliserade bristerna hos den moderna statsvärlden, vars fördelar vi inte äger, med l'ancien régimes barbariska brister, som vi i stället åtnjuter i fullt mått.

Det är denna kombinerade utveckling som ger den speciella situationen att detta underutvecklade Tyskland naivt "delar alla det konstitutionella statsväsendets illusioner utan att dela dess realiteter". Denna "eklekticism" (Marx' beteckning på denna blandning av ojämnt utvecklade element) "kommer att uppnå en hittills oanad höjd", vilket syns i fallet med den preussiska kungen, "som tänker sig att spela kungadömetts alla roller; det feodala som det byråkratiska kungadömetts, det absolutas som det konstitutionellas, det autokratiska kungadömetts som det demokratiska kungadömetts" på samma gång i egen hög person.⁸

Slutsatsen:

Tyskland kommer, såsom den politiska samtids till en egen värld konstituerade brist, inte att kunna radera de specifikt tyska skrankorna utan att radera den politiska samtids allmänna skranka.

Det är första direkta påståendet: Tyskland kommer inte att kunna göra sig av med de absolutistiska resterna från feodalismen utan att på samma gång gå längre.

Det är inte den *radikala* revolutionen som är den utopiska drömmen för Tysklands del, inte den *allmänna mänskliga* emancipationen utan snarare den partiella, *blott* politiska revolutionen, den revolution som låter husets pelare stå kvar.

Denna delvisa, enbart politiska revolution skulle innebära att bara "en *del av det borgerliga samhället*" befriades, medan Marx argumenterar för behovet av den "allmänna emancipationen av samhället."⁹

Här kommer vi till ett av de mer kända styckena: bara den klass som uppfattas som allmän representant för hela samhället kan befria hela samhället. Marx fortsätter:

Men ingen särskild klass har i Tyskland ens konsekvensen, skärpan, modet, hänsynslösheten som skulle kunna göra den till samhällets negativa representant. Likaså saknas hos alla ständer den självsstorhet som momentant skulle kunna identifiera sig med folksjälen...¹⁰

I synnerhet saknar den tyska borgarklassen de egenskaper som en gång gjorde den franska borgarklassen till sitt samhälles revolutionära representant. I motsats till detta är i Tyskland

möjligheten av att spela en storartad roll... förbi innan den verkligen funnits till, så att varje

7 *Ibid.*

8 *Ibid.*

9 *Ibid.*

10 *Ibid.*

klass, då den påbörjar kampen mot klassen ovanför, redan är inbegripen i kamp med den som står under. Därför befinner sig furstendömet i kamp mot kungadömet, byråkraten i kamp mot adeln, borgaren i kamp mot dem alla medan proletären redan börjat befinna sig i kamp mot borgaren. Medelklassen vågar knappt ens utifrån sin egen ståndpunkt fatta emancipationens tanke, och redan förklarar de sociala förhållandenas utveckling, liksom den politiska teorins framsteg själva denna ståndpunkt för antikverad eller åtminstone för problematisk.

Det är ännu ett direkt påstående att borgarklassen inte kan göra sin egen revolution, som på slutet mildras ("åtminstone för problematisk"). Men denna modifiering förbleknar när Marx ställer Frankrike mot Tyskland:

I Frankrike är den partiella emancipationen grundval för den universella. [*Det vill säga den redan fullbordade borgerliga revolutionen är grunden för den kommande universella revolutionen.*] I Tyskland är den universella emancipationen *conditio sine qua non* [nödvändigt villkor] för varje partiell. [*Det vill säga här är en fullständig social revolution ett villkor för att erövra ens en borgerlig politisk demokrati.*] I Frankrike är det den stegvisa befrielsens verklighet, i Tyskland dess omöjlighet som måste ge upphov till den totala friheten.¹¹

Nu har vi påståendet att det är helt omöjligt. Det är på grundval av denna tankegång som Marx går vidare till det berömda stycke där han för första gången pekar på proletariatet som den klass som kan göra *det borgarklassen inte kan göra*.¹² Och det trots det faktum att "[p]roletariatet blott befinner sig... i vardande genom den *industriella* utveckling som brutit in i Tyskland". (Inte ens de schlesiska vävarnas revolt har ägt rum ännu.) Slutsatsen är:

I Tyskland kan man inte bryta *något* slag av slaveri utan att bryta *varje* slag av slaveri. Det grundliga Tyskland kan inte revolutionera utan att revolutionera *från grunden*.

Och sedan en sista mening som förväntar sig att denna revolution kommer att börja i Frankrike och därefter väcka Tyskland.¹³

Marx startade alltså med en i grund och botten primitiv teori om den permanenta revolutionen, men vi kommer att se att han under loppet av sina erfarenheter grep sig an med en komplicerad omprövning, först genom att röra sig bort från denna åsikt, innan han som ett resultat av revolutionen 1848-1849 helt och hållet kom tillbaka till den i en mer avancerad form. Engels' roll i allt detta var viktigare än vad man vanligtvis inser.

2. Demokrati och kommunism

Marx uppfattning att den kommande revolutionen i Tyskland bara skulle kunna äga rum under proletariatets beskydd ändrades under 1840-talet. En faktor i detta var inte bara de teoretiska slutledningarna om borgarklassen, utan borgarklassens eget uppträdande.

Den bild som Marx hade 1843 av den tyska borgarklassen som en död, inaktiv klass hade varit i stort sett riktig fram till omkring 1840.¹⁴ Det var en orsak till varför de tidiga socialisterna hade en tendens att avfärda den som en möjlig revolutionär kraft. "År 1840 var en vändpunkt i Tysklands historia", skrev Marx och Engels senare.¹⁵ 1843 hade det redan funnits en del betydande oppositio-

11 *Ibid.*

12 Se *KMTR* 1, kapitel 6, avdelning 7.

13 Marx, *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin. Inledning*.

14 Engels betonade detta upprepade gånger: i "The State of Germany", artikelserie i 3 delar, 25 oktober 1845 – 4 april 1846, i *Northern Star*, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 32; "The Prussian Constitution", i *Northern Star*, 6 mars 1847, *ibid*, s 65 f; "Revolution and Counter-Revolution in Germany", Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 304, 306, 308, 310.

15 Marx/Engels, "Heroes of the Exile" i *The Cologne Communist Trial*, New York: International Publishers 1971, s 152.

nella liberala rörelser, men i mitten av 1840-talet visade ändå borgarklassen redan hur lättskrämde den trots allt var. Till skillnad från detta ägde i juni 1844 de första uppseendeväckande arbetarrevolutionerna rum i Tyskland (Schlesien och Böhmen). Mitt under dessa pågående händelser var därför bilden suddig. Det var inte förrän 1846-1847 som den borgerliga liberala rörelsen på ett tydligt sätt började röra på sig.* Vi ska komma ihåg denna tidsordning när vi följer Marx' och Engels' syn på frågan. Deras teorier om ämnet utvecklades inte bara i huvudet på dem utan som en reaktion på händelser vars innebörd inte var omedelbart uppenbar.

På våren 1845 antog Engels, precis som Marx, att den "omedelbart förestående" sociala revolutionen (som också skulle komma "mycket snart") inte kunde hindras av några borgerliga framstötter, och att den skulle gå direkt vidare till målet med "det kommunistiska systemet" ("kommunismen").¹⁶ När Engels på hösten blev helt klar över att det var proletariatet som skulle behöva genomföra den sociala revolutionen, införlivade han, som vi har sett,¹⁷ denna uppfattning i ett sammanhang som inte lämnade utrymme åt någon inledande borgerlig revolution:

... vi räknar inte alls med medelklasserna. Proletariatets rörelse har utvecklat sig med en så förvånansvärd hastighet att vi inom ett år eller två kommer att kunna uppbåda en utomordentlig skara arbetardemokrater och -kommunister – ty i det här landet [Tyskland] är demokrati och kommunism vad arbetarklassen anbelangar helt liktydiga.¹⁸

Och han ställer "rörelsen" mot den borgerligt liberala agitationen för enbart konstitutionella rättigheter.

Engels' grundtanke här är att han fullständigt likställer "demokrati och kommunism". Den gör gällande att de två uppgifter som Tyskland står inför *glider in i varandra*: upprättandet av demokratiska institutioner och avskaffandet av både kapitalismen och absolutismen. I slutet av 1845 utvecklar Engels detta tema närmare i en viktig redogörelse som börjar genom att peka på den franska revolutionens "sociala" (och inte bara politiskt demokratiska) sida:

Den franska revolutionen var från början till slut en social rörelse, och sedan dess har en rent politisk demokrati helt och hållet blivit ett omöjligt fantasifoster.

Demokrati är nuförtiden kommunism. All annan demokrati kan bara existera i huvudet på teoretiska drömmare som inte bryr sina hjärnor med vad som verkligen händer, och för vilka principer inte utvecklas av människor och omständigheter utan uppstår av sig själva. Demokrati har blivit proletariatets princip, massornas princip ... När man räknar samman de kommunistiska styrkorna kan man med förtröstan räkna med de demokratiska massorna. Och när de olika ländernas proletära partier förenas gör de helt rätt i att skriva ordet "demokrati" på sina fanor, ty förutom en del undantag som inte räknas är alla europeiska demokrater 1845 mer eller mindre otvetydiga kommunister.¹⁹

Det är avgörande att förstå att "demokrati" på den tiden inte bara betydde vissa politiska teorier eller "värderingar" eller tillvägagångssätt, utan istället huvudsakligen en politisk *rörelse* eller *strömning*, som strävade efter att i en eller annan mening lägga makten i händerna på folket.* I

* Senare (hösten 1850) gjorde Marx ett utkast till ekonomisk analys av rytmen i den hög- och lågkonjunktur som betingade utvecklingen av den liberala oppositionen på 1840-talet. ("Revue/Mai bis Oktober", i *Neue Rheinische Zeitung, Politisch-ökonomische Revue*, nr 5-6, Marx/Engels *Werke*, band 7, s 421-427.)

16 Engels, "Rapid Progress of Communism in Germany", artikelserie i 3 delar i *New Moral World*, 13 december 1844 – 10 maj 1845, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 238 f.

17 Se *KMTR* band 1, kapitel 10, avdelning 3.

18 Engels, "The Late Butchery in Leipzig – The German Working Men's Movement", *Northern Star*, 13 september 1845, Marx/Engels, *Collected Works*, band 4, s 647.

19 Engels, "Das Fest der Nationen in London...", i *Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlicher Reform*, slutet av 1845, på engelska i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 5.

* För de olika betydelseerna av *demokrati* under denna period, se band 1 av detta arbete. (*KMTR*, band 1, kapitel 3,

dåtidens socialistiska språkbruk innebar ”ren demokrati” enbart demokrati, en rent politisk demokrati, som kunde ge borgarklassen det den ville ha men inte erbjöd någonting för att tillfredsställa massornas samhälleliga strävanden. Därför måste ”demokrati” också vara en social rörelse, en rörelse för mer djupgående samhälleliga förändringar.

Detta är en ”algebraisk” föreställning: det demokratiska x fick en innebörd av den småborgerliga demokratin, som till och med kunde kalla det *social-ism*, men för Engels måste detta demokratiska x vara varken mer eller mindre än kommunism. Den han kallade för den ”demokratiska revolutionen”²⁰ måste också vara den kommunistiska revolutionen.

3. *Revolutionens stadier*

Av redan angivna skäl upptäcker vi 1846 för första gången att Engels medgav att borgarklassen åtminstone i viss omfattning skulle komma att spela en revolutionär roll. Nu får vi en tvåstadie-uppfattning om revolutionens förlopp: i det första stadiet erövrar borgarklassen den politiska makten åt sig själv, i det andra stadiet, som kommer omedelbart efter det, går arbetarklassen vidare och störtar borgarklassen. Men det finns inget uppehåll mellan de två stadierna, de går in i varandra i ett sträck.

Så här framställer Engels det 1846. Först förklarar han mycket tydligt skillnaden mellan demokrati som den uppfattas och praktiseras av borgarklassen, som gör demokratiska rättigheter beroende av förmögenhet, och den proletära rörelsens uppfattning av demokrati. Alltså:

mellan 1815 och 1830 var de arbetande klassernas i grund och botten demokratiska rörelse i alla länder mer eller mindre underordnad borgarklassens liberala rörelse. Trots att det arbetande folket var mer utvecklat än medelklasserna kunde det ännu inte inse hela skillnaden mellan liberalism och demokrati – mellan medelklassernas befrielse och de arbetande klassernas befrielse. Innan pengarna hade befriats politiskt, innan medelklassen hade blivit den enda härskande klassen, kunde de arbetande klasserna inte inse skillnaden mellan *pengarnas* frihet och *människans* frihet... Mellan 1815 och 1830 var medelklasserna i alla länder den mäktigaste delen och därför ledare för det revolutionära partiet. Så länge medelklasserna *själva är revolutionära* eller progressiva är de arbetande klasserna med nödvändighet verktyg i medelklassernas händer. De arbetande klassernas särskilda rörelse är därför i detta fall alltid av sekundär betydelse. Men från den dag då medelklasserna får fullständig politisk makt – från den dag då alla feodala och aristokratiska intressen tillintetgörs av *pengarnas* makt – från den dag då medelklasserna *upphör* att vara progressiva och revolutionära och själva blir orörliga, ända från denna dag tar arbetarrörelsen ledningen och blir en *nationell rörelse*.²¹

”Demokrati” – *Demokratins* mål, massornas sociala program – likställs fortfarande med den proletära revolutionära rörelsen och inte med den borgerliga rörelsen, som är ”liberalism”. Det har inte förändrats. Men nu föreställer han sig att revolutionen ska genomgå ett nödvändigt stadium där den ”progressiva och revolutionära” borgarklassen gör slut på sin progressivitet genom att erövra

avdelning 4.) Det är här särskilt viktigt att rikta ljuset mot uttrycket *Demokratins*. Det var inte en beteckning på ett antal idéer, utan på en rörelse inom folket (i diverse betydelser, inklusive vaga sådana). I själva verket var *Demokratins*, som det användes av 1800-talets vänster, mycket likt en annan diffus term som varit populär på 1900-talet, *massorna*. En demokrat (med stor eller liten bokstav) var anhängare eller deltagare i denna rörelse, oavsett sina uppfattningar om demokrati i dagens mening. *Demokratins* uppträdde ofta som substantiv med stor bokstav, speciellt i den chartistiska pressen, men det var inte konsekvent så, och vi kan förvänta oss att en mening glider över i en annan, beroende på sammanhanget. Inte bara chartisterna: i en artikel i *New York Tribune* 1852 angrep Marx gammalliberalernas ledare lord John Russells demagogiska användning av demokratisk retorik. Russel hade sagt: ”Folket i detta land är med andra ord landets Demokrati.” Marx bemödade sig sedan att visa att Russells förklaring av begreppet tömde det på all innebörd. (Marx, artikel utan titel, *New York Tribune*, 25 november 1852.)

20 För ”demokratisk revolution” i detta sammanhang, se Engels, ”Brev till Kommunistiska korrespondentkommittén i Bryssel”, 23 oktober 1846, i Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 32.

21 Engels, ”The State of Germany”, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 29.

makten, så att revolutionen måste *fortsätta* förbi detta stadium för att skaffa verklig demokrati, som är ”*människans frihet*”, inte pengarnas – det vill säga kommunismen.

Så långt Engels. Det finns inga bevarade tillförlitliga uttalanden om hur Marx’ tänkte om detta ämne.* Men sedan våren 1845 hade Marx och Engels arbetat nära tillsammans i Bryssel, inte bara med sitt gemensamma litterära arbete utan också som aktivister i rörelsen. Deras organisatoriska verksamhet pågick samtidigt på tre nivåer: uppbygget av ett kommunistiskt politiskt centrum (först den Kommunistiska korrespondentkommittén, senare Kommunistiska förbundet), uppbygget av Tyska arbetarnas bildningsförbund, en mer öppen proletär klubb, och uppbygget av en vänsterinriktad demokratisk rörelse (Internationella demokratiska förbundet i Bryssel, sedan Demokratiska samfundet, och samarbete med Broderliga demokraterna som organiserades av vänsterchartisterna i London).

Detta organisatoriska mönster ska inte betraktas från den utkiksplats som utgörs av Engels’ förklaring av förhållandet mellan demokrati och kommunism. De demokratiska organisationer som var inblandade var absolut inte borgerligt liberala till sin politiska natur. Istället förenade de kommunister, revolutionära arbetare och icke proletära demokrater som var villiga att följa med kommunisterna åtminstone en del av vägen. 1845-1846 kallade sig den kommunistiska gruppen kring Marx i Bryssel för ”Demokratiska kommunister”,²² och en polisrapport i Bryssel om Marx identifierade honom som en ”farlig demokrat och kommunist”.²³

1847 hade den preussiska borgarklassen avtvingat kungen en sorts konstitution, och sammankallandet av riksdagen hade påskyndat händelseutvecklingen. I mars betvivlade inte Engels (liksom Marx senare samma år) att borgarklassen genast skulle ta den politiska makten. Trots sin ”slöhet” ”tvingas [de] nästan av omständigheterna att förändra regeringssystemet”. Engels tillade: ”Dessutom finns det ingen tvekan om att folket under nuvarande omständigheter kommer att stöda medelklasserna, och med sitt förvisso mycket efterlängtade tryck utifrån stärker de modet och livar upp energin hos de innanför.” Folkets ekonomiska nöd skulle säkerställa det. Bortsett från denna större betoning av att borgarklassen skulle spela en revolutionär roll förblev Engels’ bild av revolutionens förlopp oförändrad. Den ”demokratiska rörelsen” och det ”demokratiska partiet” ställdes fortfarande mot borgarklassens rörelse och identifierades inte med den.

Men från det ögonblick då medelklasserna upprättar sin egen regering och identifierar sig med en ny despotism och aristokrati mot folket, från det ögonblicket tar demokratin plats som det enda rörelsepartiet. Från det ögonblicket förenklas kampen, den begränsas till två partier, och förändras av den orsaken till en ”strid på liv och död”.²⁴

* Det finns två delvisa undantag. I augusti 1844 satte Marx in ett utdrag ur ett brev från sin hustru Jenny i Paris-tidningen *Vorwärts*, ett brev som citerats redan i band 1. (Se *KMTR*, band 1, kapitel 8, avdelning 4.) Jenny skrev från Trier och kommenterade om ett nyligen utfört mordförsök, att det visade att ”en politisk revolution är omöjlig i Tyskland, men det finns frön till en social revolution” – embryot till tanken på en permanent revolution. (”Brev från fru Jenny Marx till Marx”, 10 augusti 1844, i Marx/Engels, *Werke*, extraband 1, s 651.) Karl hade såvitt vi vet ännu inte satt tanken på pränt. Det finns en rapport från en mer tveksam källa. Efter att ha blivit illa åtgången av Marx i en politisk konfrontation den 30 mars 1846, redogjorde Weitling för Marx’ åsikter i ett brev som är fullt av förvanskningar, och enligt detta otillförlitliga brev hade Marx sagt att: ”Vad gäller förverkligandet av kommunismen kan det inte vara tal om det till att börja med, borgarklassen måste först sitta vid rodret.” (Weitling, ”Brev till Hess”, 31 mars 1846, i *Der Bund der Kommunisten: Dokumente und Materialien*, Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Berlin: Dietz 1970, band 1, s 307. Angående debatten mellan Weitling och Marx, se specialnot I.) Utan tvivel sa Marx ungefär något sådant. Drygt 40 år senare ansåg Engels att Marx’ ”viktigaste tes” var ”tillräckligt uppenbar” i denna del av Weitlings brev, (Engels, ”Brev till Bebel”, 25 oktober 1888, i Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 118) men den exakta formuleringen är en annan fråga.

22 Jmfr Marx/Engels, ”Address of the German Democratic Communists of Brussels to Mr Feargus O’Connor”, i Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 58-60.

23 Luc Sommerhausen, *L’Humanisme Agissant de Karl Marx*, Paris: Richard-Masse 1946, s 75.

24 Engels, ”The Prussian Constitution”, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 69-71.

4. Som en reaktion på den ”feodala socialismen”

Vi måste nu ta hänsyn till en ny faktor som gav Marx och Engels en avsevärd knuff mot att lägga större tonvikt vid borgarklassens revolutionära roll, det vill säga förhoppningen att den skulle spela en ledande roll under störtandet av absolutismen och dess gamla härskande klasser.

De upptäckte att de var tvungna att bekämpa en farlig tendens hos de småborgerliga socialisterna – en tendens som uppmuntrades av regimen – att utnyttja arbetarnas hat mot borgarklassen *för att mobilisera dem till stöd för den ännu mer reaktionära klass som fortfarande hade makten*. Denna strömning riktade in sig på de nya missförhållanden som den borgerliga utvecklingen och utsugningen ledde till, och pekade ut borgarklassen som fienden och sa till arbetarna: *Din fiendes fiende är din vän*.^{*} Som Engels skrev i sitt utkast till Manifestet: ”Ur det faktum att det förekommer lidande och elände i det nuvarande samhället drar denna grupp slutsatsen att det feodala och patriarkaliska samhället måste återställas, emedan det skulle ha varit fritt från detta lidande.”²⁵ Det var inte första, och skulle inte bli sista, gången som detta knep användes för att mobilisera stöd för en mer reaktionär kraft mot en mer omedelbar exploatör.

Denna ”reaktionära socialism” eller ”feodala socialism” kom speciellt från en strömning som kallade sig ”Sanna socialister”. På våren 1847 skrev Engels en broschyr mot denna strömning, men bara två delar av hans manuskript finns bevarat. I ett av dem hävdar han att den absoluta monarkin bara kan störtas av borgarklassen och inte av de småborgerliga element som tagits på släp av feodalisterna.²⁶ I samband med detta har han ett viktigt stycke om den tyska arbetarklassen. För första gången säger han klart att den i sitt nuvarande samhällsekonomiska utvecklingskede *ännu inte* kan ta över rollen som ledare för revolutionen.

Det finns två punkter som talar mot det, skriver han. Den är alltför ”uppsplittrad” i olika ekonomiska sektorer, och den är alltför glest utspridd i det stora landet, med få samlingspunkter. Dessa kännetecken gör det svårt för den ”att upprätta sig som *en* klass”, det vill säga upprätta sig som en enad politisk klassrörelse. ”Så lite är den stora massan av arbetare i Tyskland beredda att ta över ledningen i offentliga angelägenheter.”²⁷

* Mer än en gång pekade Marx på samma mönster, det vill säga där proletariatet också utnyttjas som trupper åt borgarklassen för att bekämpa sin fiendes fiende. *Kommunistiska Manifestet* hänvisar till det underutvecklade stadium där ”proletärerna alltså inte [bekämpar] sina fiender utan sina fienders fiender, den absoluta monarkins rester...” (Marx/Engels, *Kommunistiska Manifestet*, på marxistarkiv.se, s 8.) I en artikel om juniupproret i Paris 1848 säger Marx angående störtandet av Louis Philippes monarki i februari: ”Det de [folket] instinktivt hatade hos Louis Philippe var inte Louis Philippe utan en klass’ krönta makt, kapitalet på tronen. Men högsinta som alltid inbillade de sig att de hade krossat sin fiende efter att ha störtat sina fienders fiende, den *gemensamma fienden*.” (Marx, ”Die Junirevolution”, i Marx/Engels *Werke*, band 5, s 134.) Samma problem dök givetvis upp även i England, när hatet mot borgarklassen bland (låt oss säga) chartisterna ledde till illusioner om Tory-aristokraterna, helt enkelt därför att de sistnämnda på sitt eget sätt också var mot borgarklassen. 1852 skrev Engels om den vänsterchartistiska ledaren Ernest Jones, som kämpade mot denna strömning: ”utan vår lära skulle han aldrig ha kommit in på rätt spår och aldrig ha kommit på hur å ena sidan arbetarnas intensiva klasshat mot industribourgeoisien, den enda möjliga grunden för en omorganisering av det chartistiska partiet, inte bara går att upprätthålla utan till och med utvidgas, utvecklas och fås att tjäna som grund för en upplysande propaganda, och hur man å andra sidan ändå kan vara progressiv och gå mot arbetarnas reaktionära längtan och deras fördomar.” (Engels, ”Brev till Marx”, 18 mars 1852, i Marx/Engels, *Selected Correspondence*, Moskva: Progress Publishers 1969-1970, s 71.) Jones måste kämpa mot sin egen tendens i samma riktning. (John Saville, *Ernest Jones: Chartist Selections... with introduction and notes*, London: Lawrence & Wishart 1952, s 18.) ”Det var”, tyckte Engels, ”speciellt i början av den industriella revolutionen, helt naturligt att arbetarna, som bara var indragna i direkt kamp mot industribourgeoisien, skulle alliera sig med aristokratin och andra delar av borgarklassen som inte sög ut dem direkt och som också gick mot industribourgeoisien.” Lika naturligt som en sjukdom, men ändå farligt: ”denna allians smittade ner arbetarrörelsen med ett avsevärt inflöde av reaktionära element” och andra skadliga inflytanden. (Engels, ”The English Ten Hours Bill”, i Marx/Engels, *Articles on Britain*, Moskva: Progress Publishers 1971, s 99.)

25 Engels, *Kommunismens grundsatser*, på marxists.org.

26 Engels, ”The Status Quo in Germany”, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 79 f.

27 *Ibid*, s 83-84.

Således uppstår den fråga som kommer att bli det huvudsakliga ämnet i dessa och de följande tre kapitlen, liksom ett oräkneligt antal grundläggande diskussioner inom den socialistiska rörelsen.

Några månader senare lade Engels fram ännu ett skäl varför man först måste gå igenom ett stadium med borgerlig makt:

Först när en *enda* klass – borgarklassen – träder fram som utsugare och förtryckare, först när fattigdom och misär inte längre kan tillskrivas än det ena och än det andra sociala ståndet, eller helt enkelt den obegränsade monarkin och dess byråkrater: först då uppstår den sista avgörande striden ... mellan borgarklassen och proletariatet.²⁸

Föreställningen här är att det gamla systemets missförhållanden täckte över och dolde den borgerliga samhällsordningens nya missförhållanden och först måste avskaffas för att kunna rikta in alla framåtskridandets krafter mot den nya härskande klassen, som inte längre kan skylla saker och ting på sin egen fiende, absolutismen.

Samma år riktades andra angrepp mot de socialister som försökte kanalisera antikapitalismen till stöd för "vår fiendes fiende". Tidigt detta år arbetade Engels, men blev aldrig klar, med en attack mot ett antal lärda personer från Sanna socialisterna. Bland annat hudflängde han deras likgiltighet inför de borgerliga "politiska revolutionerna" och andra politiska frågor av intresse för borgarklassen.²⁹ Ett annat arbete skrevs av Marx' nära vän i Kommunistiska förbundet, Wilhelm Wolff: "Sådana frågor och sådana åsikter kan bara komma från de bland oss som förblindats av ett i andra avseenden fullt berättigat hat mot borgarklassen..." Vi har förvisso som mål att krossa borgarklassen – "Men är vi proletärer i Tyskland redo att helt och hållet omvandla den samhällsliga oredan i vårt eget intresse, det vill säga kan vi genast sopa undan borgarklassen och genomföra kommunismens principer i praktiken?" Wolff förklarade varför borgarklassen först måste avskaffa den absolutistiska regimen, och hävdade att politiska friheter och demokratiska procedurer var livsviktiga för den proletära kampen att störta borgarklassen själv.³⁰

Samma månad som Wolffs artikel kom ut, september, gav sig Marx in i striden med en artikel som riktades mot ett regeringsorgan som hade försökt att utnyttja de "Sanna socialisternas" linje. Rubriken på artikeln, "*Rheinische Beobachters* kommunism", antydde problemet: detta reaktionära organ låtsades en viss antikapitalism för att avleda folkets missnöje i riktning mot borgarklassen istället för mot regimen. I namn av "det mest revolutionära av alla revolutionära partier i Tyskland" förkunnade Marx rent ut att "kommunisterna har ingenting gemensamt" med vare sig de profeodala socialisterna eller de profeodala regeringsorgan som drev denna politiska linje.

Regeringstidningen hade hävdad att den liberala borgarklassen bara ville utnyttja folket som "kanonmat" för att själv gripa statsmakten. Ja, svarade Marx, vi vet att borgarklassen bara strävar efter sina egna intressen, men det är fel att dra slutsatsen att den folkliga rörelsen därmed "utnyttjas av den liberala borgarklassen för sina egna syften."

Folket – eller för att ersätta detta vaga och föränderliga uttryck med ett definitivt, proletariatet – resonerar på ett helt annat sätt ... Proletariatet frågar inte om folkets välfärd är borgarklassens främsta övervägande eller ett sekundärt, huruvida de *vill* använda proletariatet som kanonmat eller ej. Proletariatet frågar inte vad borgarklassen bara *vill* utan istället vad den *måste* göra.* Det frågar om det är det nuvarande politiska tillståndet, byråkratins makt, eller det som liberalerna

28 Engels, "Protective Tariff or Free Trade System", i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 94.

29 Engels, "The True-Socialists", i Marx/Engels, *Collected Works*, band 5, s 556 f.

30 Wilhelm Wolff, "Der Preussische Landtag und das Proletariat in Preussen wie überhaupt in Deutschland", i *Kommunistische Zeitschrift*, i *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 517 f, 530.

* Jämför med denna centrala mening (som vi kommer att återvända till) med vad Marx hade skrivit i *Den heliga familjen* om proletariatet: "Det handlar inte om vad den ena eller andra proletären eller ens hela proletariatet tillfälligtvis föreställer sig vara målet, det handlar om vad det är och vad det i enlighet med detta *vara* historiskt är tvingt att göra." (Marx/Engels, *Ur "Den heliga familjen"*, på marxists.org.)

strävar efter, borgarklassens makt, som kommer att ge det fler medel för att nå sitt mål ... borgarklassens styre ger inte bara proletariatet helt nya vapen för kampen *mot* borgarklassen utan ger också proletariatet ett helt annat status, status som ett erkänt parti.³¹

De ”nya vapen” som proletariatet kommer att lära sig använda är institutioner som ”pressfrihet och föreningsfrihet.” Herrarna i *Rheinische Beobachter* ”inbillar sig att proletariatet vill ha hjälp. Det faller dem inte in att proletariatet inte förväntar sig hjälp från någon annan än sig själv.”³²

Proletariatet (fortsätter Marx) angriper de borgerliga liberaler som dominerar den preussiska förbundsdagen från ett helt annat håll:

Proletariatet klandrar förbundsdagen för att den är på defensiven, för att den inte angriper, för att den inte går tio gånger längre, för att den inte träder fram tillräckligt beslutsamt för att göra det möjligt för proletariatet att delta i rörelsen ... en förbundsdag som kräver rättegång med jury, likhet inför lagen, avskaffande av trälarbete, pressfrihet, föreningsfrihet och ett verkligt representativt system – en förbundsdag som en gång för alla bryter med det förflutna och slår fast sina krav i enlighet med dagens behov istället för med föråldrade lagar – en sådan förbundsdag kan räkna med det allra starkaste stöd från proletariatet.³³

Artikeln slutar med ett kraftfullt angrepp på tanken att stöda ”en monarki som är beroende av folkets stöd”, som vi diskuterade i förra kapitlet.³⁴

5. Marx presenterar dilemmat

Liksom Engels hade gjort tidigare på året förklarade Marx varför proletariatet inte var redo att ta borgarklassens plats under störtandet av absolutismen. Han gjorde det i oktober-november under en polemik mot en demokratisk liberal vid namn Heinzen. I denna fråga var det hans dittills mest ingående framställning.

... så länge historiens förlopp, dess ”rörelse”, ännu inte har skapat de materiella betingelser som gör det nödvändigt att avskaffa det borgerliga produktionssättet och därför också definitivt störta borgarklassens politiska makt, skulle proletariatets seger, om det störtade borgarklassens politiska makt nu, bara vara övergående, bara en episod i den *borgerliga revolutionens* tjänst, som 1794. Följaktligen tjänade Terrorväldet i Frankrike ovillkorligen bara syftet att med hjälp av sina mäktiga hammarslag sopa undan resterna av feodalismen från fransk mark. Den för-sagda överförsiktiga borgarklassen skulle inte ha fullbordat detta arbete på decennier. Folkets blodiga handling röjde därmed bara vägen för den. På samma sätt skulle störtandet av den absoluta monarkin bara bli ett tillfälligt ögonblick, om de ekonomiska förutsättningarna för borgarklassen makt ännu inte har mognat ...

Frågan om egendom, som i ”vår tid” är en världshistorisk fråga, får därför bara en mening i det *moderna borgerliga samhället*. Ju mer utvecklats samhället är, ju mer borgarklassen därför har utvecklats ekonomiskt i ett land, och ju mer statsmakten har fått ett borgerligt uttryck, desto mer genomträngande kommer den *sociala* frågan i förgrunden ...³⁵

Men varför skulle de tyska arbetarna föredra ”borgarklassens direkta styre framför den absoluta regeringens brutala förtryck”? I grund och botten gav Marx de svar som vi redan har sett.* Detta

31 Marx, ”The Communism of the Rheinische Beobachter”, 12 september 1847 i *Deutsche Brüsseler Zeitung*, på engelska i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 222.

32 *Ibid*, s 225.

33 *Ibid*, s 228.

34 Se ovan, kapitel 6, avdelning 4.

35 Marx, ”Moralizing Criticism and Critical Morality”, 28 oktober – 25 november 1847, i *Deutsche Brüsseler Zeitung*, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 319, 323.

* Jämför här också med Marx’ kortaste formulering, som han gjorde under en lektion om frihandel i januari 1848. De

stycke slutade så här:

De [arbetarna] vet att deras egen kamp med borgarklassen bara kan starta den dag borgarklassen har segrat. Icke desto mindre delar de inte herr Heinzens borgerliga illusioner. De kan och måste behandla den *borgerliga revolutionen* som ett villkor för *arbetarnas revolution*. Men inte för ett ögonblick kan de anse den vara sitt *slutgiltiga mål*.³⁶

Vi ser alltså att Marx upprepade Engels' betoning av att kampen skulle fortsätta "den dag borgarklassen har segrat."

Artikeln betonade också borgarklassens ovillighet att kämpa av rädsla för klasskampen under sig. I detta sammanhang pekar Marx hela vägen tillbaka till sin egen artikel från 1843-1844, med vilken vi inledde detta kapitel:

Som jag redan har påpekat i [denna artikel] har Tyskland en egen kristen germansk plåga. Dess borgarklass var så efterbliven att den inleder sin kamp mot den absoluta monarkin och försöker upprätta sin egen politiska makt vid en tidpunkt då borgarklassen i alla de utvecklade länderna redan var indragen i mycket hård kamp med arbetarklassen, och dess politiska illusioner redan är bortglömda i Europas medvetande. I detta land där den absoluta monarkins politiska elände fortfarande existerar tillsammans med en hel rad förfallna halvfeodala samhällsföreskrifter och förhållanden, samtidigt som det – förvisso delvis som ett resultat av den industriella utvecklingen och Tysklands beroende av världsmarknaden – å andra sidan existerar moderna motsättningar mellan borgarklass och arbetarklass, och den kamp som uppstår ur dessa: till exempel arbetarrevolutionerna i Schlesien och Böhmen. Därför har den tyska borgarklassen redan hamnat i en motsatsställning till proletariatet innan den ens har hunnit upprätta sig som klass politiskt.³⁷

Det lägger grunden till det som faktiskt skulle hända under den kommande revolutionen, även om Marx ännu inte ser den fulla innebörden av sin egen åsikt. Här är ännu ett stycke ur Marx' utläggning:

De [borgarklassen] vet bättre [än Heinzen] var skon klämmer. De vet, att under en revolution blir *pöbeln* oförskämd och börjar roffa åt sig. Därför försöker herrarna i borgarklassen så mycket som möjligt på ett vänligt sätt och utan en revolution förändra den *absoluta* monarkin till en *borgerlig* monarki.

Men precis som tidigare i England och Frankrike går inte den absoluta monarkin i Preussen med på att låta sig förborgerligas på ett vänligt sätt. Den abdikerar inte i godo. Utöver sina personliga fördomar är furstarnas händer bundna av en civil, militär och kyrklig byråkrati – delar av den absoluta monarkin som på inte sätt vill byta sin status som härskare till en ställning som tjänare åt borgarklassen. För det andra bromsar de feodala samhällsklasserna. För dem är det en fråga om att vara eller icke vara, det vill säga egendom eller expropriering. Trots borgarklassens underdåniga knäböjande är det uppenbart att den absoluta monarkin inser att dess verkliga intressen ligger hos dessa feodala samhällsklasser.³⁸

Detta förutsåg ganska riktigt det som 1848 års revolution snart skulle visa. Men Marx löste inte det underförstådda dilemma, och fortsatte inte ens att diskutera det här. Om borgarklassen är rädd för att göra sin egen revolution och regimen inte kan störtas på något annat sätt, och proletariatet ännu inte är redo att göra jobbet, vad händer då med den borgerliga revolutionen, för att inte tala om

engelska arbetarna, sa han, låter sig inte luras av frihandlarnas illusioner och lögner, "och om arbetarna trots detta gjorde gemensam sak med dem mot jordägarna, så var det för att krossa de sista resterna av feodalism och ha en enda fiende kvar att ta itu med," (Marx, "Speech on the Question of Free Trade", i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 457.)

36 *Ibid*, s 332.

37 *Ibid*, s 351.

38 *Ibid*, s 352 f. Det sista stycket citerades i *KMTR* band 1, kapitel 19, avdelning 5, i ett annat sammanhang.

framtidsutsikterna att den omedelbart följs av en mer radikal demokratisk revolution?

6. *Blocket av demokratiska klasser*

Det var ungefär vid denna tidpunkt, på hösten 1847, som Engels började skissera konturerna till ett mer komplicerat sätt att närma sig frågan om den kommande revolutionen.*

Han hade redan pekat på att det tyska proletarietet fortfarande var alltför uppsplittrat, utspritt och litet. Det satte ett frågetecken för proletarietets förmåga att inte bara genomföra revolutionen mot absolutismen utan även att få till stånd revolutionens andra stadium mot borgarklassen – ensam. I en polemik mot samme Heinzen utvecklade Engels en uppfattning om den revolutionära demokratin som ett *block mellan de lägre klasserna under ledning av proletarietet som mobiliserades mot borgarklassen såväl som absolutismen, på grundval av en sorts övergångsprogram.*

Vilka är demokratin uppgifter?, frågar Engels.

... dess uppgift är att upphäva byråkratin, adelns och borgarklassens förtryck av proletäerna, småbönderna och småbourgeoisien – ty i Tyskland utgör dessa ”folket” ...

Märk väl att borgarklassen precis som tidigare placeras på andra sidan barrikaderna, trots att absolutismen fortfarande måste störtas.

Dess [den revolutionära demokratin] uppgift är att visa att det första villkoret för att genomföra dessa möjligheter är att proletäerna, småbönderna och småbourgeoisien erövrar den politiska makten.

Den politiska makten ska nu inte erövras av enbart proletarietet utan av ett block av klasser – proletarietet, småbönderna och småbourgeoisien.

Dessutom är dess uppgift att analysera i vilken mån man kan räkna med att snabbt uppnå demokrati, vilka medel som står till partiets förfogande, och med vilka andra partier det måste gå samman så länge det är alltför svagt för att stå ensamt.³⁹

Men (resonerar Engels) Heinzen gör fel i att rikta in sig på småbönderna, som är de som är minst förmögna till revolutionära initiativ. I 600 år har alla progressiva rörelser härstammat från städerna. ”I alla moderna demokratier har industriproletariatet i städerna blivit kronan på verket. Småbourgeoisien och än mer bönderna är helt beroende av dess initiativ.” Att utnämna proletarietet till kronan på verket i den moderna demokratin innebär att tilldela det *hegemonin* över det demokratiska blocket.

Men programmet för denna demokratiska revolution kan inte börja med att vara ett fullständigt kommunistiskt program. Det krävs ett annat sorts program för detta skede, ett övergångsprogram.[§] Det är det program som alla demokrater (kommunistiska såväl som icke kommunistiska) är beredda att stöda – till och med Heinzen, ty hans samhällsreformistiska förslag ”är sådana som *kommunisterna* själva föreslår som förberedelse för att avskaffa privategendomen.” Men för kommunisterna

* Som vi ska se i resten av detta kapitel är det inte klart om Marx vid denna tidpunkt arbetade tillsammans med Engels under utvecklingen av denna taktik eller om han ens höll med om den ännu. De tillgängliga dokumenten tyder förvisso på att det var Engels som pressade på djävare i denna fråga.

39 Engels, ”The Communists and Karl Heinzen”, 3-7 oktober 1847, i 2 delar i *Deutsche Brüsseler Zeitung*, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 294.

§ Föreställningen om ett övergångsprogram – en plan för övergången från det nuvarande samhället till den nya samhällsordningen – var redan välbekant inom den socialistiska rörelsen. Själva begreppet hade använts på ett framträdande sätt av Cabet, Heinzen och andra. (För Cabet se hans *Voyage en Icarie*, Paris: Populaire 1845, s 346; och Christopher Johnson, *Utopian Communism in France. Cabet and the Icarians, 1839-1851*, Cornell University Press 1974, s 59, 140 f; för Heinzen se Marx/Engels, ”Great Men” i *The Cologne Communist Trial*, s 186. Jmfir också stycket ur Schapper nedan.

är dessa åtgärder bara förberedande:

De är möjliga som förberedelser, som mellanliggande steg, som en övergång till att avskaffa privategendomen, men inte på annat sätt.⁴⁰

Den djupa klyftan mellan kommunisterna och Heinzen är att dessa åtgärder för den sistnämnde är slutgiltiga. De är målet, inte medlen, de är ”inte avsedda för en revolutionär situation utan för en fredlig borgerlig situation.” Dessa åtgärder är tvärtom omöjliga för en stabil borgerlig situation, och så länge de förblir inom det privata egendomssystemets ramar gör de borgerliga ekonomer som är mot dessa åtgärder rätt i att hävda det. Men ekonomernas invändningar ”förlorar all kraft så snart man ser dessa sociala reformer som rent samhällsnyttiga åtgärder, som revolutionära och övergångsåtgärder.” Engels upprepar sedan denna sista punkt: dessa åtgärder måste ses

inte som slutgiltiga åtgärder utan som samhällsnyttiga övergångsåtgärder som härrör ur klassens egen övergångskamp.

För herr Heinzen är de utan rim och reson, eftersom de förs fram som rent godtyckliga, konstgjort hopkokade, kalkborgerliga hänförelser att göra gott ...⁴¹

Det gör Heinzen till en dålig demokrat, och, tillägger Engels, vi angriper honom inte för att han inte är kommunist – vi angriper honom för att han är en dålig demokrat.

Slutligen ett viktigt uttalande om blocket mellan kommunister och demokrater:

Långt från att under nuvarande förhållanden starta föga givande gräl med demokraterna träder kommunisterna vid denna tidpunkt i alla praktiska partifrågor själva fram som demokrater. I alla civiliserade länder leder demokratin som ett nödvändigt resultat fram till proletariats politiska makt, och proletariats politiska makt är den första förutsättningen för alla kommunistiska åtgärder. Så länge demokratin ännu inte har erövrats, så länge kämpar kommunister och demokrater därför tillsammans, och så länge är demokraternas intressen också kommunisternas. Tills dess är skillnaderna mellan de två partierna rent teoretiska till sin natur och kan mycket väl diskuteras teoretiskt utan att därmed på något sätt störa deras gemensamma aktioner. Det kommer till och med att vara möjligt att komma överens om många åtgärder som ska vidtas i de hittills förtryckta klassernas intresse omedelbart efter att demokratin har uppnåtts, till exempel att staten ska driva storindustrierna och järnvägarna, att alla barn ska utbildas på statens bekostnad, etc.⁴²

Vi bör notera att Engels helt har kommit över sin tidigare naiva uppfattning att ”förutom en del undantag som inte räknas är alla europeiska demokrater ... mer eller mindre otvetydiga kommunister.”⁴³ Det är nu frågan om en enhetsfront mellan olika strömningar (”partier”) – ett mer komplicerat problem. Engels menar nu också att revolutionens övergångsperiod (”efter att demokratin har uppnåtts”) inleds med en statsmakt av blandad klassammansättning som ännu inte slutgiltigt har tagit ställning för att upprätta kommunismen. Och till sist: statsmakten har bara tagit ställning för vissa åtgärder, för ett övergångsprogram som ur kommunisternas synvinkel bara är förberedelser för ett kommunistiskt samhälle, men som för att kunna genomföras objektivt kräver att man går över till kommunismen.

Formuleringen av detta övergångsprogram går under de följande månaderna igenom flera utkast, och slutar som ett program i tio punkter i slutet av del II i *Kommunistiska Manifestet*.

Men Engels uppfattning om ett begränsat block mellan den proletära rörelsen och den radikala

40 *Ibid*, s 295.

41 *Ibid*, s 292 f.

42 *Ibid*, s 299.

43 Se not 19 ovan.

småbourgeoisien måste särskiljas från en annan åsikt som fortfarande fanns i tänkandet hos Kommunistiska förbundets medlemmar. Månaderna innan Engels' artikel hade denna gamla uppfattning uttryckts i en ledarartikel i *Kommunistische Zeitschrift*, troligen skriven av Schapper. Den betraktar en koalition mellan proletariatet och småbourgeoisien som naturlig, helt enkelt därför att den inte ser någon *klasskillnad* mellan de två skikten, eller bara ser den vagt. Detta är en återspeglning av en hantverkarmentalitet, som inte helt har förlikat sig med proletariatets tillstånd som egendomslost. Schapper skrev:

I dagens samhälle är proletärerna alla de som inte kan leva på sitt kapital, arbetare såväl som lärda män, konstnärer såväl som småborgare, och även om småbourgeoisien ännu äger en del egendom, så är den uppenbarligen med stora steg på väg mot omständigheter som helt och hållet kommer att göra den likställd med resten av proletärerna. Därmed kan vi redan räkna in den i våra led, ty den har lika stort intresse av att skydda sig mot ett tillstånd av fullständig egendomslöshet som vi har av att höja oss ur detta tillstånd. Låt oss därför enas, så att båda kan bli hjälpta.⁴⁴

Förmenta kommunister som Schapper hade ännu inte slagit fast de proletära ståndpunkternas *oberoende* från småbourgeoisiens. Engels' program utgick från skillnaderna mellan de två klasserna och frågade om de kunde marschera gemensamt ett tag, och hur långt.

7. Den revolutionära demokratin och proletariatet

Enligt Engels' åsikt sträckte sig övergångsprogrammet för demokratins seger under den kommande revolutionen ända fram till själva revolutionens utbrott. Han upphörde aldrig att envist hävda att demokrati *till sist* måste innebära kommunism.

Men inte allting som kallades ”demokratiskt” var av samma slag som denna demokrati, och han gjorde sig mycket besvär att hålla linjen klar. I november 1847 diskuterade han det pågående inbördeskriget i Schweiz mellan de reaktionära kantonerna ”Sonderbund” och de mer moderna schweiziska regionerna. Gamla Schweiz (*Urschweiz*, de ursprungliga Högalpskantonerna) och Norge, kommenterar han, är två av de mest underutvecklade regionerna i Europa, ändå är båda ”demokratiskt organiserade”.

Men det finns olika sorters demokratier, och det är alldeles nödvändigt för demokrater i de civiliserade länderna att definitivt avsäga sig ansvaret för demokratin i Norge och Gamla Schweiz.

Den demokratiska rörelsen i alla de civiliserade länderna strävar, när det kommer till kritan, efter proletariatets politiska makt...

Demokratin i de civiliserade länderna, den *moderna* demokratin, har alltså ingenting gemensamt med demokratin i Norge och Gamla Schweiz.⁴⁵

För det är bara den revolutionära demokratin som utgör en ”modern demokrati”.*

44 Karl Schapper, ”Einleitung [Introduktion]”, *Kommunistische Zeitschrift*, i *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 504.

45 Engels, ”The Swiss Civil War”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 367-368.

* Jämför den redogörelse som finns i artikeln i *Kommunistische Zeitschrift* (som troligen skrevs av Schapper) som sammanfattar skälen till varför arbetarna skulle avvisa Cabets plan att bygga experimentsamhällen: ”ty för kommunisterna, som erkänner principen om personlig frihet ... är ett samhälle med varor omöjligt utan en övergångsperiod, i själva verket en demokratisk övergångsperiod, under vilken personlig [det vill säga privat] egendom först gradvis omvandlas till social egendom – lika omöjligt som en skörd utan att så är för en jordbrukare.” (Schapper (?), ”Der Auswanderungsplan des Bürgers Cabet”, *Kommunistische Zeitschrift*, i *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 510.)

Men vilka är dessa andra, icke kommunistiska men revolutionära demokrater som ska utgöra de allierade under demokratins kommande seger? För det första arbetar Marx och Engels vid denna tid hand i hand med en grupp av dem i Bryssel.⁴⁶ Men eftersom Belgien inte förväntas bli centrum för revolutionen är Frankrike mer relevant. För detta land pekar Engels uttryckligen på den politiska rörelsen kring den vänsterdemokratiska (eller socialdemokratiska) tidningen *La Réforme*, vars ledare är Ledru-Rollin. I januari 1848 upprepar Engels på nytt åsikten att

all modern demokrati grundar sig på det viktiga faktum att det moderna samhället är ohjälpligt uppdelat i två klasser – borgarklassen ... och proletariatet ... [Och] de moderna demokraternas erkända strävan i alla länder är att få den politiska makten att övergå från medelklasserna [borgarklassen] till de arbetande klasserna, som utgör den överväldigande majoriteten av folket ...⁴⁷

och han identifierar dessa krafter i Frankrike som Ledru-Rollins rörelse kring *La Réforme*:

Den har räddat den franska demokratins ära, oberoende och styrka som klart avgränsat parti. Den har upprätthållit revolutionens principer ... Den har hävdad de arbetande klassernas rättigheter mot medelklassernas intrång. Den har avslöjat dessa borgerliga radikaler – som vill få folket att tro att det inte existerar något klassförtryck – som inte vill se det fruktansvärda inbördeskriget klass mot klass i det moderna samhället – och som bara har tomma ord till övers för det arbetande folket.⁴⁸

Till och med direkt efter februarirevolutionen betraktade Engels fortfarande gruppen kring *Réforme* som representanter för arbetarna och ”kommunisterna utan veta om det.”⁴⁹ I *Klasstriderna i Frankrike* kan man läsa hur besvikna Marx och Engels senare blev på Ledru-Rollins politik. Men de arbetare som vände sig till Ledru-Rollin – det vill säga också hade illusioner om honom – var de som genomförde upproren i Paris i februari och juni.

I sina förbindelser med dessa franska revolutionärer såg Marx och Engels sig själva som företrädare för den revolutionära demokratin på andra sidan gränsen. På hösten 1847 kontaktade till exempel Engels Louis Blanc som representant för ”demokratin i London, Bryssel och Rhenlandet”, och upplyste fransmannen i denna egenskap att ”[d]u kan betrakta monsieur Marx som ledare för vårt parti (det vill säga för den tyska demokratins mest avancerade del ...) och hans senaste bok mot monsieur Proudhon som vårt program.”⁵⁰ Det visar mycket klart att det inte var frågan om att dölja de socialistiska uppfattningarna bakom en fasad, ty å ena sidan var Blanc själv en ledande fransk socialist och å den andra förespråkade det program som uttrycktes i *Filosofins elände* öppet proletariatets revolutionära störtande av borgarklassen. Poängen är att den revolutionära demokratin uppfattades som en paraplyorganisation som förenade medvetna socialister eller kommunister med de som var ”kommunisterna utan att veta om det”.

I en artikel som publicerades 23 januari 1848, på randen till revolutionen, sammanfattade Engels den förrevolutionära perioden 1847. Han trodde fortfarande att det inte längre var möjligt med en kompromiss mellan borgarklassen och regimen, en ”kamp på liv och död” mellan dessa motståndare skulle komma att sluta med seger för liberalerna.⁵¹ Men sedan kommer demokraternas och kommunisternas förenade krafter att sätta sig i rörelse:

Som bekant är vi inga vänner till borgarklassen. Men denna gång kommer vi inte att missunna

46 Se Sommerhausen, *L'Humanisme Agissant...*, kapitel 11 och 15.

47 Engels, ”Satisfied Majority”, i Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 440.

48 *Ibid*, s 443 f.

49 Engels, ”Brev till E Blank”, 28 mars 1848, i Marx/Engels *Werke*, band 27, s 477.

50 Engels, ”Brev till Marx”, 25-26 oktober 1847, i Marx/Engels *Werke*, band 27, s 93. Att Engels använder franska för att citera Blanc tyder på att detta är en direkt förfrågan.

51 Engels, ”Die Bewegungen von 1847”, 28 januari 1848, i *Deutsche Brüsseler Zeitung*, Marx/Engels, *Werke*, band 4, s 496 (*Collected Works*, band 6 s 528).

dem deras [kommande] seger. Vi kan lugnt le åt den högdragna min med vilken de, speciellt i Tyskland, tittar ner på demokraternas och kommunisternas skenbart ynkliga skara.

... Dessa herrar tror faktiskt att de arbetar å sina egna vägnar ... Och ändå kan inget vara mer uppenbart än att de överallt bara röjer vägen för oss, demokraterna och kommunisterna, att de kommer att få som mest några få års tafatt åtnjutande av segern, för att i sin tur genast bli störtade. Överallt står proletariatet bakom dem ... i Frankrike och Tyskland stilla och reserverat medan det i tysthet förbereder borgarklassens störtande ...⁵²

Med en påtagligt spelad framfusighet inför denna ”högdragna min” tilltalar Engels därefter borgarklassen retoriskt: Ni arbetar för våra intressen. Kämpa på och röj den samhällliga marken för oss, och

Som belöning för det kommer ni att få härska ett kort tag ... men glöm inte: ”Bödeln står vid dörren.”⁵³

8. Övergången till den ”andra revolutionen”

Några få dagar efteråt kom *Kommunistiska Manifestet* från tryckpressarna. Men innan vi tar upp det måste vi gå tillbaka lite, till Engels utkast till Manifestet, som skrevs ungefär vid samma tidpunkt som polemiken mot Heinzen. Utkastet är klarare i denna fråga än det mer försiktiga Manifestet kommer att bli.

Större delen av utkastet behöver vi inte gå igenom nu, eftersom det bara upprepar det vi redan har sett. Under den kommande ”avgörande kampen” mellan borgarklassen och absolutismen vill kommunisterna att borgarklassen ska vinna, och det så snabbt som möjligt, ”för att så snart som möjligt kunna störta denna återigen.” Och ”från den dagen då den absoluta regeringen faller, så står kampen mellan bourgeoisien och proletariatet i tur.” De ”reaktionära socialisterna” identifieras som de element som vi redan har diskuterat, och som var mot borgarklassen men för feodalismen.⁵⁴

Svaret på fråga 17 förklarar att den kommande proletära revolutionen inte kommer att kunna avskaffa privategendomen ”med en gång”. Men orsaken är inte bara att detta realistiskt sett kommer att ta en del tid. Istället kommer den proletära revolutionen att avskaffa ”privategendomen ... när den därtill nödvändiga mängden produktionsmedel har skapats.”⁵⁵

Det är sammanhanget för fråga 18: ”Vilken inriktning kommer denna revolution att få?” Svaret är i form av en speciell sorts övergångsperiod.

Svar: Den kommer framför allt att grundlägga en demokratisk statsförfattning och därmed direkt eller indirekt, proletariatets politiska makt.

Indirekt i ett land som Tyskland –

där majoriteten inte bara består av proletärer utan också av småbönder och småborgare, som just har börjat att proletariseras och som politiskt kommer att bli mer och mer beroende av proletariatet och därför snart [märk väl: *inte nu*] blir tvungna att foga sig i proletariatets krav. Detta kommer kanske att kosta en andra kamp, men en kamp som bara kan sluta med proletariatets seger.

Det är en mycket upplysande synpunkt: i själva verket kanske det måste ske en ”andra revolution”. Under den tilltänkta övergångsperioden finns det faktiskt ett frågetecken för hur realistisk ”proleta-

52 *Ibid*, s 502 (*CW*, band 6, s 528.)

53 *Ibid*, s 503. (*CW*, band 6, s 529.) Citatet är från Heines dikt ”Ritter Olaf”.

54 Engels, *Kommunismens grundsatser*, på marxists.org.

55 *Ibid*.

riatets makt” egentligen är, åtminstone i ett land som Tyskland. Det som ger övergångsperioden dess speciellt övergående karaktär är: (1) den grundar sig på ett block av klasser – proletariatet, småbönderna och småbourgeoisien – under proletariatets ledarskap; (2) den är inte en övergång från proletariatets makt till ett förverkligande av socialismen, utan är istället en övergång till en definitiv proletär makt, från en revolutionärt demokratisk regim som är mer oklar till sin natur.

Följaktligen fortsätter svaret så här, avseende övergångsperioden vars namn är demokrati:

Demokratin skulle bli helt värdelös för arbetarklassen om man inte genast begagnade sig av den och vidtog åtgärder för att säkerställa proletariatets existens; alltså om man inte går vidare och direkt angriper privategendomen.

Och sedan följer ett program i tolv punkter för att konkretisera det.

I sista stycket på svaret antyds att programmet inte kommer att förverkligas så mycket i enlighet med enbart tekniska möjligheter (vilket vore sant för varje arbetarstat) utan i enlighet med en programmatisk utveckling: ”proletariatet [kommer] att se sig tvunget att gå allt längre”, och på grund av den samhällsekonomiska logikens behov tvingas göra alltmer radikala angrepp på privategendomen.⁵⁶ Det är uppenbarligen under denna process som de demokratiska (icke kommunistiska) allierade kommer att inse att de måste följa med i riktning mot en konsekvent kommunism – eller göra en ”andra strid” nödvändig.

I svaret på fråga 19 får vi höra att ”Den kommunistiska revolutionen ... blir en revolution som kommer att försiggå i alla civiliserade länder d.v.s. åtminstone England, Amerika, Frankrike och Tyskland.” Men dess fortsatta utveckling förväntas inte bli densamma i de olika länderna. ”I dessa länder kommer den att utvecklas fortare eller långsammare” beroende på graden av industrialisering som redan uppnåtts. ”Svårast blir det i Tyskland, där revolutionen kommer att ta lång tid att genomföra.”⁵⁷

Helt klart *fortsätter* denna revolution under en tidsperiod, när den pågår oavbrutet från en fas till nästa.

I svaret på fråga 24, som beskriver olika sorters socialister, kan vi sluta oss till att övergångsperioden innebär att kommunisterna härskar tillsammans med de ”demokratiska socialisterna”. Denna sistnämnda strömning – demokratin socialreformistiska del – ”som på en del punkter av de i fråga 18 angivna åtgärderna vill gå på samma väg som kommunisterna, men ... inte [vill] betrakta dessa som övergångsmedel till kommunismen utan ser det som tillräckligt att det nuvarande eländet försvinner ur samhället.” Det är dessa allierade som måste dras med när den revolutionära regimen måste göra alltmer radikala ingrepp i privategendomen. De är klassmässigt blandade: vissa är ”proletärer, som ännu inte är tillräckligt upplysta om sin klass’ befrielse”, och några är ”representanter för småborgarna, som ju ända till och med slutkampen för demokratin och till de ur denna kamp framsprungna socialistiska åtgärderna har gemensamma intressen med proletärerna.”⁵⁸

”Ända till och med slutkampen för demokratin” – och efteråt? Man kan dra slutsatsen att de ”demokratiska socialisterna” kommer att komma underfund med sig själva vartefter revolutionen fortsätter, och kommunisterna kommer att vinna över tillräckligt många för att stärka en majoritet för revolutionens oavbrutna fortsättning.

9. Kommunistiska Manifestet

I motsats till detta undvek sluttextern i Manifestet av Marx att göra ett definitivt uttalande om många av de problem som vi har diskuterat, eller hänvisade till dem på ett förutsättningslöst sätt. Det fanns

⁵⁶ *Ibid*

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

flera skäl till det.

För det första betraktade större delen av dokumentet frågorna om samhällets utveckling från hög historisk höjd där de omedelbara problemen i ett land som Tyskland försvann ur sikte. När det sa att ”bourgeoisien ... efter storindustrins och världsmarknadens uppkomst [slutligen tillkämpade sig] det ensamma politiska herraväldet i den moderna representativa staten”,⁵⁹ så gjorde det ett uttalande som vid den tiden bara var tillämpligt på högst två länder i Europa – och ordet *ensamma* var en överdrift för båda två.⁶⁰ Det är på grund av att Manifestet gjorde en långsiktig bedömning som det har överlevt så bra. Men för 1848 tog det bara upp ”vad som bör göras” i den mycket korta del IV.

För det andra glömmet man ibland bort att Manifestet inte skrevs som en redogörelse för Marx' och Engels' personliga uppfattningar, utan som ett program som skulle accepteras och skrivas under av en organisation.* Entydiga uttalanden om omedelbara politiska perspektiv var naturligtvis mer kontroversiella än ett långsiktigt teoretiskt uttalande, både inom och utanför Kommunistiska förbundet. Som vi redan har låtit förstå är det dessutom möjligt att Marx på denna punkt kan ha haft mindre bestämda uppfattningar än Engels.

Hursomhelst är det bara på Manifestets sista sida som den politiska frågan om den kommande tyska revolutionen överhuvudtaget tas upp, även om den redan kommit upp indirekt under diskussionerna om de olika socialistiska skolorna i del III, med två omfattande angrepp på de feodala socialistiska strömningarna. Det är på denna sista sida som vi upptäcker att borgarklassen i Tyskland inte har erövrat något herravälde alls, utan ”står på tröskeln till en borgerlig revolution”. Det politiska perspektivet formuleras med ett kryphål:

I Tyskland kämpar det kommunistiska partiet tillsammans med bourgeoisien så snart den uppträder revolutionärt, mot den absoluta monarkin, den feodala jordegendomen och småborgerligheten.

Uttalandet är försiktigt (” så snart den uppträder revolutionärt”) och gör ingen förutsägelse om den kommer att uppträda så. Även här ligger betoningen på en långsiktig ståndpunkt, fientlighet gentemot borgarklassen –

så att de tyska arbetarna snarast möjligt kan vända de sociala och politiska förhållanden som bourgeoisien med sitt herravälde måste medföra, som lika många vapen mot bourgeoisien, så att kampen mot bourgeoisien själv kan börja, efter de reaktionära klassernas störtande i Tyskland.

59 Marx/Engels, *Kommunistiska Manifestet*, på marxistarkiv.se, s 4.

60 För England, jmf ”Chartists”, i Marx/Engels, *Articles on Britain*, s 118. För Frankrike, jmf bl a *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org. För en sammanfattning se Engels, *Socialism: Utopian and Scientific*, inledning, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3 s 110-112. [Finns ej i svenska upplagan – öa.]

* När Engels planerade att bearbeta sitt eget utkast till Manifest, skrev han till Marx: ”Det jag har här har ännu inte lagts fram för påskrift, men frånsett några få mindre detaljer är jag fast besluten att få igenom det i en form som åtminstone inte kommer att innehålla något som går mot våra åsikter.” (Engels, ”Brev till Marx”, 23-24 november 1847, i Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 45.) När Marx 1860 skrev om Kommunistiska förbundets historia, så påminde han sig om att förbundets läror under de tidiga dagarna ”genomgick alla olika varianter av fransk och engelsk socialism och kommunism, plus deras tyska varianter...” Vid förbundets andra kongress i november-december 1847 fördes en livlig diskussion, och ”efter flera veckors hetsiga debatter, accepterades *Kommunistiska Manifestet* som Engels och jag hade skrivit...” (Marx, ”Herr Vogt”, i Marx/Engels, *Werke*, band 14, s 438, 439.) Det tyder på att Marx och Engels kan ha gått med på att utesluta punkter ur det officiella dokumentet där det inte gick att nå samförstånd, men inte att de tog med något som de inte var överens om. Även om Manifestet, som Engels skrev mot slutet av sitt liv, ”utgjorde en sammansmältning av två strömningar”, bestående av de hantverksarbetare som utgjorde förbundet och kretsen kring Marx-Engels, (Engels, ”Der Sozialismus in Deutschland”, i Marx/Engels, *Werke*, band 22, s 248), så är det inte så att Marx och Engels skrev dokumentet som en ”kompromiss”, utom i den ovan nämnda begränsade meningen. (Denna sortens problem diskuteras ytterligare i specialnot E, avdelning 1, nedan.)

... den borgerliga tyska revolutionen [kan] bara vara det omedelbara förspelet till en proletär revolution.

Tanken att det ska ske omedelbart betonas tre gånger. Revolutionen ska röra sig oavbrutet från den borgerliga staten till den proletära revolutionen.⁶¹

”I Frankrike ansluter sig kommunisterna till det socialistiskt demokratiska partiet”, det vill säga gruppen kring Ledru-Rollins *La Réforme*, och de redogör också detaljerat för organisatoriska allianser för England, Amerika, Schweiz och Polen, men inte för Tyskland.⁶²

Det som i Engels utkast hade varit en ganska klar uppfattning om revolutionens förlopp genom en övergångsperiod som kännetecknas av demokraternas seger, har bara efterlämnat hänvisningar i förbigående i Manifestet, hänvisningar som lämpligt nog är till intet förpliktigande. Den mest uppenbara av dessa är formuleringen att

arbetarrevolutionens första steg är proletariatets upphöjande till härskande klass, demokratins tillkämpande [*die Erkämpfung der Demokratie* – i tyska upplagan, öa.].⁶³

Så lyder den vanliga (Moore-Engels) [engelska] översättningen som gjordes 40 år senare. För vår nuvarande diskussion betyder den sista frasen – bokstavligen ”att erövra demokratin”: att uppnå det stadium som kännetecknas av demokratins politiska makt.* Både på tyska och engelska är det ett ganska dunkelt sätt att framställa det, och lämnar – troligen medvetet – öppet om detta erövrande syftar på det demokratiska blockets seger över reaktionen eller proletariatets seger i ledningen för demokratin. Här likställs denna seger uttryckligen med att inrätta proletariatet som härskande klass, utan någon ytterligare förklaring än vad denna fråga får på andra ställen i Manifestet.

Det program i tio punkter som följer⁶⁴ upprepar många av de tidigare versionerna av övergångsprogrammet, men – återigen – förs det inte fram i detta sammanhang, inte som ett program för ett block mellan kommunister och andra revolutionära krafter, även om de tänker sig sådana block i del IV.

En annan förbehållsamhet hos Manifestet rör dess behandling av demokratins klassammansättning: den behandlas inte alls. Vi har sett hur Engels' artiklar upprepade gånger och energiskt hade tagit med småbourgeoisien som en del av demokratins antiborgerliga block. Det skulle vara ett block mellan proletariatet, småbönderna och småbourgeoisien: det hade Engels förklarat i sin artikel mot Heinzen och i sitt utkast till Manifestet. Men denna tanke finns ingenstans i Manifestet själv.

På de ställen där småbourgeoisien karakteriseras avfärdas den tvärtom som reaktionär och ännu värre: ”I Tyskland utgör den från 1500-talet härstammande ... de bestående förhållandenas egentliga sociala grundval.”⁶⁵ Denna fientliga formulering finns inte i delen om ”Småborgerlig socialism” utan i den efterföljande delen om den ”Sanna socialismen”. Det förklarar faktiskt vad det gäller. Ty det är i polemiken mot den ”Sanna socialismen” som de hårdaste anklagelserna mot små-

61 Marx/Engels, *Kommunistiska Manifestet*, på marxistarkiv.se, s 22.

62 *Ibid*, s 22.

63 *Ibid*, s 15.

* Den enda översättning av Manifestet som klart pekade på denna betydelse var den franska versionen av Laura (Marx) Lafargue, som bearbetades av Engels och gavs ut i Paris 1886: ”*la conquête du pouvoir politique par la démocratie*”, demokratins erövring av den politiska makten. (Laura Lafargues översättning citeras i en fotnot av översättaren av Max Adlers *Démocratie et Conseils Ouvriers*, Paris: Maspero 1967, s 71. För denna version se informationen i Bert Andréas, *Le Manifeste Communiste de Marx et Engels: histoire et bibliographie 1848-1918*, Milano, Feltrineli 1963, s 121 f, 125 f). Troligen var det också denna innebörd som menades med Macfarlanes översättning 1850 ”erövringen av Demokratin”, med tanke på att det sista ordet skrevs med stor bokstav. (*Red Republican*, 23 november 1850 (vol 1, nr 23), s 183).

64 *Ibid*, s 15.

65 *Ibid*, s 19.

bourgeoisien återfinns. Den främsta faran ses i försöken att mobilisera en småborgerlig socialistisk (reform-) rörelse för att stöda de föråldrade härskande klasserna mot den kommande borgerliga revolutionen. Dessa farhågor finns också hos Engels, samtidigt som han förespråkar det demokratiska blocket mellan proletariatet, småbönderna och småbourgeoisien. I sin ofullbordade broschyr från 1847 hade han försökt bemöta de ”Sanna socialisternas” tro på ett absolutistiskt byråkratiskt status quo med argumentet att den sociala utvecklingen medför att borgarklassen ska få makten. I linje med denna tonvikt hävdar han att ingen annan klass – inte småbourgeoisien, inte bönderna – kan spela denna progressiva sociala roll idag. ”Småborgaren”, skriver han, ”är konservativ så länge den härskande klassen bara gör några få eftergifter. Borgaren är revolutionär tills han själv härskar.”⁶⁶ Således finns det en tendens att de feodala elementen tar småbourgeoisien i sitt släptåg.

Men Engels klargör att detta tidigare mönster inte längre är helt giltigt. Hans analys är mer tidsenlig än den direkta fientlighet som Marx kort därefter skrev in i Manifestet. Småbourgeoisien, fortsätter Engels, kläms mellan å ena sidan adelns politiska makt och den byråkratiska staten, och å den andra borgarklassens ekonomiska makt. Men alltmer ser även dess reaktionära delar fördelen att ansluta sig till borgarklassen. Tyskland, skriver han, har nästan uppnått det stadium där den pressade småbourgeoisien ”tar det heroiska beslutet att överge adeln och kasta sig i borgarklassens famn”, och för varje dag hamnar alltmer under den klassens herravälde.⁶⁷

Till skillnad från detta verkar Manifestet inte lämna något utrymme för ett positivt närmande till småbourgeoisien. Det slutar till och med ett stycke som talar om att i Tyskland kämpa ”tillsammans med bourgeoisien så snart den uppträder revolutionärt”, mot monarkin, adeln och småbourgeoisien, och klumpar ihop denna klass med kontrarevolutionen.⁶⁸ Del I hade också klumpat ihop småbourgeoisien med den förborgerliga reaktionen i en lista av klasser som proletariatet kämpar mot som ”sina fienders fiender”.⁶⁹ Medan Engels hade räknat upp småbourgeoisien som en del av den demokratiska alliansen för revolutionen, så placerade Manifestet den på andra sidan barrikaderna, som ingenting annat än en allierad till den absolutistiska feodala reaktionen. Detta återspeglar det faktum att Marx vid denna tidpunkt såg den småborgerliga Feodala socialismen och Sanna socialismen torna upp sig som farliga hinder för revolutionen.

Men detta fullständigt negativa sätt att närma sig småbourgeoisien är en egenhet hos Manifestet och försvann efter det. En månad efter att det hade lämnat tryckpressarna, då revolutionen redan hade brutit ut, gav de två författarna ut ett flygblad som innehöll ”Det kommunistiska partiets [tendens] krav i Tyskland”, som – för första gången på ett officiellt sätt – rättframt talade för ett demokratiskt block mellan proletariatet, småbönderna och småbourgeoisien, precis som Engels hade skrivit.

Låt oss för bekvämlighets skull föregripa nästa kapitel genom att titta på en del av huvuddragen i detta korta dokument, som gavs ut som en bilaga till Manifestet och användes som sådan.

Medan Manifestet var kortfattat och avvaktande om det omedelbara politiska programmet i de viktigaste länderna, så innebar revolutionens utbrott att denna fråga genast måste uppmärksammas på ett konkret sätt. När Berlin exploderade den 18 mars befann sig Marx, Engels och en grupp från Kommunistiska förbundet i Paris, och utarbetade där flygbladet med krav som förberedelse för arbetet i Tyskland. Flygbladets sjutton krav utgjorde en anpassning av det tiopunktsprogram som Manifestet föreslog som det proletära styrets första åtgärder. Utöver det faktum att proletariatet ännu inte hade makten, så hade denna lista på tio punkter skisserats på ett abstrakt sätt för olika länder och innan det hade uppstått någon direkt revolutionär situation. Den nya listan med sjutton ”krav” är specifikt inriktad på Tyskland, och är skraddarsydd för de osäkra förhållanden som rådde i

66 Engels, ”Der Status Quo in Deutschland”, i Marx/Engels, *Werke*, band 4, s 45.

67 *Ibid*, s 47-48.

68 Marx/Engels, *Kommunistiska Manifestet*, på marxistarkiv.se, s 22.

69 *Ibid*, s 8.

slutet av mars.

Flygbladet innehöll inte några övergripande politiska diskussioner eller perspektiv, eftersom Förbundets medlemmar antogs använda det tillsammans med Manifestet självt,⁷⁰ som därmed gav det politiska sammanhanget. I och med att de nya kraven riktades mot Tyskland så formulerades de mindre genomgripande än Manifestets tio punkter, som först och främst hade haft England och Frankrike i åtanke. Exempelvis skulle arv begränsas, inte avskaffas. Även om kraven innehöll ett antal förslag om intrång i borgarklassens ekonomiska makt, inklusive ett antal nationaliseringar, så riktades det huvudsakliga angreppet mot kungamakten och godsägarna. Och i förklaringen till kravet (nr 10) på att alla privata banker ska ersättas av en statlig bank, står det till och med att ”denna åtgärd är nödvändig för att knyta den konservativa borgarklassens intressen till revolutionen.”* Det är det tydligaste tecknet på den fortsatta viljan att ”kämpa tillsammans med bourgeoisie så snart den uppträder revolutionärt”⁷¹.

Slutligen släppte kraven definitivt Manifestets syn på småbourgeoisien som kontrarevolutionär. Istället tar de med denna klass i enhetsfronten av möjliga revolutionära krafter: ”Det ligger i det tyska proletariats, småbourgeoisien och småböndernas intressen att stöda dessa krav med största möjliga energi.”⁷² Denna enhetsfront utesluter avsiktligt borgarklassen själv. I denna fråga visade det sig med andra ord att den uppfattning som uttrycks i Manifestet var en tillfällig avvikelse. Från och med nu blev den tanke som utvecklats av Engels deras gemensamma åsikt.

* * *

Även om det är så att Manifestet inte skrevs som en vägledning för de omedelbara politiska problemen i ett visst land, så antyder dess luckor och oklarheter hur omtvistade många av dessa problem var strax innan revolutionen. Hursomhelst kom revolutionen i härlarna på utgivningen av Manifestet och läget var ett helt annat. Femton år senare skulle Marx anmärka i ett brev till en vän: ”de sorglösa villfarelser och den nästan barnsliga entusiasm med vilken vi hälsade den revolutionära eran före februari 1848 har farit åt helsike.”⁷³ Det var förvisso under deras 13 månader långa deltagande i revolutionen i Tyskland, och under de efterföljande åren av begrundan av händelserna, som Marx och Engels utarbetade sin mer mogna syn på frågor som före 1848 hade kunnat ställas men inte på något framgångsrikt sätt besvaras.

Dessa frågor gällde framförallt förhållandet mellan den dåtida borgerliga revolutionen (demokratins revolution) och den proletära revolutionen. Valspråket för denna analys kan vi ta från *Tyska ideologin*:

... alla strider inom staten, striden mellan demokrati, aristokrati och monarki, striden om valrätten o.s.v., o.s.v., [är] inte ... någonting annat än illusoriska former av de verkliga strider som de olika klasserna utkämpar med varandra ...⁷⁴

Vi ska nu övergå till dessa illusoriska och verkliga strider.

70 Jmfr David McLellan, *Karl Marx, his life and thought*, London: Macmillan 1969, s 194.

* Engels återger de flesta kraven i sin historia över Kommunistiska förbundet från 1885, men detta yttrande finns inte med. Ur detta senare perspektiv såg det utan tvivel ut som en av 1848 års aningslösheter. (Engels, *Till kommunistiska förbundets historia*, på marxists.org.)

71 Marx/Engels, ”Demands of the Communist Party in Germany”, i Dirk Struik, red, *Birth of the Communist Manifesto*, New York: International Publishers 1971, s 190-192.

72 *Ibid*, s 192.

73 Marx, ”Brev till Engels”, 13 februari 1863, i Marx/Engels, *Werke*, band 30, 2 324.

74 Marx/Engels, *Ur "Den tyska ideologin"*, på marxists.org.

Kapitel 8 Den permanenta revolutionen 1848

Även om *Kommunistiska Manifestet* höll tyst i ett antal programmatiska frågor, så slog det mycket bestämt fast att ”den borgerliga tyska revolutionen bara [kan] vara det omedelbara förspelet till en proletär revolution”, och gjorde upprepade gånger klart att den kommande revolutionen förväntades gå oavbrutet från ett borgerligt till ett antiborgerligt stadium.¹

Det var en mycket utbredd, om än inte enhällig, uppfattning bland den tidens radikaler, och den hade en beteckning: ”revolutionen i permanens” eller den permanenta revolutionen. Tankarna förekommer mycket mer framträdande än begreppet.

Precis som ”proletariatets diktatur” är termen nu så helt igenom intrasslad i de senare debatterna att det krävs ihärdiga ansträngningar för att se vad den betydde 1848, trots att (eller på grund av att) dess dåvarande betydelse var väldigt enkel och okomplicerad. För engelsktalande personer finns det dessutom en extra svårighet: ordet *permanent* i detta uttryck har kvar sin specifikt franska och latinska innebörd. Det betyder inte ständig eller oupphörlig, utan istället *fortgående, oavbruten*.*

En *revolution i permanens* beskriver en situation där det finns mer än en fas eller stadium under den revolutionära processen – till exempel ett borgerligt liberalt och ett proletärt kommunistiskt stadium, eller en nationell frigörelse och ett samhällsrevolutionärt stadium. (Båda fallen är tillämpliga på revolutionen 1848.) Begreppet innebär att revolutionens rörelse går från en fas till nästa utan några varaktiga avbrott, under en fortgående process utan att göra uppehåll under en historisk period där ett stadium stabiliserar sig. Det kan finnas pauser men ingen stabilisering. Det andra stadiet anses uppstå mer eller mindre organiskt ur det första. Det är detta förhållande som Marx och Engels på olika sätt hade betonat långt innan revolutionen bröt ut.

Med all sannolikhet kom termen *permanent revolution* från litteraturen om den franska revolutionen. Det gällde definitivt föreställningen eller medvetenheten om mönstret, oavsett vilket ord som användes. Den historiska modellen var upptrappningen av den franska revolutionen från den lagstiftande församlingens [Les États-Généraux] trevande antiabsolutistiska protester i maj 1789 till vänsterklubbarnas rörelse 1793, via en rad uppåtstigande politiska strömningar:

Under den första franska revolutionen avlöstes de *konstitutionellas* herravälde av *girondisternas* herravälde och girondisternas av *jakobinernas*. Vart och ett av dessa partier stöder sig på det mera framåtskridna. Så snart det fört revolutionen tillräckligt långt för att inte längre kunna följa den, ännu mindre att gå i spetsen för den, skjutes det åt sidan av den djärvare bundsförvanten, som står bakom det, samt sändes till giljotinen. Revolutionen rör sig så i uppåtstigande linje.²

Så förklarade Marx i *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*, utan att sätta någon beteckning på den uppåtstigande linjen. Även Engels gjorde denna koppling mer än en gång.³

Det var den permanenta revolutionens mönster under den franska revolutionens faktiska förlopp. Detta begrepp kan också användas på de politiska uppfattningar som fanns bland kämparna till vänster om jakobinernas huvudstyrka – Marat och i synnerhet sansculotternas talespersoner, som

1 Se ovan, kapitel 7, sista styckena.

* I *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire* leker Marx med ordet när han nämner att den franska Nationalförsamlingen hade ajournerat sig både 1849 och 1850 och båda gångerna lämnat efter sig en Permanent kommission (som innebär en *tillfälligt* förlängd kommitté för församlingen). Sedan leker han med orden: ”den gången förklarade sig ordningspartiet i permanent krigstillstånd mot revolutionen. Nu förklarade sig den parlamentariska republiken i permanent krigstillstånd mot presidenten [Bonaparte].” (Marx, *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*, på marxists.org.) Det finns en liknande ordlek i ett av Marx’ brev till Engels, där Marx skämtsamt säger att han inte kunde ”förklara sig permanent på Schärttners med en kanna öl.” (Marx, ”Brev till Engels”, 9 december 1851, i Marx/Engels, *Werke*, s 383; liknande finns i ett brev från Engels till Marx, 10 augusti 1851, *ibid*, s 305.)

2 Marx, *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*, på marxists.org,

3 Se till exempel de citat som finns i avdelning 1 i detta kapitel, not 5 och 9.

kallades för Enragés. De försökte pressa revolutionen utöver de borgerliga intressena till ett annat stadium, som de ganska diffust betraktade som en samhällelig omvandling som trängde ner djupare i klasstrukturen. Tanken var att driva på revolutionen längre: pågående, därmed (med en fransk accent) *permanent*. Allt fler radikala skikt ur befolkningen kom att dominera scenen, och till slut slog samhällets fjädrar tillbaka för att få revolutionen att motsvara de historiska möjligheterna.

De två första gånger Marx använde begreppet *permanent revolution*, 1843 och 1844 (och det finns ingen tidigare känd användning), så var sammanhanget helt klart den franska revolutionen.*

1. Begreppet 1848

När vi första gången stöter på *den permanenta revolutionen* 1848 så är det inte bara en historisk hänvisning utan en aktuell programmatisk paroll. Men det är uppenbarligen inte en paroll som är utmärkande för den yttersta vänstern, och än mindre bara Marx och Engels, utan snarare en paroll som man tog för givet accepterades av demokratin, det vill säga alla till vänster om de borgerliga republikanerna.

I en utgiven artikel om valen i Frankrike den 10 december diskuterar Engels splittringen mellan den ”revolutionära demokratin” eller det ”socialistdemokratiska partiets” två delar före februari. Högern som företräder de småborgerliga radikalerna ställer upp med Ledru-Rollin och en vänster, som representerar de ”socialistiska arbetarna”, ställer upp med Raspail. Vad skiljer dem åt?

Fråga montagnardernas [högerns] tidningar, *La Réforme*, *La Révolution*, och de kommer själva att säga att de inte kan lista ut det, att socialisterna [vänstern] för fram bokstavligt talat samma program som Berget har lagt fram – den permanenta revolutionen, progressiv skatt och arvs-skatt, organisering av arbetarna – att det inte finns några som helst principiella stridigheter...⁴

Denna ”permanent revolution” är helt klart inte något extremt blanquistiskt påfund utan uppträder i förbigående som en av många socialistiska fraser som är på läpparna bland alla som gör anspråk på att vara vänster.

Om vi glömmet de moderna marxologiska myterna och riktar in oss på de politiska frågorna 1848 så är det inte överraskande. Det fanns en programmatisk skiljelinje mellan de två läger som trädde fram som olika varianter av republikanismen. Till höger fanns de ”rena” republikanerna, de som ville ha en rent borgerlig republik. Till vänster fanns de ”sociala republikanerna”, förespråkarna för den ”Sociala republiken” eller ”Sociala och demokratiska republiken”, det vill säga en republik som vidtog sociala och inte bara politiska åtgärder som svar på de arbetande massornas behov, en republik som därmed förväntas gå utöver borgarklassens klassintressen, och av nödvändighet skulle hamna i konflikt med borgarklassen och dess politiska representanter. Det innebär att föra revolutionen från sin rent politiska fas (att besegra den monarkistiskt aristokratiska staten) till den ”sociala” fasen. Det är detta som ger den sitt antiborgerliga sting.

Begreppet *permanent revolution* dyker upp så helt apropå på grund av att det är det enda sättet att förfäktat den Sociala republikens mål utöver de republikanska institutioner som skulle tillfredsställa borgarklassen. Det Ledru-Rollin-radikalerna i Montagnards flygel säger är helt enkelt detta: *Även vi är för att fortsätta till den Sociala republiken, vi är inte bara för den borgerliga republikanismen.* Eller i ett mer modernt språkbruk: *Vi gör anspråk på att vara för socialismen, inte bara borgerlig demokrati.* Och Engels kommentar blev: *Det är vad de säger men de menar det inte i handling* – vilket till sist visade sig vara sant. Det var bara den revolutionära vänstern som fortsatte att förespråka att man skulle gå utöver den borgerliga demokratis gränser, det vill säga förespråka revolutionens permanens. Det var denna sistnämnda punkt som gjorde den permanenta revolutionen till

* För ytterligare information om begreppets oklara ursprung, och i synnerhet Marx' första användning av det, se specialnot C. Den diskuterar också myten att begreppets ursprung var blanquistiskt.

4 Engels, ”Die französische Arbeiterklasse und die Präsidentwahl”, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 557.

en ”extremistisk” ståndpunkt.

Denna tolkning bekräftas av två andra hänvisningar till den permanenta revolutionen som dyker upp 1849.

I en artikel som publicerades i januari är Engels entusiastisk över upproret i Ungern:

... vi finner åter ett massuppror, vapentillverkning i nationell skala, sedelutgivning, processen görs kort med alla som hindrar den revolutionära rörelsen, permanent revolution – kort sagt alla de främsta dragen hos det ärorika året 1793 ...⁵

Detta överbryggas klyftan mellan den permanenta revolutionen som en historisk referens och som ett samtida revolutionärt faktum.

När revolutionen besegrades skildes Marx och Engels åt, och i juli skrev Engels från Schweiz till Jenny Marx, och försäkrade henne att om Marx var otrygg i Paris så skulle han vara ”helt trygg här i Vaud. Till och med regeringen kallar sig själv röd och *partisan de la révolution permanente*. I Genève är det samma sak.”⁶ Dessa två kantoner i det franska Schweiz var kända för att vara landets mest progressiva kantoner,⁷ men deras ledare var inte ens socialister, för att inte tala om extrema revolutionärer. James Fay, ”Genèves bonapartistiska diktator” (som Marx kallade honom), var en radikal partidemagog som inte hade något mot att använda vagt radikala fraser som var på modet för stunden.⁸ Det förefaller som om *permanent revolution* var en av dessa.

När Engels skrev om denna period 35 år senare dök begreppet upp på nytt för honom i samband med den franska revolutionen. Vi i *Neue Rheinische Zeitung*, berättade han, hade ”omedvetet ... imiterat den stora förebilden” som Marat hade satt upp i *L'Ami du Peuple*, ty ”han, som vi, ... ville [inte] att revolutionen skulle förklaras avslutad, utan varaktigt fortsättande [”in permanence” på engelska – öa]”. Denna anmärkning kom direkt efter en bra sammanfattning av begreppet permanent revolution:

För oss kunde Februari- och Marsrevolutionerna ha haft en riktig revolutions kännetecken om de bara inte hade utgjort slutet av, utan tvärtom startpunkten för en långvarig revolutionär rörelse, i vilken, som i den stora franska revolutionen, folket skulle utvecklats än mer genom sin egen kamp och partierna skulle blivit mer och mer skarpt urskiljbara tills de helt sammanfallit med de stora klasserna, bourgeoisien, småbourgeoisien och proletariatet, och i vilken de enskilda styrkepositionerna skulle vunnits av proletariatet en efter en i en serie av slag.⁹

Om man inser denna samtida innebörd hos begreppet, borde det vara uppenbart att det inte finns någon sanning i myten att Marx och Engels förkastade begreppet permanent revolution efter 1850. Revolutionen 1848 hade just börjat när Marx höll ett tal som innehöll följande ord: ”1793 års jakobiner har blivit vår tids kommunister.”¹⁰ Han framställde sig inte bara som en jakobin som förflyttats till en annan tid. Han sa samma sak som Engels redan hade skrivit mer än en gång: *idag betyder revolutionär demokrati kommunism*.

2. Alternativ till den permanenta revolutionen

Även om frasen *permanent revolution* var vida accepterad så hade inte alla som förespråkade den sociala republiken perspektiv på en permanent revolution. För våra nuvarande syften har vi här två

5 Engels, *Die Magyarische Kampf*, 13 januari 1849, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 166.

6 Engels, ”Brev till fru Jenny Marx”, 25 juli 1849, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 502.

7 Jmfr Engels, *Kommunismens grundsatser*, på marxists.org, fråga 25.

8 Se Marx angående Fazy i *Herr Vogt*, Marx/Engels, *Werke*, band 14, s 544, 548, 584. Detta verk innehåller långa karakteriseringar av Fazy, till exempel s 583-592. Se även ”Brev från Marx till Becker”, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 527. Jmfr också Karl Heinzen, *Erlebtes*, 2 Teil, Boston 1874, s 120 f.

9 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

10 Marx, ”Speech on Poland”, Marx/Engels, *Collected Works*, band 6, s 545.

sorters samtida radikaler som avvisade denna uppfattning – av motsatta orsaker – vare sig orden användes eller ej.

Först var det de radikaler som förespråkade någon sorts social republik för någon tidpunkt i framtiden, men som förväntade sig att den liberala borgarklassen först skulle komma till makten under en hel historisk period. Enligt Marx' mening var dessa personer småborgerliga radikala demokrater som befann sig inom den borgerliga republikanismens vänsterflygel. Det som denna politiska variant förespråkade var att stoppa revolutionen under dess borgerligt demokratiska skede.

Typiska för denna strömning var de franska radikalerna i Ledru-Rollins socialdemokratiska skola (som Engels faktiskt angav accepterade den permanenta revolutionen som en paroll eller slagord). I deras fall fanns inget tvivel om deras verkliga politik, eftersom de hade oturen att kortvarigt komma till makten. Även om de fortsatte att använda ett socialistiskt språkbruk så hade de inrättandet av en borgerligt demokratisk republik som ett godtagbart mål för den aktuella perioden, och begränsade sig till att puffa på borgarklassen för att få den att göra sin liberala plikt. De har därför en framträdande plats i Marx' senare analys, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*.¹¹

En variant på detta tema var en viss Andreas Gottschalk, som under en period gick mot Marx' strömning inom arbetarrörelsen i Köln. Gottschalk var en filantropisk läkare bland de fattiga som hade blivit ledare för Kölns Arbetarförbund innan Marx anlände, och som under det påföljande året fullständigt misskrediterade sig inom denna organisation. Hans politik var i grund och botten samma som de ”Sanna socialisternas”, kryddad med ett demagogiskt utnyttjande av radikala slagord, och vacklade ibland mellan att opportunistiskt anamma den demokratiska revolutionen som sitt mål och att sekteristiskt avvisa allt som befann sig utanför det proletära verksamhetsområdet (som han betraktade som sin arena). Men till största delen riktade hans politik in sig på den ”röda monarkin” (den ”Sociala monarkin”), det vill säga att lita till att den gamla staten skulle göra arbetarna gott. I april 1849 fördömde Arbetarförbundet hans ”despotiska läggning [som] bryter mot de mest grundläggande demokratiska principerna”, och angrep speciellt hans uppfattning om en ”röd monarki”.¹²

Det som Gottschalks politik aldrig innehöll var just begreppet permanent revolution, varken när han stödde den ”röda” monarkin mot den borgerliga konstitutionalismen eller bojkottade ett stöd till demokratiska kandidater i namn av en arbetarromantisk isolering. Ändå verkar även han, precis som de franska radikalerna, ha lekt med frasen *permanent revolution**

För det andra: det fanns ett sätt att avvisa perspektivet på en permanent revolution som var motsatsen till de småborgerliga radikalernas, den andra sidan på myntet. Det var att förneka behovet eller möjligheten av en borgerlig revolution ens under den revolutionära processens första stadier,

11 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org. Se även Marx, *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*, på marxists.org.

12 För Aprilresolutionen se *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 931-933, eller Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 585-587. Angående Gottschalk i allmänhet, se Gerhard Becker, *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln 1848-1849. Zur Geschichte des Kölner Arbeitervereins*, Berlin: Rütten & Loening 1963, s 32-39, 181-201, och även ”Brev från Engels till Liebknecht”, 29 oktober 1889, Marx/Engels, *Werke*, band 37, s 298.

* En artikel av B Nikolajevskij säger att begreppet *permanent revolution* ”dök upp om och om igen” i Gottschalks skrifter. (Boris Nikolajevskij, ”Who Is Distorting History?”, i *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol 105, nr 2, 21 april 1961, s 220 f.) I Nikolajevskijs och Mänchen-Helfens biografi över Marx nämns Gottschalks användande av begreppet bara i samband med ett fränt angrepp mot Marx som han publicerade efter att ha förlorat stödet bland arbetarna i Köln. (B Nikolajevskij och O Mänchen-Helfen, *Karl Marx, Man and Fighter*, Philadelphia: Lippincott 1936, s 188.) I detta ”öppna brev” svämmade Gottschalk inte bara över av förtal, utan protesterar också mot att Marx inte ”tror på revolutionens permanens”, medan han, Gottschalk, tror att ”en permanent revolution” är möjlig. (Styckena citeras i Paul Noyes, *Organization and Revolution. Working-class associations in the German revolutions of 1848-1849*, Princeton University Press 1966, s 286 f.) Han verkar bara använda det som ett allmänt slagord för revolution rätt och slätt, det är inte något speciellt begrepp. Men Gottschalks sätt att använda det var inte ovanligt, eftersom begreppet fortsätter att dyka upp under årtionden i skrifter av politiska personer som inte bryr sig om dess speciella förhållande till frågan om den borgerliga revolutionen. 1873 noterar till exempel Engels i förbigående att det stått att läsa i de spanska bakunisternas litteratur. (Marx/Engels, *Revolution in Spain*, s 220.)

det vill säga att kräva att revolutionen måste *börja* som en kommunistisk revolution och helt och hållet hoppa över den demokratiska revolutionen. Det var, som Spitzer förklarar, just skillnaden mellan blanquisternas och marxisternas sätt att närma sig problemet:

... medan Marx och hans efterföljare tog itu med att omvandla en medelklass- [borgerlig] revolution, försökte Blanqui, när alla villkor för denna revolution fanns för handen, föregripa den. Denna avgörande sida hos hans politiska tänkande uttrycks i dessa meningar: ”om socialismen inte är dess [revolutionens] upphov så kommer den inte att bli dess herre. Den måste göra den, inte låta den göras. Morgondagen tillhör bara segraren.” Kort sagt, för att en revolution ska sluta med socialism måste den inledas av socialister.¹³

Blanquis mål var att avvärja den borgerliga revolutionen, inte driva den framåt mot socialismen.

Motsättningen beskrevs kraftfullt av Engels 1852, när han skrev om revolutionen i Tyskland. Det var Willich-Schappers grupp som var exempel på den blanquistiska äventyrspolitik som han diskuterar:

[Det marxistiska] partiet tänkte sig aldrig att det, när som helst och efter behag, skulle kunna skapa en revolution som skulle genomföra dess teorier i praktiken ... De praktiska revolutionära erfarenheterna 1848-1849 bekräftade de teoretiska resonemangen, vilket ledde till slutsatsen att de små affärsmännens demokrati först måste få sin chans innan den kommunistiska arbetarklassen kunde hoppas på att permanent sätta sig vid makten och krossa det löneslaveri som håller kvar den under borgarklassens ok. Således kunde kommunisternas hemliga organisation inte ha haft som direkt mål att störta Tysklands *nuvarande* regeringar. Eftersom dess medlemmar inte hade formerats för att störta dessa regeringar utan den [borgarklassens] upproriska regering som förr eller senare skulle följa på dem, så kunde och skulle förvisso dessa medlemmar på egen hand ge aktivt stöd till en revolutionär rörelse mot det nuvarande status quo. Men det kan inte vara Förbundets mål att *förbereda* en sådan rörelse, annat än att i hemlighet sprida kommunistiska uppfattningar bland massorna.

Det var därför, fortsätter Engels, som de måste bryta med ”vissa [som] försökte förvandla det till en sammansvärjning för att göra en oförberedd revolution.”¹⁴

I denna förklaring ställde Engels den permanenta revolutionens grundläggande ståndpunkt mot den traditionella blanquistiska strategin. Blanquismen var en sorts radikalism som inte ville fortsätta oavbrutet (det vill säga permanent) från den borgerliga till den proletära revolutionen, utan istället ville hoppa över den förstnämnda.

3. Första svaret på revolutionen

Revolutionära teorier testas under revolutioner. Det första laboratoriet av denna typ för Marx och Engels var revolutionen 1848-1849. Under 13 månader deltog de aktivt i den i Tyskland, alltmedan de följde dess olika turer från dag till dag i de angränsande länderna. Dessa 13 månader var en verklig smältdegel för huvuddelen av de revolutionära teorier som de skulle komma att utveckla under de efterföljande decennierna, tills den efterträddes av en annan revolution 1871.*

Om Engels några år senare (i det stycke som just citerats) kunde säga att ”[d]e praktiska revolutio-

13 Alan Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis Auguste Blanqui*, New York: Columbia University Press 1957, s 171. Citatet från Blanqui skrevs 1853.

14 Engels, ”The Late Trial at Cologne”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 389.

* Det Lenin skrev 1907 var helt riktigt: ”I Marx’ och Engels’ egen verksamhet framträder som centralpunkt den period, då de deltog i den revolutionära masskampen 1848-1849. Från denna punkt utgår de vid bedömandet av arbetarrörelsens och demokratins öde i olika länder. Till denna punkt återvänder de ständigt för att i klaraste och renaste form bestämma de olika klassernas inre väsen och deras tendenser. Ur den dåvarande revolutionsepokens synpunkt bedömer de ständigt de senare, mindre betydande politiska formationerna, organisationerna, politiska uppgifterna och politiska konflikterna.” (Lenin, *Mot bojkott*, på marxistarkiv.se, s 7.)

nära erfarenheterna 1848-1849 bekräftade de teoretiska resonemangen”, så stämde det med ett viktigt förbehåll: de praktiska erfarenheterna förändrade och förvandlade också deras teoretiska ståndpunkter.

När revolutionen 1848 hade inletts men innan den hade drabbat Tyskland, är det viktigt att notera två artiklar som Engels publicerade, och i vilka betoningen ligger på bödeln som väntar vid dörren, det vill säga den proletära revolutionen som står bakom borgarklassen. En artikel som publicerades den 20 februari säger att borgarklassens förutspådda seger hade fullbordats i och med störtandet av tre absoluta monarkier på två veckor (Danmark, Neapel, Sardinien – upproret i Paris ligger två dagar i framtiden).

Tyskarna är sist eftersom deras revolution kommer att bli en helt annan än den sicilianska revolutionen [det vill säga inte bara borgerlig]. De tyska borgarna och brackorna vet mycket väl att det bakom dem står ett proletariat som växer för varje dag, och som dagen efter revolutionen kommer att ställa helt andra krav än vad de själva önskar. De tyska borgarna och brackorna uppträder därför på ett fegt, obeslutsamt, vacklande sätt. De fruktar en konflikt lika mycket som de fruktar regeringen.

... En napolitansk revolution har automatiskt uppnått sitt mål så fort den har erövrat avgörande borgerliga institutioner, men när en tysk revolution har kommit så långt så har den bara börjat komma igång ordentligt.

Därför måste tyskarna först bli grundligt komprometterade före alla andra nationer, de måste bli hela Europas driftkucku i ännu högre grad än de är idag, de måste *tvingas* att göra revolution. Men i så fall kommer det inte att bli den feiga borgarklassen som revolterar utan de tyska arbetarna. De kommer att resa sig för att göra slut på hela det tyska etablissemangets eländiga soppa och återställa Tysklands ära med hjälp av en radikal revolution.¹⁵

Det sista stycket, som också avslutar artikeln, slår an en orolig ton, som även om den inte är ny ändå pekar fram mot det som kommer att bli denna revolutions avgörande problem.

En vecka senare hyllar Engels februarirevolutionen i Paris genom att ännu mer starkt betona perspektivet på en kommande *proletär* revolution. Arbetarna var ”de *enda* som reste barrikader” och kämpade på ett offensivt sätt. De ”lutade inte åt att bara kämpa för” storbourgeoisien. ”De fortsatte kampen” även när borgarklassen firade på boulevarderna.

Borgarklassen har gjort sin revolution, den har störtat Guizot och med honom börstopparnas odelade makt. Men nu, under kampens andra akt, står inte längre en del av borgarklassen mot en annan, utan proletariatet konfronterar borgarklassen.

Vår era, demokratins era, inleds. Flammorna från Tuilerierna och Palais Royal* är proletariats gryning. Borgarklassens styre kommer nu att falla sönder eller krossas överallt.

Förhoppningsvis kommer Tyskland nu att följa efter.¹⁶

Det är, precis som tidigare, uppenbart att ”demokratin” betyder det *antiborgerliga* block av klasser som leddes av proletariatet.

4. Neue Rheinische Zeitungs linje

När ett uppror i Berlin i mitten av mars slungade in Tyskland i revolutionen reste Marx och Engels tillsammans med en grupp nära kamrater till Köln, platsen för Marx’ första politiska verksamhet

¹⁵ Engels, *Drei neue Constitutionen*, Marx/Engels, *Werke*, band 4, s 514.

* Två palats i Paris – öa.

¹⁶ Engels, *Revolution in Paris*, Marx/Engels, *Werke*, band 4, s 530.

och fortfarande det mest utvecklade centrum i Rhenlandet. Där startade de den 1 juni en dagstidning vid namn *Neue Rheinische Zeitung*, som blev revolutionens mest extrema vänstertidning.

Dess underrubrik var ”*Organ der Demokratie*”. Det översätts i allmänhet som ”Organ för demokratin” i den betydelse som Marx redan hade tänkt ut. Och som vi har sett innefattade ”demokratin” inte borgarklassen. Ända från början agerade *NRZ* som organ för det demokratiska block av lägre klasser som de hade tänkt sig före revolutionen, och den riktade sig mot den liberala borgarklassen som satt vid makten, och representerades av Camphausens och Hansemanns regeringar.

Ett programmatiskt uttalande av Marx i det andra numret ställde inte bara tidningen mot ”herrarna” i den ”försiktiga och återhållsamma borgarklassen”, utan gjorde också klart att *detta* demokratis organ till och med tvivlade på själva det ”demokratiska partiet”.[§] Med avseende på det förstnämnda skrev Marx: de borgerliga liberalerna som sitter vid makten vill begränsa rörelsen till att genomföra enbart ”deras eget politiska system”. De håller fast vid en centerposition mellan det demokratiska partiet till vänster och absolutisterna till höger. Även om de är progressiva i förhållande till den absolutistiska regimen, så är de ”reaktionära – gentemot demokratin.”

Och vad gäller det demokratiska partiet: vi varnar det (skrev Marx) för dess illusioner om situationen. Hittills har det förkunnat principer men inte agerat å deras vägnar.

Vi måste öppet varna för dessa hycklande vänner, som förvisso förkunnar att de håller med om principen, men tvivlar på att den kan genomföras eftersom världen ännu inte är mogen för den ... Dessa personer är farliga.¹⁷

I egenskap av politiskt centrum för Marx’ verksamhet fick *NRZ* därmed en dubbel uppgift: att mobilisera proletariatet, småbönderna och de småborgerliga demokraterna (det demokratiska blocket) mot den borgerliga liberalismen, mot borgarklassens parti, och att fungera som yttersta vänstern inom demokratin själv.

Som en artikel av Engels senare detta år sa:

Vi har aldrig traktat efter äran av att vara organ för någon parlamentarisk vänster. Med tanke på de ofta oförenliga delar som det demokratiska partiet i Tyskland bildades av har vi tvärtom ansett det vara absolut nödvändigt att hålla ett särskilt vakande öga på demokraterna.¹⁸

Sex månader senare anmärkte Marx i en artikel att ”Marsrevolutionen i Berlin, den svaga genklangen av revolutionen i Wien, fyllde oss aldrig med entusiasm”, det vill säga inte för de element som ledde den och deras begränsade mål.¹⁹ Och ungefär fyra decennier senare sammanfattade Engels det så här:

§ ”Demokratiska partiet” var ett ofta använt uttryck, men det fanns naturligtvis ingen organisation med detta namn. Som vi har förklarat betydde *parti* en politisk strömning, även om den var oorganiserad. Som vi ska se Engels skriva senare angående att *gå med i* det demokratiska partiet, att det betydde att tillkännage att ansluta sig till en speciell flygel inom politiken. Det Marx faktiskt blev medlem i var det lokala Demokratiska förbundet i Köln (liksom medlem i Arbetarförbundet). Senare kom de lokala Demokratiska förbunden så långt som att mötas regionalt och nationellt och välja verkställande samordningskommittéer. I de lagstiftande församlingarna betydde ett ”parti” som mest en parlamentarisk valberedning. Klubbvärdet under revolutionen ska inte blandas samman med moderna partistrukturer. Ett bra ställe i *NRZ* för att se denna betydelse av ”parti” och även den ovan förklarade innebörden av *Organ der Demokratie*, är en verksamhetsförklaring, som skröt: ”Genom sina personliga kontakter med det Demokratiska partiets ledare i England, Frankrike, Italien, Belgien och Nordamerika befinner sig redaktörerna i en ställning där de kan återspegla den samhällspolitiska rörelsen utomlands för sina läsare mycket sannare och klarare än någon annan tidning. I detta avseende är *Neue Rheinische Zeitung* inte bara ett organ för den tyska utan också för den europeiska demokratin.” (”Information on Orders...” i *NRZ*, 19 december 1848 till 14 januari 1849, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 576. För tidigare diskussioner om ”parti”, se *KMTR* band 1, s 153.) Det vill säga den är organ för en rörelse (Demokratin) och inte bara ett begrepp (demokrati).

17 Marx, *Die demokratische Partei*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 24. Se s 22 f för den föregående redogörelsen.

18 Engels, *Die Polendebatte in Frankfurt*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 347.

19 Marx, *Der 18. März*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 362.

När vi återvände till Tyskland på våren 1848 anslöt vi oss till det demokratiska partiet som det enda möjliga sättet att få arbetarklassen att lyssna på oss. Vi var den mest avancerade delen av detta parti, men ändå en del av det ... Jag tycker att all vår praktik har visat att det går att arbeta tillsammans med arbetarklassens allmänna rörelse under alla dess stadier utan att ge upp eller dölja vår egen särskilda ståndpunkt och till och med organisation.²⁰

Egentligen ”anslöt” sig inte Marx och Engels till det demokratiska partiet bara som ett ”sätt att få arbetarklassen att lyssna på” dem, utan också därför att de hade en teoretisk föreställning om demokratin som ledare för den stundande radikala revolutionen.

I linje med denna politiska uppfattning antog gruppen av kommunistiska medarbetare kring Marx i Köln till att börja med en enkel arbetsdelning. På grundval av samma politiska ståndpunkt inriktade en del (speciellt Schapper och Moll) sitt arbete på Kölns Arbetarförbund, som hade grundats i april. Andra, under ledning av Marx, koncentrerade sig i början på att göra *NRZ* till en politisk kraft inom den demokratiska rörelsen, och blev aktiva medlemmar både i stadens Demokratiska förbund och Arbetarförbundet. (Dessutom arbetade de två förbunden ofta tillsammans – när Gottschalks intriger inte gjorde dem osams.) När den amerikanske journalisten Albert Brisbane besökte Köln på sin resa genom revolutionen, upptäckte han att Marx var ”den folkliga rörelsens ledare”.²¹

Arbetsdelningen i Marx’ grupp av kommunistiska aktivister har ofta förbisetts i tolkningarna.* Trots Marx’ krävande arbete att ge ut en dagstidning, och trots Gottschalk-klickens hårda motstånd växte i själva verket hans inflytande stadigt inom Arbetarförbundet – inte bara i Demokratiska förbundet. Senare detta år valdes Marx till och med till ordförande för Arbetarförbundet.²² Detta förbund hade en egen tidning som publicerade nyheter och rapporter, medan *NRZ* riktade in sig på den demokratiska rörelsen nationellt. Trots att den gavs ut i Köln riktades dess inflytande utåt. Radikalare tidningar på andra ställen återgav artiklar ur dess spalter.

5. *NRZ och arbetarrörelsen*

Det är nu nödvändigt att avfärda en myt som nästan blivit norm inom den marxologiska litteraturen. *NRZ:s* underrubrik, översatt som ”Organ för demokratin”, tolkas som att betyda ”organ för den borgerliga demokratin”, och ovanpå det påstås att tidningens spalter struntade i arbetarklassen och dess problem, åtminstone i flera månader. Vi har sett att den första delen i denna framställning är ett misstag. Den andra delen är felaktig.*

Man behöver bara läsa Marx’ och Engels’ artiklar under den första månaden, juni, för att styrka Engels’ senare uttalande att *NRZ* ”företrädde proletariats ståndpunkt inom dåtidens demokratiska

20 Engels, ”Brev till F Kelley Wischnewetzky”, 27 januari 1887, i Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 400.

21 Albert Brisbane, *A Mental Biography*, Boston: Arena Publications Co 1893, s 273. Stycket citerades i *KMTR* band 1, s 212.

* Marxologiska arbeten bortser på samma sätt i allmänhet från Marx’ kampanj för att upprätta arbetarförbund i Tyskland *innan* han återvände till Köln, under de två och en halv månaderna mellan marsrevolutionen i Berlin och *NRZ:s* första nummer 1 juni. Under Marx’ ledning skickade Kommunistiska förbundet ut organisatörer till hela Tyskland för att upprätta nya arbetarförbund och samla gamla och nya förbund i ett centralt nationellt organ. Denna misslyckade kampanj för arbetarförbund, långt innan Marx och hans vänner blev indragna i de demokratiska förbunden i Tyskland, har till stor del raderats ur minnet eftersom den motsäger den myt som berörs i detta kapitel, att Marx’ linje i *NRZ* ignorerade arbetarrörelsen. Även om frågan om organisatorisk politik kommer att tas upp i detalj i band 3, så läggs de viktigaste fakta om Marx’ kampanj för en bred tysk arbetarrörelse i april-maj 1848 fram i Specialnot J.

22 Den bästa redogörelsen för Marx’ och Engels’ arbete inom rörelsen i Köln finns i Gerhard Becker, *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln 1848-1849...* För en engelsk källa se Oscar Hammen, *The Red 48ers. Karl Marx and Friedrich Engels*, New York: Scribners 1969, s 211 till slutet.

* Den viktigaste källan för denna saga är Nikolajevskijs och München-Helfens Marxbiografi, som uttryckligen påstår att ”[*NRZ*] under de första månaderna undvek allt som på något sätt kunde störa [demokratins] enhetsfront. Inte ett ord sas om den proletära och den icke proletära, borgerliga eller småborgerliga, demokratin.” (Nikolajevskij och München-Helfen, *Karl Marx...*, s 167.) Inte ord i detta påstående är sant.

rörelse²³ eller hans beskrivning av *NRZ:s* linje som ”vår proletära demokrati”.²⁴ Förvisso uttrycktes dessa senare sammanfattande uttalanden på grundval av ett minne som betingades av en senare utveckling, men de är i huvudsak korrekta, som när han skriver att *NRZ:s* ”[målsättning] kunde bara bli demokratin, men bara den demokrati som på varje punkt framhävde den specifikt proletära karaktär som tidningen ännu inte kunde skriva in i sitt program.”²⁵ Vad detta betyder är att tidningen framförde en proletär (kommunistisk) version av det demokratiska programmet, men inte ett fullständigt proletärt program.

Till att börja med analyserade *NRZ* helt klart de aktuella händelserna i klasskampstermer, och ställde borgarklassens intressen mot ”folkets” och arbetarnas. Här är ett kort exempel bland många hur det gjordes: i en artikel den 7 juni om den ekonomiska intressekonflikten i Berlinförsamlingen rörande utrikeshandeln med ull, förklarade Engels att nästan alla ullproducenter var stora aristokratiska godsägare, medan ”ylletillverkarna till största delen är storkapitalister, herrar från storbourgeoisien.” Följaktligen, förklarade han för de nya läsarna, hängde frågan samman med ”klassintressen, huruvida den stora jordägande aristokratin ska skinna storbourgeoisien eller tvärtom.” Han tillägger att ”För oss demokrater” är det enda intresset i detta fall att avslöja förhållandet mellan den ”enbart konservativa klassen” (borgarklassen) och den ”reaktionära klassen” (aristokratin).²⁶ En annan typisk artikel från 14 juni, som var riktad mot de borgerliga liberalerna i regeringen, ställde ”storbourgeoisien” mot ”folket, det vill säga arbetarna och de demokratiska medborgarna [*Bürgerschaft*].”²⁷

Sådana artiklar uppträdde redan under de första dagarna av tidningens existens. Utan tvivel skulle Marx ha föredragit att i början ta det lugnt med kontroversiella klassfrågor, åtminstone på ett mildt sätt. Men innan den första månaden tagit slut ägde juniupproret rum bland arbetarna i Paris - ”den väldigaste händelsen i de europeiska inbördeskrigens historia”, som Marx kallade det fyra år senare.²⁸ *NRZ* reagerade omedelbart med den ena stormiga artikeln efter den andra som en aggressiv försvarare av den proletära revolutionen. Det går dessutom inte att betona nog att det gjordes inför en nästan enhällig journalistisk hysteri över revolutionens spöke i Frankrike. För att inte tala om de borgerliga liberalerna, det fanns knappast en enda tidning ens i det ”demokratiska partiet” någonsans i Tyskland som stödde arbetarna i Paris.*

Stick i stäv mot denna storm gav *NRZ*, mindre än en månad gammal, inte bara ett totalt stöd till upproret i Paris i ett stort antal artiklar med detaljerade reportage, utan betonade också det faktum att det var proletariatets revolt mot borgarklassen, inte en rörelse av det demokratiska partiet. Eftersom det gjordes i enorm detalj kommer det att räcka med några få exempel.

I den allra första redogörelsen för striderna i Paris var Engels’ första mening: ”Upproret är ett rent arbetaruppror.” Temat för artikeln var: ”Upprorets avgjort proletära karaktär framträder i alla dess detaljer.”²⁹ I hans nästa längre artikel som återgav mer av historien, allteftersom informationen kom fram, skrev Engels på typiskt sätt: ”Junirevolutionen är den första revolution som verkligen delar

23 Engels, ”Karl Marx”, i Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 80.

24 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

25 *Ibid.*

26 Engels, *Berliner Vereinbarungsdebatten*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 46.

27 Engels, *Die Berliner Debatte über Die Revolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 65.

28 Marx, *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*, på marxists.org.

* Till och med i Köln förkastade den andra lokala demokratiska tidningen, *Wachter am Rhein*, Parisarbetarnas kamp. Engels mindes 1884: ”vi kunde glädja oss åt att vara den enda tidningen i Tyskland, och nästan i Europa, som höll det kuvade proletariatets fana högt, vid en tidpunkt då bourgeoisin och småbourgeoisin i alla länder överöste de besegrade med en storm av förtal.” Men bortsett från den stora pressen följde Kölns Arbetarförbund *NRZ:s* ledning, och det gjorde även Arbetarförbundets tidning i Berlin. Berlinledaren Stephan Born var vid den tiden avsevärt påverkad av Marx och *NRZ*. (*Karl Marx und Friedrich Engels in Köln 1848-1849...*, s 80-84; Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*; för pressens reaktioner, se Hammen, *The Red 48ers...*, s 248-251.)

29 Engels, *Details über den 23. Juni*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 112.

upp hela samhället i två stora fientliga läger”, och ”Arbetarna i Paris kämpade helt ensamma mot den beväpnade borgarklassen”, och så vidare, om och om igen.³⁰

Påföljande dag talade Marx' främsta artikel om ”Junirevolutionen” klarspråk. Även den är skriven så fullständigt i termer av proletariatet mot borgarklassen att vi knappast behöver citera mer än dess första stycke:

Parisarbetarna har *kuvats* av en överlägsen styrka, [men] de har inte *dukat under* för den ... Den råa styrkans tillfälliga seger har vunnits till priset av att krossa februarirevolutionens samtliga illusioner och drömmar, upplösa hela det gamla republikanska partiet, splittra den franska nationen i två nationer, nationen av ägare och nationen av arbetare. Den trefärgade republiken bär nu en *enda färg* ... Den har blivit den *röda republiken*.³¹

Marx fortsätter med att hamra in det faktum att det som har varit det demokratiska partiet har upplösts, och att alla dess icke proletära delar (inklusive *La Réforme*, som namnges) har gått över till förtryckarnas sida. Förbrödningen mellan klasserna har förvandlats till ”inbördeskrig, ett inbördeskrig i sin allra mest fruktansvärda form, kriget mellan arbete och kapital.”³²

Det är (som Engels senare berättade³³) knappast förvånande att de flesta radikalt demokratiska aktieägarna som ett resultat av detta drog sig ur *NRZ*, utan att låta sig hindras av att Marx klargjorde att tidningen inte förespråkade en liknande revolution i *Tyskland* med en gång, utan först i ett senare skede. De upplevde inte detta särskilt lugnande.

Engels återopade direkt temat i *Kommunistiska Manifestet*. Upproret i Paris, skrev han, är

den största historiska kris som någonsin har brutit ut ... *klasskampen mellan borgarklassen och proletariatet*.

... Så mycket ... blod och svett har flutit under *klasskampen*, under kampen mellan fria och slavar, patricier och plebejer, baroner och livegna, mästare och gesäller, kapitalister och arbetare!³⁴

I juli, verksamhetens andra månad, tillämpade Marx samma klasskampstermer på händelserna i Tyskland, i detta fall ett lagförslag om en medborgarmilis. Han pekade på de inbyggda klasskillnaderna, som var ämnade att ”gräva en bottenlös avgrund mellan *borgarna* i milisen och *proletärerna* i milisen.”³⁵ I en artikel om ett tal av Proudhon i den franska församlingen den 31 juli, drog Marx slutsatsen, att även om Proudhon framställde sig som en representant för proletariatet mot borgarklassen så var det –

vi angrep hos herr Proudhon ... den ”utopiska vetenskap” med vilken han ville släta över fiendskapen mellan kapital och arbete, mellan proletariatet och borgarklassen.³⁶

Eftersom myten gäller för *NRZ*:s första månader behöver vi inte gå längre, den senare perioden står utom allt tvivel. (Det var till exempel i *NRZ* som Marx' *Lönearbete och kapital* publicerades första gången som en artikelserie.)

Den politiska funktion som myten om *NRZ* har kommer att bli tydligare nedan, ty dess roll är att lägga grunden för en annan och likställd myt, den om Marx' uppbyggda ”blanquistiska avvikelse”

30 Engels, *Der 23. Juni*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 119, 121.

31 Marx, *Die Junirevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 133.

32 *Ibid*, s 134.

33 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, och Engels, ”Karl Marx”, *ibid*, s 80.

34 Engels, *Die "Kölnische Zeitung" über die Junirevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 140 f. Hänvisar till *Kommunistiska Manifestet*, inledningen av del I.

35 Marx, *Der Bürgerwehrgesetzenwurf*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 247.

36 Marx, *Proudhons Rede gegen Thiers*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 308.

1850. Det kommer vi att ta i betraktande på sin plats, i kapitel 10. För tillfället är vårt huvudsakliga intresse att klargöra den ömsesidigt förstärkande karaktären på de två aspekterna hos *NRZ*:s politik: att agera som demokratins vänsterflygel och pressa på för att utvidga revolutionen, och (för att återigen använda Engels' ord) företråda proletariatets ståndpunkt i den demokratiska rörelsen. Det verkliga problemet var: hur länge kunde *NRZ* försöka rida båda dessa hästar, och under vilka omständigheter?

Innan vi övergår till denna ödesdiga fråga för revolutionen, låt oss sammanfatta den politik med vilken Marx *inledde* arbetet i Köln. Först av allt var det den dubbelsidiga arbetsdelning som vi redan nämnt. Politiskt sett syftade Marx' grupp till att bygga två samverkande rörelser, den demokratiska klubb-rörelsen och Kölns Arbetarförbund. Tidningens roll var att gripa sig an revolutionens övergripande politik, som en vägledare för båda rörelserna. I detta sammanhang:

1) var *NRZ* organ för den demokratiska rörelsens yttersta vänster- (proletära) flygel, som i sig själv tänktes bestå av ett block av de lägre klasserna (proletariatet, småbönderna, småbourgeoisien) som ställdes mot "storbourgeoisien" som politiskt representerades av den borgerliga liberalismen.*

2) Det innebär inte att den framställde sig som organ för arbetarrörelsen, än mindre en arbetarorganisation, det gjorde den inte. Som vi nämnt hade arbetarorganisationen i Köln en egen tidning som Marx och hans vänner stödde. Det fanns ingen konkurrens mellan denna tidning och *NRZ*. Utifrån *NRZ*:s ståndpunkt var de olika städernas arbetarförbund precis som de demokratiska förbunden *delar* av den allmänna demokratiska rörelsen eller "demokratiska partiet".

3) *NRZ* var en agitatorisk tidning, inte en teoretisk tidskrift, även om den ofta stannade till för att förklara politiska teorier, i synnerhet i Marx' viktigaste artiklar. Den agiterade för demokratins revolution. Den agiterade inte för kommunismen (eller socialismen) i Tyskland, utan förklarade, som i samband med juniupproret, att den inte ansåg att kommunismen ännu stod på dagordningen för Tyskland.³⁷ Som politiskt centrum bedrev Marx' grupp skolning om kommunismen för att utbilda en förtrupp, men detta skolande arbete genomfördes i synnerhet i och via Arbetarförbundet.

Marx var fullt medveten om att en omfattande offentlig propaganda för kommunismen i detta skede skulle kunna skrämman energin ur den redan ganska kraftlösa borgarklassen. Det för oss tillbaka till det centrala dilemma som blev allt tydligare vartefter revolutionen stapplade fram. Om borgarklassen var så lättskrämmd, kunde man då verkligen lita på att den skulle göra sin plikt och göra sin *egen* revolution, som Marx och Engels så tillitsfullt hade förväntat sig?

6. Borgarklassen vägrar att "göra sin plikt"

Vi har sett med vilken tillförsikt Marx och Engels hade förutsagt att borgarklassen inte hade något annat alternativ än att genomföra en politisk revolution som skulle föra den till makten och inrätta en konstitutionellt liberal regim. Vi har sett att de var fullt medvetna om hur feg denna borgarklass

* Marx och *NRZ* talade i allmänhet om "storbourgeoisien" som klassen bakom den borgerliga liberalismen för att skilja den från småbourgeoisien, vars verkliga intresse var att omvandla samhället. För den samhälleliga skillnaden mellan den på den tiden inte särskilt stora bourgeoisien (borgarklassen i egentlig mening) och småbourgeoisien se inledningen till kapitel 11 nedan. – Vad gäller det progressiva blocket av klasser utvecklade Marx sin uppfattning den 4 augusti 1848, vid ett möte med Kölns Demokratiska förbund. Tyvärr är detta tal bara känt genom en otillförlitlig tidningsartikel, som troligen återspeglar dess innehåll diffust som i en spegel. Marx angrepp ett tidigare tal som Weitling hållit, och där han hade förespråkat en "diktatur ... som den mest önskvärda konstitutionella formen." Artikeln sammanfattade Marx' argument mot detta förslag på följande sätt:

"... eftersom statsmakten inte kan upprättas av en enda klass förtjänar tanken att upprätta ett diktatoriskt system under en enda ledare att kallas för nonsens. Tvärtom måste regeringsmakten, precis som den provisoriska regeringen i Paris, sammanfogas av de allra mest olikartade delar, som därefter måste enas genom att utbyta tankar om den lämpligaste sortens regeringsadministration." ("Bericht über das Auftreten von Karl Marx gegen Wilhelm Weitling...", *Wächter am Rhein*, Köln, 23 augusti 1848.)

37 För en aspekt av detta, se Marx/Engels, *Die Turiner "Concordia"*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 260 f.

var och hur mycket den fruktade hotet från proletariatet bakom sig. Men detta fick dem ännu inte att dra slutsatsen att borgarklassen skulle kunna vägra att genomföra sin historiska uppgift. Det antydde verkligen för dem att proletariatets (eller ”folkets”) första uppgift skulle kunna bli att knuffa på borgarklassen bakifrån. Men på ett eller annat sätt skulle resultatet ”inte bara [bli] vad borgarklassen *vill* utan istället vad den *måste* göra.”³⁸

Det var först under revolutionens själva förlopp som de upptäckte att borgarklassen inte medgav detta ”måste”. Några årtionden senare skrev Engels som om det var vad man skulle ha väntat sig. I en genomgång av perioden 1848-1849 förklarade han först den historiska frågeställningen:

Det gäller vem som skall ha herraväldet: de omkring den absoluta monarkin grupperade samhällseliga och statsliga makterna: feodala jorddrottare, här, byråkrati, prästerskap - eller bourgeoisien. Det ännu i sitt vardande befintliga proletariatet har intresse av striden bara så till vida som det genom bourgeoisins seger kan erhålla luft och ljus för sin egen utveckling, arbetsrum på valplatsen, där det en gång skall besegra alla andra klasser.

Men borgarklassen ”gjorde inte sin förbannade plikt”:

Men bourgeoisien och småborgerskapet med den rör inte ett finger, då den fientliga regeringen angriper den i dess makts säte, spränger dess parlament, avväpnar dess borgarbevapning och försätter dem själva i belägringstillstånd. Då träda kommunisterna i bräschen och kalla dem att göra vad som är deras förbannade skyldighet. Gent emot det gamla feodala samhället utgöra båda – bourgeoisie och proletariat – det nya samhället, stå båda eniga. Uppropet blir naturligtvis utan resultat ...³⁹

Denna artikel går inte vidare och förklarar varför det ägde rum utan fortsätter med andra frågor. Detta ”naturligtvis” kunde bara skrivas i efterhand.

Vid den tidpunkten, 1848, medgav Engels att han blev förvånad över borgarklassens vägran att ens försvara sina speciella borgerliga intressen mot den gamla härskande klassen. Sammanhanget är konflikten mellan de borgerliga fabriksidkarna och de aristokratiska godsägarna om ullhandeln som vi redan har nämnt:

För oss demokrater är frågan av intresse enbart därför att herr Hansemann [borgerligt liberal minister] tar det besegrade partiets [den absolutistiska aristokratins] sida, därför att han inte bara stöder den konservativa klassen [borgarklassen] utan den reaktionära klassen. Vi medger att vi inte förväntade oss detta från borgaren Hansemann.⁴⁰

Detta skrevs bara en vecka efter att *NRZ* hade börjat ges ut. Redan följdes inte det tänkta scenariot.

Vad hade hänt? En vecka senare skrev Engels att borgarklassen hade slutit en övergripande samhällselig allians med absolutismens ”besegrade” parti istället för att göra sin plikt att fullständigt störta det sistnämndas makt. Via Hansemanns regering kanske borgarklassen ledde regeringen, men ”revolutionen var inte fullbordad.”

Av rädsla för folket, det vill säga arbetarna och de demokratiska medborgarna var storbourgeoisien som vanligt antirevolutionär och slöt en defensiv och offensiv allians med reaktionen ...

Således ifrågasattes i själva verket revolutionen, och den kunde ifrågasättas därför att den bara var en halv revolution, bara inledningen på en lång revolutionär rörelse.

Det är uppenbart att han insåg att detta satte ett stort frågetecken över hela teorin om revolutionen:

38 Jmfr kapitel 7, not 31 ovan.

39 Engels, förord till *Kölnerprocessen mot de rhenska demokraternas utskott*, på marxists.org.

40 Engels, *Berliner Vereinbarungsdebatten*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 46.

Här kan vi inte gå in på varför och i vilken utsträckning storbourgeoisins styre i Preussen för närvarande är ett nödvändigt övergångsstadium till demokratin, och varför storbourgeoisien gick över till reaktionens sida direkt efter att den själv bestigit tronen. För tillfället redogör vi bara för fakta.⁴¹

Allt detta skedde under *NRZ:s* första två veckor. Så tidigt som 4 juni hade Marx ställt en försiktig fråga om revolutionens förlopp, för att visa på att ”revolutionen har ifrågasatts, att revolutionens intressen inte var intressena hos den klass som hade uppnått herraväldet eller dess politiska representanter.”⁴² 18 juni tillade Engels något till sitt tidigare uttalande att borgarklassen hade bestridit själva revolutionens existens:

Det är genom en andra revolution som den [revolutionen] kommer att bevisa sin existens. Händelserna den 14 juni [då berlinarna stormade vapenförrådet] är bara revolutionens första blixtar ...⁴³

Redan före 1848 hade Engels förvisso skrivit om tanken på en ”andra revolution” som en möjlighet.⁴⁴ Nu pekade talet om en ”andra revolution” på behovet av ett förändrat perspektiv.

7. Varför borgarklassen föredrog reaktionen

Varför hade det visat sig att det inte fanns något historiskt tvång för borgarklassen att ”göra sin förbannade plikt” och kasta ut de gamla härskande klasserna från statsmakten? Tre punkter behöver klargöras.

1) Den mest grundläggande faktorn är att Marx och Engels upptäckte att de hade fel i sin ursprungliga övertygelse att det direkta maktövertagandet var det enda sättet för borgarklassen att modernisera och industrialisera ekonomin, att förborgerliga den. Alternativet var det som Marx senare analyserade som bonapartism. Det är därför Bismarcks bonapartism var ”revolutionen uppifrån” till skillnad från den revolution underifrån som han förespråkade. Den var en ersättning för revolutionen.

De borgerliga liberala ledarna tänkte inte ut det på detta sätt 1848-1849. Det som medvetet pressade in dem längs denna linje var något negativt: rädsla för revolutionen själv. Det är sant att Marx och Engels hade varit medvetna om denna omständighet långt i förväg – redan i sin allra första artikel 1842 hade Marx trots allt smädat ”halvliberalismens naturliga maktlöshet”, med syftning på de borgerligt liberala representanterna i det rhenska parlamentet.⁴⁵ Men de hade inte trott att denna rädsla skulle kunna eller komma att uppväga allt annat för borgarklassen.

2) I allmänhet inbegrep borgarklassens rädsla en dödlig skräck för allt som skapade oreda, oroligheter, upphetsning, våldsamheter och instabilitet – som alltihop är dåligt för affärerna.*

41 Engels, *Die Berliner Debatte über Die Revolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 65.

42 Marx, *Das Ministerium Camphausen*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 33.

43 Engels, *Die Vereinbarungsversammlung vom 15. Juni*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 79.

44 Se ovan kapitel 7, avdelning 8.

45 Marx, *Debatten über Pressfreiheit...*, Marx/Engels, *Werke*, band 1, s 76.

* Denna rädsla kan ses omvandlad via en intellektuell – inte en affärsmans – sinne i David Friedrich Strauss' ord. Även om Strauss aldrig hade varit någon politisk rebell, så hade han varit inflytelserik under det tyska tänkandets inledning med sin förnuftsmässiga version av *Jesu liv*. Denna bok fick ett radikaliserande inflytande på den unge Engels och förde honom till hegelianismen. (Engels, ”Brev till W Gräber”, 13-20 november 1839, Marx/Engels, *Werke*, extraband 2, s 435; ”Brev till F Gräber”, december-februari 1840, *ibid*, s 438.) Men revolutionen 1848 ledde till en typisk reaktion hos Strauss: ”För en natur som min”, skrev han, ”var det mycket bättre under den gamla polisstaten, då vi hade det lugnt på gatorna och inte alltid stötte på upphetsade människor, nymodiga slokhattar och skägg.” (Citerat i Priscilla Robertson, *Revolutions of 1848: a social history*, New York: Harper 1960, s 135.) Skägg? Denna subversiva roll hos skägg gör det uppenbart att Den stor frågan om här inte är någon ny orsak till ståhej. För en anmärkning om denna brännande fråga, som ju är sig lik, se specialnot D.

Borgarklassen reagerade på revolutionens utbrott med ”detta eviga ramaskri för lugn och ordning som överallt griper denna klass efter våldsamma oroligheter och därav följande störningar av handeln.”⁴⁶ I *NRZ* skrev Engels föraktfullt:

Men vi [tyskar] var kälkborgare och är fortfarande kälkborgare. Vi har gjort ett par dussin revolutioner, stora och små, inför vilka vi själva blev rädda innan de någonsin fullbordats. Efter att ha talat väldigt stora ord genomförde vi absolut ingenting ... Alla frågor behandlades med den mest räddhågsna, tjockskalliga och inskränkta kälkborgerlighet ...⁴⁷

Mot slutet av 1848 skrev Marx bitskt om borgarklassens ”futtiga, nervösa, inskränkta egoism”, som fyllde den med skräck så fort någon lade fingrarna på egendom någonstans. Dess huvudparoll var att återupprätta förtroendet för creditsystemet. Det är därför alla oroligheter måste kväsas, inte bara inom proletariatet utan inom alla samhällsskikt som hade intressen som skilde sig från borgarklassens. Hansemanns regering började förstärka statsmakten för att återupprätta förtroendet och anseendet, men den förstärkte bara en statsmakt som återställde förtroendet för sig själv med hjälp av kulor, eftersom den saknade allt anseende. Därför inskränkte sig dess verksamhet till polisarbete, och den ”representerade inget annat än den *gamla*, uppsnyggade *byråkratiska polisstaten*.”⁴⁸

Detta förblev ett vanligt tema i Marx’ skrifter när han fortsatte att betona att revolutionen 1848 misslyckades på grund av att ”borgarklassen på den tiden föredrog lugn och ro åtföljd av slaveri framför bara *framtidsutsikter* av kamp [även om den] åtföljdes av frihet ...”⁴⁹ 1850 sammanfattade Engels den tyska borgarklassens natur: den

är oändligt mycket fegare än den engelska eller franska, och i den mån det visar sig till och med den minsta chans att det återuppstår anarki, det vill säga verkligt avgörande kamp, så bävar den och drar sig tillbaka från scenen.⁵⁰

Ett decennium efter revolutionen förklarade Marx för sina läsare i *New York Tribune* att politiken i Preussen måste förstås utifrån borgarklassens räddhågsenhet. Även om de inte tycker om ”måttlig betalningsförmåga” från gäldenärernas sida, så är deras slagord ”måttlig frihet”. Denna sektor, ”vars politiska troslära kan karakteriseras som *liberalismus vulgaris*, är allt utom heroisk.”

Sedan finns revolutionen fortfarande framför ögonen på dem och färska minnen av den i deras hjärtan. Och slutligen får inte Regeringsfursten skrämmas bort från sin nya konstitutionalism. Så en liberal hjälte förmanar en annan att göra honom den goda tjänst som maken bad sin hustru göra honom när hon förolämpades på öppen gata av en militärofficer. ”Håll tillbaka mig”, ropade den tappra gynnaren, ”eller så kommer jag att hämnas, och då kommer det att bli blodutgjutelse.”

Borgarklassen vet, fortsatte Marx, att om dess lokala liberalism går utöver mycket snäva gränser ”så måste den backa eller bestämma sig för en allmän rörelse på hela kontinenten. Rädslan för det sistnämnda delas också av den högre medelklassen och av Regeringsfursten.”⁵¹ Borgarklassens ”konstitutionsmånglare”, skrev han i en annan artikel, är fast beslutna att godta all förnedring ”för att få en formell konstitution, oavsett dess innehåll, att höja sig genom att kräla i stoftet.”⁵²

3) Denna feghet och medfödda skräck för oordning hade givetvis ytterst materiella rötter som vi redan har pekat på, rädslan för proletariatet som pressade på i eftertruppen. 1848 antog denna rädsla kroppslig form. *Kommunistiska Manifestet* hade slutat: ”Må de härskande klasserna darra för en

46 Engels, ”Revolution and Counter-Revolution in Germany”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 349.

47 Engels, *Die polenendebatte in Frankfurt*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 334.

48 Marx, *Die Bourgeoisie und die Kontrerevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 121, 115-116, 118.

49 Marx, ”Brev till Engels”, 11 februari 1865, Marx/Engels, *Werke*, band 31, s 68.

50 Engels, *Die deutsche Reichsverfassungskampagne*, Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 113.

51 Marx, ”Affairs in Prussia”, i *New York Tribune*, 3 december 1858.

52 Marx, ”King of Prussia’s Insanity”, i *New York Tribune*, 27 oktober 1858.

kommunistisk revolution.” Det gjorde de. Inte på grund av Manifestet eller någons litterära produktion. De började darra redan innan juniupproret i Paris.⁵³

Det hade bara gått en månad sedan marsdagarna i Berlin när Engels skrev från sin hemstad, Barmen, och beskrev de förändringar som drabbat den radikala borgarklass som han en gång hade förväntat sig skulle vara revolutionär. De hade gått kraftigt åt höger medan arbetarna hade börjat organisera sig. Hans svåger Emil Blank,

som ändå är bäst av alla, har i praktiken blivit borgare. De andra ännu mer alltsedan de har blivit etablerade och har kommit i konflikt med arbetarna ... Poängen är att till och med dessa radikala borgare här i grund och botten ser oss som framtidens huvudfiender, och att de inte vill sätta några vapen i händerna på oss som vi mycket snart skulle vända mot dem själva.⁵⁴

Senare skulle han skriva om ”de rhenska liberala kälkborgarna som plötsligt har blivit reaktionära.”⁵⁵ Juniupproret i Paris fick den tyska borgarklassen att fly i panik i armarna på monarkin och aristokratin, trots att inget liknande ägde rum i Tyskland. 29 juni skrev Marx i *NRZ* att den franska borgarklassen hade tvingats sätta stopp för hotet underifrån:

Faktiskt och i själva verket i praktiken måste saken avgöras. Gjorde ni slödder revolutionen för *er själva* eller för *oss*? Borgarklassen ställde frågan på ett sådant sätt att den måste besvaras i juni – med kulor och barrikader.⁵⁶

Exemplet gällde också för tyskarna: även de måste sätta stopp för hotet underifrån innan det blev alltför hotfullt. Den franska regeringens blodiga kväsande av juniupproret var inspirerande. Mönstret klargjordes därefter för Marx av nederlaget i Österrike när borgarklassen ”förrådde” Wien:

I Frankrike uppträdde den [borgarklassen] som en diktator och gjorde sin egen kontrarevolution. I Tyskland uppträdde den som en slavflicka och gjorde kontrarevolutionen till sin egen diktator. I Frankrike segrade den för att förödmjuka folket. I Tyskland förödmjukade den sig själv för att hindra folket från att segra. Det finns inget *skamligare och lumpnare* i historien än den *tyska borgarklassen*.⁵⁷

Just innan revolutionen hade Engels bryskt sagt till borgarklassen: ”glöm inte: ’Bödeln står vid dörren’.”⁵⁸ Revolutionen sa själv samma sak ännu mer kraftfullt. Så borgarklassen vägrade öppna dörren.

8. Analysen av kontrarevolutionen

Det ursprungliga scenariot för den permanenta revolutionen hade tänkt sig att borgarklassen skulle sluta en allians med demokratin för att störta de gamla härskande klasserna. Det Marx såg under loppet av 1848 var att borgarklassen hade vänt sig åt andra hållet och slutit en allians med treenighet monarkin-aristokratin-byråkratin på vilken den gamla staten vilade.

Det redogjorde Marx detaljerat för i december i en artikel i fyra delar, ”Borgarklassen och kontrarevolutionen”. De två lägren som tävlade om statsmakten hade slutit ett avtal:

Monarkin skulle offra adeln för borgarklassen, borgarklassen skulle offra folket för monarkin.

53 Jmfr Engels, ”Revolution and Counter-Revolution in Germany”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 329. För en del darrande innan 1848, se Oscar Hammen, ”The Spectre of Communism in the 1840’s”, *Journal of the History of Ideas*, juni 1953, s 404.

54 Engels, ”Brev till Marx”, 25 april 1848, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 125.

55 Engels, *Karl Marx*, Marx/Engels, *Selected Works*, band 3, s 80.

56 Marx, *Die Junirevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 135.

57 Marx, *Sieg der Kontrerevolution zu Wien*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 456.

58 Se ovan, kapitel 7, avdelning 7.

Under dessa förhållanden blir monarkin borgerlig och borgarklassen blir monarkistisk.⁵⁹

Borgarklassen berusades av vanföreställningen att ”den gamla statens härskande makter” verkligen skulle underkasta sig borgarklassens politiska dominans. Alltså:

Det var uppenbart. Den preussiska borgarklassen hade bara en enda uppgift, uppgiften att snyggt och prydligt inrätta sig i sin makt, göra sig av med de besvärliga anarkisterna [det revolutionära folket], återställa ”lugn och ordning” och skaffa tillbaka de intäkter som hade gått förlorade under marsupproret ... De vapen som den preussiska borgarklassen hade tvingats begagna sig av under sin kamp mot det feodala samhället och dess monarki – föreningsfrihet, pressfrihet, etc: måste de inte omintetgöras för ett folk som låtit sig ryckas med av tokerier, som inte längre behövde använda dem *för* borgarklassen och visade tecken på ett suspekt längtan att utnyttja dem *mot* borgarklassen?

Självklart stod ett enda hinder i vägen för en överenskommelse mellan borgarklassen och monarkin ... ett enda hinder, folket – *puer robustus sed malitiosus* [orubbliga men elaka karl], som Hobbes uttryckte det.* *Folket och revolutionen!*

Revolutionen var folkets lagliga titel. Dess upproriska krav grundade sig på revolutionen. Revolutionen var den växel som folket hade tecknat för borgarklassen. Den dag det uppnådde sitt styre var också den dag då denna växel förföll. Borgarklassen var tvungen att lägga in en *protest* mot växeln.⁶⁰

Inte långt därefter erkände den tyska borgarklassen offentligt det som Marx hade beskyllt dem för.[§]

Strax efter att den revolutionära perioden var slut skrev Engels sin historiska studie om *Tyska bondekriget*, som uttryckligen framställdes som en liknelse av 1848: ”De klasser och klassfraktioner, som överallt begått förräderi 1848 och -49, kommer vi att finna i förräddarrollen redan år 1525, fast på en lägre utvecklingsnivå.”⁶¹ I ett senare förord till sitt arbete sammanfattade Engels den fråga som vi diskuterar nu. Han konstaterade att han hade haft fel när han 1850 skrev att ”den moderna storbourgeoisien” ”snabbt [fick] dem [de österrikiska och preussiska monarkierna] under sin kontroll med hjälp av statsskulden. Och bakom storborgarna står proletäerna.”⁶² (Till och med 1850 hade han fortfarande illusioner om att borgarklassen skulle ”göra sin förbannade plikt”, om än i annan form.) Två decennier senare medgav han att ”bourgeoisens massa ... *vill* inte härska. Den har alltjämt 1848 i sina benknotor.”⁶³ Det vill säga, dess avgörande motivering är fortfarande rädsla för proletariatet.

Det var sambandet mellan borgarklassens skräck för den permanenta revolutionen och fenomenet bonapartism. Engels framhåller det i ett viktigt stycke. På två årtionden hade den tyska borgar-

59 Marx, *Die Bourgeoisie und die Kontrerevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 109.

* Marx upprepar sin hänvisning till Hobbes' *puer robustus* från 1847. (Se ovan kapitel 6.)

60 *Ibid*, s 110 f.

§ Hammen, som är en så antimarxistisk krönikör som man kan önska sig, skriver så här angående detta: ”Borgarklassens förräderi’ som Marx och Engels kallade det var i gång. I själva verket var det en vägran av den liberala borgarklassen och många demokrater att fortsätta kampen ... sedan det hade blivit uppenbart att många revolutionärer utnyttjade situationen för andra syften. Här och där hade den röda fanan ersatt den svart-röda-gyllene flaggan ...

Redan den 11 maj [1849] omtalade *Kölnische Zeitung* att närvaron av många ’orena element i den tyska rörelsen’ som ’hotade medborgarnas liv och en fri yttring av deras uppfattningar’ gav upphov till en svängning av opinionen till förmån för regeringen. Ett privat brev från ... en liberal från Rhenlandet ... [sa att] Alla personer med egendom ’kommer att föredra den absoluta monarkin framför en röd republik’ ... Den 13 maj erkände tidningen olyckligt att ... ’Medborgarnas intelligenta besuttna klass, nationens kärna och mitt’ började vackla, till och med dra sig tillbaka till en kontrarevolutionär ståndpunkt.” (Hammen, *The Red 48ers...*, s 395 f.

61 Engels, *Tyska bondekriget*, på marxists.org. På de sista sidorna återvänder han till liknelsen med 1848.

62 *Ibid*.

63 *Ibid*.

klassen utvecklats ekonomiskt, men ”Hur är det då möjligt, att bourgeoisien inte också erövrat våldet även politiskt, att den uppför sig så fegt gentemot regeringen?”

Den tyska bourgeoisien har oturen att efter populärt tyskt mönster komma för sent. Dess blomstringstid infaller under en period, då bourgeoisien i de andra västeuropeiska länderna redan är i nedgång. I England har bourgeoisien inte kunnat få sin egentlige representant Bright till regeringen på annat sätt än genom en utvidgning av rösträtten, som i sina konsekvenser måste göra ett slut på hela det borgerliga våldet. I Frankrike, där bourgeoisien som sådan, som klass, härskat endast två år, 1849 och 1850, under republiken, kunde den förlänga sin samhälls-
liga existens endast genom att avträda sitt politiska välde till Louis Bonaparte och armén. Och med den så oändligt stegrade växelverkan mellan de tre mest framskridna europeiska länderna, är det i dag inte längre möjligt för bourgeoisien att upprätta ett bekvämt politiskt styre åt sig i Tyskland, när detta herravälde har överlevt sin användbarhet i England och Frankrike.⁶⁴

Detta är den ojämna och sammansatta utvecklingen i arbete.

Det är något som är egendomligt just för bourgeoisien gentemot alla tidigare härskande klasser: i dess utveckling finns det en vändpunkt, från vilken varje vidare stegring av dess maktmedel, främst alltså dess kapital, endast bidrar till att göra den mer och mer oduglig till politiskt välde.* ”*Bakom storborgarna står proletärerna.*” I samma mån bourgeoisien utvecklar sin industri, sin handel och sina trafikmedel, i samma mån alstrar den proletariat. Och på en viss punkt – som inte behöver inträda samtidigt eller på lika utvecklingsnivå överallt – börjar den märka, att denne dess proletäre dubbelgångare växer den över huvudet. Från och med det ögonblicket förlorar den kraften till exklusivt politiskt välde, den ser sig om efter bundsförvanter, med vilka den allt efter omständigheterna delar sitt välde eller åt vilka den helt avträder det.

Allt detta är en generalisering av erfarenheterna från revolutionen 1848-1849. Han tillämpar dem speciellt på Tyskland:

I Tyskland inträdde denna vändpunkt för bourgeoisien redan 1848. Och den tyska bourgeoisien bävade visserligen den gången inte så mycket för det tyska som för det franska proletariatet. Junidrabningen i Paris 1848 visade den, vad den hade att vänta. Det tyska proletariatet var tillräckligt agiterat för att bevisa för bourgeoisien, att också i tysk jord såddes fröna till samma skörd; och från den dagen var udden bruten av bourgeoisiens politiska aktion. Den sökte bundsförvanter, den sålde sig till dem för vilket pris som helst – och den har ännu i dag [1870] inte kommit ett steg längre.

Dessa bundsförvanter är samtliga reaktionära av naturen. Där är kungadömet med sin armé och sin byråkrati, där är den stora feodaladeln, där är den lilla knapadeln, där är t.o.m. prästerna. Med alla dessa har bourgeoisien förpaktat sig och slutit överenskommelser bara för att rädda sitt ömtåliga skinn, tills den till sist inte hade något mera kvar att schackra bort. Och ju mer proletariatet utvecklade sig, ju mera det började känna sig som klass, handla som klass, desto klenmodigare blev borgarna.⁶⁵

1850 hade Marx skrivit att:

Om juniupproret överallt på kontinenten stärkte bourgeoisiens självkänsla och gjorde det möjligt för den att öppet sluta förbund med den feodala kungamakten mot folket, vem blev då

64 *Ibid.*

* Detta är ett utmärkt exempel på Engels' förkärlek för att ”göra vidsträckta generaliseringar, som inte alltid är tillräckligt begränsade” som jag redan har hänvisat till. (Se mitt förord till *KMTR* band 1.) Han har inte givit stöd för denna teori om en ”vändpunkt”, inte heller kommer han att återvända till den. Jag tycker att bevisen visar att borgarklassens säregenhet är att den under alla stadier av sin existens jämfört med tidigare härskande klasser är ”oduglig till politiskt styre”, att detta kännetecken finns inneboende i denna klass' natur, precis som jag har diskuterat i band 1. (Se *KMTR* band 1, s 321-324 [i engelska upplagan].)

65 *Ibid.*

det första offret för detta förbund? Den kontinentala bourgeoisie själv. Juninederlaget hindrade den från att befästa sitt herravälde...⁶⁶

Borgarklassen hindrades förvisso från att befästa sitt politiska styre, men under efterspelet till Bismarcks bonapartism satte den ändå igång med att befästa sin ekonomiska makt. Samma faktorer som förnekade den permanenta revolutionens väg *i den form som Marx och Engels föreställde sig det 1848* pressade också in borgarklassen längs den bonapartistiska vägen.

Detta måste i sin tur ge upphov till, och gav faktiskt upphov till, en senare och reviderad form av begreppet den permanenta revolutionen.

66 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

Kapitel 9 Den permanenta revolutionen, slutgiltig version

Mot slutet av 1848 och början av 1849 gav Marx upp förväntningarna om att borgarklassen trots allt skulle kunna klara biffen.

Det var ingen enkel slutsats att komma fram till, eftersom den – i avsaknad av en kristallkula för att kunna förutsäga alternativa vägar – antydde att en progressiv ekonomisk modernisering i Tyskland skulle kunna hindras eller fördröjas för lång tid. Marx drog inte slutsatsen plötsligt en viss dag. Tvärtom finns det många tecken på att han trevade sig fram och vacklade, som man kan förvänta sig av en kämpe som försökte förstå en oväntad utveckling, inte i en forskarcell i ett bibliotek hundra år senare utan under de revolutionära händelsernas villervalla.

1. Borgarklassen avfärdas

Redan så tidigt som i juli 1848 fanns det ett element av tvetydighet i följande stycke ur en artikel av Marx:

Den [Hansemanregeringen] vill upprätta borgarklassens makt samtidigt som den kompromissar med den gamla polis- och feodala staten. Under denna dubbla och motsägelsefulla uppgift upplever den vid varje svängning hur borgarklassens ännu inte upprättade makt och dess egen existens omintetgörs av de absolutistiska, feodala reaktionära styrkorna – och den kommer att falla till föga för de sistnämnda. Borgarklassen kan inte kämpa för sin egen makt utan att tills vidare ta folket i sin helhet som allierad, alltså träda fram som mer eller mindre demokratisk.¹

Det finns ett direkt uttalande att ”den kommer att falla till föga”, men nästa slutsats är att ”den kommer att falla till föga *såvida inte ...*” Denna andra uppfattning blev i själva verket den gällande linjen under flera månader.

I en uttrycksfull artikel en månad tidigare, där Marx försvarade Parisarbetarnas juniuppror, frågade han, trots sin bitterhet mot borgarklassen, i slutet av artikeln om den ”djupa avgrund som har öppnat sig framför oss” skulle leda till slutsatsen att kampen för en demokratisk konstitution inte gjorde någon skillnad, att skillnaden mellan en demokratisk statsform och den absolutistiska staten bara är ”tom, illusorisk, ingenting”. Hans svar är ett kraftfullt *nej*. De strider som uppstår på grund av samhällsutvecklingen måste utkämpas ända till slutet:

Den bästa statsformen är den där de sociala motsättningarna inte görs otydliga, inte godtyckligt – följaktligen på ett konstgjort sätt, bara skenbart – hämmas. Den bästa statsformen är den där de får strida fritt och därmed kommer fram till en lösning.²

Svaret utarbetades inte genom att sitta och grubbla på *NRZ:s* kontor. Det kom som svar på en rad sammanstötningar. I september kastade en avgörande händelse ett skarpt ljus. Det bröt ut ett uppror i Frankfurtområdet, som enligt en rapport av Engels utkämpades av ”arbetarna i Frankfurt, Offenbach och Hanau, och av bönder i den omgivande regionen”. De borgerliga elementen var mot rörelsen och den kvästes av regeringen med hjälp av preussiska, österrikiska och hessiska trupper. Engels’ artikel om upproret analyserade klassallianserna och drog en allmän slutsats: varför segrade kontrarevolutionen över hela Europa?

Därför att alla sidor vet att den kamp som skymtar i alla civiliserade länder är en helt annan, en oändligt viktigare kamp än alla tidigare revolutioner: ty i Wien såväl som i Paris, Berlin såväl som Frankfurt, London såväl som Milano, handlar det om *att störta borgarklassens politiska makt*, det handlar om en omvandling vars oerhörda konsekvenser redan fyller alla välbeställda och förbryllade medborgare med bestörtning.

1 Marx, *Der Bürgerwehrgesetzenwurf*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 249.

2 Marx, *Die Junirevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 136.

Finns det något revolutionärt centrum i världen där den röda fanan, det förbrödande europeiska proletariats kampsymbol, under de senaste fem månaderna inte har vajat över barrikaderna?

Även i Frankfurt stred man mot de förenade junkrarnas parlament under den röda fanan.

Orsaken till alla dessa nederlag är att det nu är borgarklassen som hotas under alla de uppror som bryter ut – dess politiska existens hotas direkt och dess sociala existens indirekt. Det till största delen obehäpnade folket tvingas kämpa mot inte bara den organiserade byråkratiska och militära statens styrkor som har tagits över av borgarklassen, utan också mot den behäpnade borgarklassen själv. Mot det oorganiserade och dåligt behäpnade folket står de andra samhällsklassernas gemensamma, välorganiserade och välutrustade styrkor. Och det är därför folket hittills har besegrats, och därför de kommer att fortsätta att besegras tills dess motståndare försvagats – antingen därför att trupperna dras in i krig eller därför att de splittras internt – eller tills dess någon stor händelse tvingar folket till en desperat kamp och demoraliserar deras motståndare.³

Engels' artikel pekar sedan på de hägrande händelserna i Frankrike som ett hopp om förnyad revolutionär glöd i Europa.

I slutet av augusti talade Marx inför det Demokratiska förbundet i Wien, och verkar ha uttryckt uppfattningar om situationen i Österrike som han ännu inte hade tillämpat på Tyskland. ”Herr Marx”, sa pressrapporterna i Wien, ”menade att det inte gjorde någon skillnad *vem* som var minister, ty – precis som i Paris – var det här nu frågan om en kamp mellan borgarklassen och proletariatet.”⁴

I december var mönstret tydligt nog för att Marx skulle publicera sin betydelsefulla programmatiska artikel ”Borgarklassen och kontrarevolutionen”, som (vilket vi har sett) anklagade borgarklassen för att gå över till kontrarevolutionen. Den innehåller det hittills kraftfullaste gisslandet av borgarklassens oförmåga. Ett centralt stycke ur den andra delen är ett bra exempel på Marx' ”dumrande” stil, liksom på den politiska tolkning han håller på att utarbeta:

Den tyska borgarklassen hade utvecklats så trögt, fejt och långsamt att den i samma stund som den hotfullt mötte feodalismen och absolutismen, såg sig hotfullt ställd inför proletariatet och alla delar av medborgarna [*Bürgertum*, medborgare, inte borgare] vars intressen och tankar var knutna till proletariatet. Och den såg inte bara en klass *bakom* sig utan hela Europa fientligt uppställt *framför* sig. Den preussiska borgarklassen var inte – som den franska borgarklassen hade varit 1789 – en klass som företrädde *hela* det moderna samhället gentemot det gamla samhällets representanter, monarkin och aristokratin. Den hade förfallit till en sorts *samhälleligt stånd* som var lika tydligt åtskilt från kronan som från folket, ivrig att vara mot båda, men obeslutsam inför var och en tagna enskilt, eftersom den alltid såg båda två antingen framför eller bakom sig. Eftersom den själv redan tillhörde det gamla samhället var den ända från början benägen att förråda folket och kompromissa med det gamla samhällets krönte representanter. Den företrädde inte ett nytt samhälles intressen mot ett gammalt, utan ett förtvinande samhälles nyligen återupplivade intressen, den stod inte i ledningen för revolutionen på grund av att folket stod bakom den utan därför att folket knuffade den framför sig, stod inte i täten på grund av att den representerade initiativ för en ny social tidsålder utan bara en gammal social epok hatiskhet. Inte som ett skikt som hade brutit fram under den gamla staten, utan som ett skikt som en jordbävning nu lyfte upp till ytan i den nya staten. Utan tilltro till sig själv, utan tilltro till folket klagar det på dem ovan och darrar inför dem under, är egoistiskt mot båda sidor och medvetet om sin egoism, revolutionärt gentemot de konservativa, konservativt gentemot revolutionärerna, skeptiskt mot sina egna slagord, begivet på fraser istället för teorier, skrämmd av den internationella stormen utnyttjar det just denna storm. Ingen energi åt något håll, plagiering åt alla håll, ordinär genom att inte vara ursprunglig, ursprunglig i sin vanlighet. Den köpslår om sina egna

3 Engels, *Der Aufstand in Frankfurt*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 410, 413.

4 Nyhetsrapporter om Marx' tal..., Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 490.

strävanden, utan initiativ, utan tilltro till sig själv, utan tilltro till folket, utan någon världshistorisk uppgift, en förbaskad gubbstrutt som fann sig dömd till att leda in de första ungdomliga strömningarna hos ett rakryggt folk i sina egna senila intressen och vilseleda dem, utan ögon, utan öron, utan tänder, utan allt – på detta sätt upptäckte den *preussiska borgarklassen* att den efter marsrevolutionen stod i ledningen för den preussiska staten.⁵

Man skulle kunna tro att Marx efter alla dessa hårda ord helt skulle avfärda den liberala borgarklassen som revolutionär kraft.

2. "Social republik" eller kontrarevolution

Om det inte var borgarklassen, vilken annan samhällskraft var alternativet till ett återupprättande av den absolutistiska makten?

Marx pekar på det klassblock som vi redan har beskrivit: proletariatet, småbourgeoisien, småbönderna. Denna gång framhävs bönderna mer än tidigare, ty med sitt lagförslag om att avskaffa de feodala pålagorna på jorden hade regeringen just klargjort att den inte förmådde angripa det feodala jordägandet av rädsla för att väcka tankar på borgerligt ägande. Den borgerliga "egoismen" hade förblindat den "så mycket att den tvingade bort sina egna oundgängliga *allierade – bondeklassen*."⁶

Den franska borgarklassen började med att befria bönderna. Med bönderna erövrade den Europa. Den preussiska borgarklassen var så helt uppslukade av sina egna *inskränkta*, omedelbara intressen att den till och med stötte bort denna *allierade* och gjorde den till ett verktyg i händerna på den feodala kontrarevolutionen.⁶

Slutsats:

Precis som den tyska borgarklassens historia överhuvudtaget från mars till december, visar den preussiska borgarklassens historia att det i Tyskland är omöjligt med en rent *borgerlig revolution* och upprättandet av ett borgerligt *styre* i form av en *konstitutionell monarki*, och att det bara är möjligt med en feodal absolutistisk kontrarevolution eller en *social republikansk revolution*.⁷

Detta – kontrarevolution eller social republik – är en viktig ny formulering av de revolutionära alternativen.

Som vi har sett⁸ användes redan parollen om en social republik (eller social och demokratisk republik) ofta för att beteckna en demokratisk republik som vidtog samhällliga åtgärder utöver borgarklassens intressen. På samma gång innebar "sociala institutioner" på ett allmänt sätt det vi nu skulle kalla "socialistiska" institutioner. I *NRZ* den 1 september skrev till exempel Engels att

den demokratiskt sociala republiken först måste utropas [i Frankrike], det franska proletariatet måste stå över sin borgarklass med foten på dess hals innan en varaktig demokratisk seger är tänkbar i Italien, Tyskland, Polen, Ungern, etc.⁹

Det är också innebörden när Marx i sin *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850* från 1850 ställer den "borgerliga republiken" mot en "republik med sociala institutioner". Den republik som faktiskt inrättades av Konstituerande församlingen i maj var, säger Marx, "inte republiken med sociala institutioner, inte den drömbild, som hägrade för barrikadkämparna." Den var "inte något revolutionärt vapen mot den borgerliga ordningen, utan tvärtom ... det politiska befästandet av det

5 Marx, *Die Bourgeoisie und die Kontrerevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 108 f.

* Bönderna kommer under de följande månaderna att bli allt viktigare för Marx, och de kommer att analyseras närmare i kapitel 13 nedan.

6 *Ibid*, s 121.

7 *Ibid*, s 124.

8 Se ovan kapitel 8, avdelning 1.

9 Engels, *Vermittlung und Intervention. Radetzky und Cavaignac*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 377.

borgerliga samhället, kort och gott: *den borgerliga republiken*.” Förvisso tvingades regeringen ”under proletariatets omedelbara tryck ... att proklamera den som en *republik med sociala institutioner*”, men i själva verket var ”Parisproletariatet ännu inte ... i stånd att gå utanför den borgerliga republiken annat än i *fantasin...*”¹⁰ Senare skrev Engels att ”en *ren*, borgerlig republik överträffades i Tyskland av händelserna redan innan den uppstod.”¹¹

Genom att vara förutsättningslös förblev parollen om en social republik, ända fram till Första internationalen och därefter, ett populariserat och agitatoriskt sätt att hänvisa till en regering som antog en socialistisk inriktning.* 1848 passade den mycket bra för att beteckna tanken på en *övergångsregim* som inte längre var borgerlig men ännu inte kommunistisk och grundade sig på ett block av progressiva klasser.

Vid den tidpunkt där vi nu befinner oss (slutet av 1848) är Marx' uppfattning om detta block förvisso omfattande. Hur omfattande kan vi se i den mening som följer omedelbart efter det ovan citerade åberopandet av en ”social republikansk revolution”:

Men detta måste i sig själv väcka den livskraftiga delen av borgarklassen ur sin apati. Det tillförsäkras vi framförallt av den *fruktansvärda vidräkning* med vilken kontrarevolutionen kommer att överraska den till våren ...¹²

Uppenbarligen hoppas Marx att åtminstone en mer progressiv del (”livskraftig del”) av borgarklassen själv kommer att besluta sig att den sociala republiken är ett mindre ont för dem än en absolutistisk kontrarevolution, och därför villigt gå med på en regim som grundar sig på ett brett block av klasser till vänster om borgarklassens huvudmassa.

3. Slutpunkten

Följande månad, januari 1849, ställdes frågan på ett omedelbart taktiskt sätt. Ett val – baserat på ett ganska odemokratiskt valsystem i två steg med begränsad rösträtt – planerades i Preussen till 22 januari. Skulle Arbetarförbundet ställa upp med egna kandidater med den sociala republiken som plattform mot de ”vanliga demokraterna”, som i egenskap av förespråkare av en borgerlig republik också var motståndare till den gamla regimen?

Detta ledde fram till den sista fasen i Marx' envisa försök att stöda den borgerliga oppositionen mot absolutismen. Hans programförklaring beskrevs på följande sätt när Arbetarförbundets tidning rapporterade om styrelsens diskussion:

... för tillfället är det inte frågan om att göra något utifrån våra principer, utan om att gå mot regeringen, absolutismen och det feodala styret. Men för detta räcker det med vanliga demokrater – så kallade liberaler – som inte heller på långa vägar är nöjda med den nuvarande regimen. Man måste för en gångs skull ta situationen som den är. Eftersom det viktiga nu är att göra hårdast möjliga motstånd mot det existerande absolutistiska systemet, då kräver sunda förnuftet, om vi har klart för oss att vi inte kan få gehör för de principer vi själva står för, att vi förenas med ett annat parti som också gör motstånd, för att inte låta vår gemensamma fiende,

10 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

11 Engels, ”Brev till Franz Mehring”, 14 juli 1893, Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 461 [ej med i svenska versionen – öa.]

* Det framhövdes specifikt av Marx 1871, i hans Pariskommunen:

”Ropet efter den ’sociala republiken’, varmed Paris proletariat inledde februarirevolutionen [1871], uttryckte det obestämda kravet på en republik som inte endast skulle undanröja den monarkiska formen för klassherraväldet utan själva klassherraväldet. Kommunen var den bestämda formen för denna republik.” (Marx, *Pariskommunen*, på marxists.org. Jmfr utkasten till detta verk i Marx/Engels, *Writings on the Paris Commune*, New York: Monthly Review Press 1971. Notera också diskussionen i *General Council of the First International... 1870-1871*, s 164 f. Även Engels, ”Brev till P Lafargue”, i *Engels & Lafargue: Correspondence*, band 3, s 272.)

12 Marx, *Die Bourgeoisie und die Kontrerevolution*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 124.

den absoluta monarkin, vinna.¹³

Förbundet beslutade sig faktiskt för att stöda demokratins kandidater på villkor att de gick mot den konstitution som ”förlänades” (överlämnades) av den preussiska kungen.

På grundval av erfarenheterna skulle Marx senare ifrågasätta det ”sunda förnuftet” i denna politik. Hursomhelst handlade det inte om att välja mellan bra och dåliga borgerliga kandidater, utan istället att välja mellan anhängare av två olika samhällssystem, det ena progressivt och det andra historiskt reaktionärt.[§]

En artikel i två delar av Marx just innan valet var en fullständig vädjan inte bara till demokratin utan i synnerhet till den borgerliga oppositionen att besegra absolutismen, och i synnerhet besegra den förlänade konstitutionen. Den förtjänar att uppmärksammas som en milstolpe i Marx’ politiska utveckling, ty aldrig mer skulle han ställa sådana förväntningar på borgarklassen.

Kölns ledande tidning, *Kölnische Zeitung*, hade framfört anklagelsen att motståndarna till den förlänade konstitutionen var förespråkare av en röd republik. Om denna skrämselfpropaganda skulle motverkas måste oppositionen mot konstitutionen breddas. Marx svarade: det är inte tvistefrågan – inte en republik eller någon sorts republik. Den enda frågan är denna:

Vill ni ha den gamla *absolutismen* tillsammans med ett nyrenoverat ståndssystem – eller vill ni ha ett borgerligt representativt system? ... det är inte alls frågan om en kamp mot borgerliga egendomsförhållanden som den kamp som pågår i Frankrike och förbereds i England. Det handlar istället om en kamp mot en politisk konstitution som sätter ”borgerliga egendomsförhållanden” på spel genom att överlämna statsrodret till företrädarna för ”feodala egendomsförhållanden” ...¹⁴

Den viktigaste inriktningen i artikeln anpassas medvetet i termer av borgarklassens egna intressen: ”lyckas borgarklassen skaffa sig en statsform där den fritt kan bedriva sin klass’ gemensamma affärer, handelns, industrins och jordbrukets intressen ...?”¹⁵

Den borgerliga industrin *måste* spränga absolutismens och feodalismens bojar. En revolution mot båda innebär bara att den borgerliga industrin har nått en höjdpunkt där den måste erövra en statsform som passar för den eller gå under.¹⁶

(Detta hemfaller till den gamla övertygelsen att man ”frågar inte vad borgarklassen bara *vill* utan istället vad den *måste* göra.”)¹⁷

Marx riktar sig till demokratin och förklarar:

Vi är sannerligen de sista som önskar borgarklassens styre. Vi var de första i Tyskland att häva

13 Marx, *Komiteesitzung des Arbeitervereines vom 15, Januar 1849*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 579. Jmför också Arbetarförbundets uttalande, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 585.

§ Det är den grundläggande skillnaden mellan de problem som Marx stod inför och den senare fråga som det liknar, nämligen den socialdemokratiska politiken om ”det mindre onda”, att stöda liberala borgerliga kandidater mot borgerliga högerkandidater. Dessutom påverkades frågan så som den ställdes 1849 av två omedelbara faktorer: (1) På grund av vallagarna hade bara en liten del av arbetarna rätt att rösta, följaktligen var den parlamentariska politiken inte huvudsakligen inriktad på en proletär valmanskår. (2) Den grupp som var mot att stöda demokratiska kandidater och förespråkade enbart arbetarkandidater, Gottschalk-klicker i Kölns Arbetarförbund, utgick från en *reaktionär* utgångspunkt, som syftade till att anpassa sig till en ”social monarki” mot en allians med demokratin. (För mer detaljer om valfrågan se *Der Bund der Kommunisten...*, band 1, s 903 f; Becker, *Karl Marx & Friedrich Engels in Köln*, s 183-195; Hammen, *Red 48ers*, s 359-361.) Som vi ska se kom Marx hursomhelst i efterhand fram till att denna politik var felaktig även 1849.

14 Marx, *Montesquieu LVI*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 190 f.

15 *Ibid*, s 191.

16 *Ibid*, s 193.

17 Angående detta uttalande se kapitel 7, avdelning 4, not 31 ovan.

upp vår röst om det ...

Men vi vänder oss till arbetarna och småbourgeoisien: bättre att stå ut med det moderna borgerliga samhället, som med hjälp av sin industrialisering skapar de materiella medlen för att upp-rätta ett nytt samhälle som kommer att befria er alla, än att vrida klockan tillbaka till en utlevad samhällsform som under förevändning att rädda er klass kastar tillbaka hela landet i ett medeltida barbari!¹⁸

Om monarkins konstitution är emot den preussiska borgarklassens intressen varför är då borgarklassen för den? Marx' första svar:

Borgarklassens handels- och industriella sektor kastar sig i armarna på kontrarevolutionen av rädsla för revolutionen. Som om kontrarevolutionen vore något annat än förspelet till en revolution.

Hans uppfordran till borgarklassen är alltså: ett återinförande av absolutismens makt kommer att göra revolutionen mer viss, inte mindre. (Borgarklassen blev inte övertygad, och det av goda skäl.) Sedan pekar Marx på den del av borgarklassen ”som är likgiltig inför sin klass' gemensamma intressen och driver sina egna speciella intressen, egna intressen som till och med är fientliga mot de andra.”¹⁹ Denna sektor innefattar ”finansbaronerna, de offentliga fordringsägarna, bankirerna och rentiererna”, plus leverantörerna till regeringens affärer och deras intellektuella och akademiska snyltgäster. Men dessa kan inte svara för hela borgarklassen.

Valresultaten visade att de demokratiska kandidaterna slog oppositionen med knapp marginal i Rhenlandet, men i Preussen i sin helhet fortsatte borgarklassen att gå åt höger. Slutpunkten var nära.

I mitten av februari la Marx allt detta bakom sig, om än utan att ändra sig:

Vi tycker om bestämda åsikter. Vi har aldrig kurtiserat något parlamentariskt parti. * Det parti som vi företräder, folkets parti, finns i Tyskland bara i grundläggande form. Men när det förs kamp mot den *existerande regeringen* så allierar vi oss till och med med våra fiender. Vi tar den officiella preussiska oppositionen som ett faktum, precis så som den uppstår ur de bedrövliga tyska kulturella förhållanden som råder än idag, och därför har vi låtit *våra* egna uppfattningar stanna i bakgrunden under valstriden. Nu, *efter* valet, bekräftar vi åter vår gamla oförsonliga ståndpunkt, inte bara mot regeringen utan också mot den officiella oppositionen.²⁰

Från och med nu gick Marx mer och mer från att delta i den demokratiska rörelsen som sådan i riktning mot att betona arbetarorganisationernas företräde och att mobilisera bönderna i regionen. Den 14 april var brytningen definitiv: Marx och tre nära medarbetare förkunnade att de avgick ur Demokratiska förbundets kommitté i Rhenlandet och sa offentligt att målet istället skulle vara att organisera arbetarförbund.²¹ Således satte Marx åter målet att organisera arbetarklassen högst på dagordningen, som vi förklarar i slutet av specialnot J. Men projektet att hålla en nationell kongress för arbetarförbunden dog ut, när revolutionen under den efterföljande perioden kvästes i hela landet.

Denna avgång markerade det formella slutet på en period av experimenterande i Marx' teori om revolutionen och i hans praktik.

18 Marx, *Montesquieu LVI*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 195.

19 *Ibid*, s 195 f.

* På samma sätt lite senare: ”*Neue Rheinische Zeitung* har aldrig framställt sig som organ för ett parlamentariskt parti.” (Marx/Engels, *Stein*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 298.)

20 Marx, *Die Märzverein*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 335.

21 Marx m fl, *Erklärung, NRZ* 15 april 1849, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 426. Se även Arbetarförbundets resolution, *ibid*, s 584, och Becker, *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln...*, s 246-250.

4. *Permanent revolutionen, version två*

Den linje som Marx drev under valen i Preussen i januari 1849 hade hållit liv i den ursprungliga versionen av begreppet permanent revolution. Men om vi följer linjen från hans artikel i december om ”Borgarklassen och kontrarevolutionen” till hans avgång ur Demokratiska förbundets kommitté i april, så kan vi urskilja hur han rörde sig mot en andra version av den permanenta revolutionen.

Den första versionen hade föreställt sig dessa oavbrutna stadier: (1) borgarklassen tar den politiska makten från absolutismen, (2) demokratin, ett block mellan proletariatet, småbourgeoisien och bönderna, träder in för att ta över från borgarklassen.

Den andra versionen utgörs av en enkel förändring: eftersom borgarklassen vägrar ta den politiska makten måste demokratin sträva efter att själv direkt ta den politiska makten. Det som är oförändrat är att perspektivet fortfarande är att påskynda den borgerliga ekonomiska utvecklingen (modernisering och industrialisering) under beskydd av den nya revolutionära makten fram tills dess att nästa stadium – den proletära makten – ställs på dagordningen. Det borgerligt demokratiska stadiet ska pressas in under en politisk makt som inte är borgarklassens egen. (Om vi tittar framåt kan vi se en parallell: under bonapartismen ska också det borgerliga stadiet genomföras under en politisk makt som inte är borgarklassens egen.)[§]

Det var inte samma sak som att ha illusioner om att kommunismen själv stod på den omedelbara samhälleliga dagordningen i det underutvecklade Tyskland, men det innebar verkligen att hoppa över stadiet med en ”ren”, eller borgerlig, republik och övergå direkt till den sociala republiken. Det satte också parollen om en andra revolution i förgrunden.

Förvisso hade redan en artikel från *NRZ:s* allra första månad anspelat på den andra revolutionen.²² Nu var det mer brådskande. Marx utnyttjade ett tillfälle då han fick stor publicitet för att ge det en framträdande plats – hans försvarstal inför en jury i Köln i februari, som slutar så här:

Jag upprepar slutligen, att ännu bara dramats första akt är slut. De båda samhällenas, det medeltidas och det borgerligas, strid kommer att ånyo föras i politiska former...

Men vilken väg nationalförsamlingen än må beträda, det nödvändiga resultatet kan inte vara något annat än *fullständig seger för kontrarevolutionen eller ny segerrik revolution*. Kanske är revolutionens seger möjlig först efter fullbordad kontrarevolution.²³

Den sista meningen, som mildras med ett ”kanske”, avskriver borgarklassen som revolutionär kraft, denna gången för gott.

Strävan efter en demokratisk konstitution som mål för kampen påverkades inte alls. Direkt efter den

§ Läsare som är intresserade av jämförelsen med Ryssland som nämndes i kapitel 7 (se ovan kapitel 7, inledning) kanske märker likheten mellan denna andra version av den permanenta revolutionen och Lenins formulering ”proletariatets och böndernas demokratiska diktatur”. Trotskij hävdade – helt rätt, tycker jag – att Lenins formulering inte nödvändigtvis var oförenlig med hans egen teori om den permanenta revolutionen. Han vidhöll att den sistnämnda ”i stort sett hade en avsiktligt algebraisk karaktär”. Men jag tror inte att Trotskij insåg att det grundläggande begreppet permanent revolution i sig själv är en ”algebraisk” formulering, det vill säga kan göras konkret med hjälp av olika sorts politik. Trotskijns korta hänvisningar till Marx i detta avseende – om att övergå till ”socialistiska åtgärder” och om ”den borgerliga revolutionen 1848 som ett direkt förebud till den proletära revolutionen” – är bara tillämpliga på Marx’ slutgiltiga variant. (Leo Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 2, 4.) Han kände troligen bara till innehållet i Marx’ ”Hänvändelse till kommunistiska förbundet” från 1850, som vi ska diskutera i nästa kapitel. Det säger sig också själv att jordbruksfrågans dominerande roll i Ryssland innebar en stor skillnad från Marx’ situation. Av detta och andra skäl är det oklokt att sätta likhetstecken mellan det allmänna begreppet permanent revolution och en enskild tillämpning av det i ett visst historiskt läge.

22 Engels, *Die Vereinbarungsversammlung vom 15. Juni*, Marx/Engels, *Werke*, band 5, s 79. För sammanhanget, se ovan kapitel 8, avdelning 7. Se även Marx/Engels, *The Downfall of the Camphausen Government*, Marx/Engels, *Collected Works*, band 7, s 106.

23 Marx, *Kölnprocessen mot de rhenska demokraternas utskott*, på marxists.org.

första valomgången återupptog Marx angreppet mot den förlänade konstitutionen, och betonade starkt hur de demokratiska klasserna grupperade sig:

Kan småbourgeoisien och bönderna, och dessutom proletärerna, hitta en bättre statsform för att företräda sina intressen än den demokratiska republiken? Är det inte just dessa klasser som är de mest radikala och demokratiska i hela samhället? Är inte proletariatet just den speciellt *röda* klassen?²⁴

I själva verket omsatte den tyska revolutionens sista skede detta i handling. I maj bröt det som Engels senare lovordade som ”Det tyska fälttåget för en rikskonstitution” ut, med väpnade uppror i Rhenlandet och södra Tyskland. Den 16 maj förelade den preussiska regeringen Marx en utvisningsorder. 18 maj kom *NRZ* ut för sista gången, i ett specialnummer med rött bläck, där redaktörerna sa om sig själva: ”Deras sista ord kommer överallt och alltid att vara: *Den arbetande klassens frigörelse!*”²⁵ Engels gick ut i strid med de upproriska trupperna.

Engels artikel om detta sista uppflammande av revolutionen skrevs strax därefter och sammanfattade grupperingen av klasserna så här, och förklarade därmed också rörelsens olyckliga fåfänglighet:

Hela rörelsens själ var den *småborgerliga* klassen, som företrädesvis kallas *medelklassen* [*Bürgerstand*], och det är förvisso den dominerande klassen i Tyskland, speciellt i söder ... Men bakom småbourgeoisien står överallt andra klasser, som tar upp rörelsen ... ger den en mer bestämd och energisk karaktär och varhelst det är möjligt försöker ta över den: *proletariatet* och en stor del av *bönderna*, som småbourgeoisiens avancerade del dessutom anslöt sig till under en tid.

Med de större städernas proletariat i ledningen tog dessa klasser de högtidligt bekräftade försäkringarna om stöd för konstitutionen på större allvar än de småborgerliga agitatorerna gillade ... [Alla förstod] att småbourgeoisien efter segern skulle bli tvungen att försvara samma konstitution mot just dessa proletärer och bönder. Dessa klasser tvingade småbourgeoisien till en öppen brytning med existerande statsmakten.²⁶

Även den ”livskraftiga” eller ”progressiva” delen av borgarklassen (minns Marx’ förväntningar i ”Borgarklassen och kontrarevolutionen”) fanns där – om endast ”under rörelsens inledning”:

Under rörelsens inledning anslöt sig dessutom den mer beslutsamma delen av stor- och mellanbourgeoisien till småbourgeoisien, precis som vi har sett under alla tidigare småborgerliga rörelser i England och Frankrike. Borgarklassen härskar aldrig i sin helhet. Förutom de feodala kasterna som fortfarande har kvar en del av sin politiska makt, så splittras till och med storbourgeoisien, så fort den har besegrat feodalismen, i ett härskande parti och ett oppositionsparti, som vanligtvis å ena sidan representeras av bankerna och å den andra av fabriksidkarna. Den oppositionella, progressiva delen av stor- och mellanbourgeoisien har då gemensamma intressen med småbourgeoisien gentemot den härskande delen, och den förenas med småbourgeoisien i gemensam kamp.²⁷

Rörelsens höger kämpade för nationellt enande under rikets svart-röd-gula konstitution; den demokratiska vänstern kämpade för en ”röd republik” (social republik). Men revolutionen fick aldrig någon chans att bli permanent, det vill säga påbörja den förväntade klassförskjutningen åt vänster som ett resultat av den gamla regimens nederlag, ty det demokratiska upproret kvästes.

24 Marx, *Die "Kölnische Zeitung" über die Wahlen*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 217.

25 Marx, *To the Workers of Cologne*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 529.

26 Engels, *Die deutsche Reichsverfassungskampagne*, Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 111 f.

27 *Ibid*, s 113.

5. Den permanenta revolutionens internationella betydelse

Marx hade aldrig förväntat sig att rörelsen skulle segra i det underutvecklade Tyskland om den bara begränsade sig till tyska styrkor. Han betraktade Tyskland som ett slagfält i ett europeiskt krig (revolutionen) och dessutom oftast som ett underordnat slagfält.

Det ger begreppet permanent revolution en ytterligare dimension: ty den ser revolutionens förlopp i europeisk skala, att den skulle fortsätta ”permanent” (i fortgående vågor) från ett land till ett annat. Det finns två sidor hos detta samspel från land till land: de mer utvecklade (mer industrialiserade) ländernas roll gentemot de andra där borgarklassen ännu inte hade erövrat den politiska makten, och de förtryckande ländernas roll i förhållande till de förtryckta nationaliteterna.

Förvisso hade denna revolutionens internationalism ända från början varit en del av Marx’ tänkande. Det mest kända tidiga uttrycket hos Marx är den sista meningen i hans inledning till kritiken av Hegel 1844: ”Då alla inre betingelser är uppfyllda kommer dagen för den *tyska återuppståndelsen* att förkunnas genom den *galliska hanens galande*.”²⁸ (Han fortsatte att uttrycka just denna åsikt under hela 1848.) Ännu viktigare är att detta internationella perspektiv blev en grundläggande del av den permanenta revolutionen, speciellt genom erfarenheterna 1848-1849. Även här spelade begreppet *permanent revolutionens* ursprung i den franska revolutionen en avgörande roll. Vi kan påminna oss om Marx’ tidiga anmärkning att Napoleon hade ersatt ”permanent revolution med permanent krig.”* Napoleonkrigens historiska betydelse var att de spred den borgerliga revolutionen till andra delar av Europa, det vill säga de gjorde revolutionen ”permanent” (fortgående) i internationell skala även om de begränsade revolutionen hemma. Kriget i Europa och den europeiska revolutionen var oupplösligt förenade.

Ännu mer än på Napoleons tid framträdde spöket om en *smittsam revolution*, som flammade upp i fortgående vågor i det ena landet efter det andra med en växelverkande genomslagskraft. För första gången var internationalismen i stor skala inte bara en önskan, ett ”moraliskt värde”, en dagdröm eller ett filosofiskt begrepp, utan en praktisk, realistisk samhällskraft.

Det var också det politiska svaret på den tyska revolutionens omöjlighet. Gick det verkligen att tro att detta underutvecklade land med sitt lilla proletariat, småborgerliga demokrati och lättskrämda borgarklass under en överlägsen byråkratisk stat skulle kunna driva den permanenta revolutionen ända till en social republik? Inte på grundval av tyska krafter, trodde Marx.

Den artikel där Marx utvecklade denna tanke på ett systematiskt sätt publicerades i *NRZ* i början av det nya året, 1849. Den har ibland misstolkats genom att man inte insett att ordet ”världskrig” i denna artikel betydde ett *revolutionärt krig i världsskala*, i likhet med Napoleons ”permanent revolution”.*

Som kontrast inleds artikeln med de högtidliga tal med vilka Europas ledare hälsade revolutionens internationalism: ”Påven helgade den med en ritual, Lamartines eolsharpa drillade svagt med klingande människovänlig musik, stående fraser om *fraternité*, broderskap mellan samhällssektorer och nationer”, och så vidare.²⁹ Marx’ internationalistiska teori läggs fram i artikelns sista stycke:

Arbetarklassens nederlag i Frankrike [i juni] och den franska borgarklassens seger innebar på samma gång att de nationaliteter som hade svarat på den galliska tuppens galande [februarirevolutionen i Paris] med hjältemodig befrielsekamp återigen undertrycktes. Polen,[§] Italien och

28 Marx, *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin. Inledning*, på marxists.org.

* Angående detta, se specialnot C.

* Detta språkbruk används klart och tydligt i en artikel av Engels senare i juni: ”Det europeiska *folkkriget* ... det europeiska befrielsekriget är för Tyskland på samma gång ett inbördeskrig ... den stora kamp för frihet som sprider sig över hela Europa ...” (Engels, *Die revolutionäre Erhebung in der Pfalz und in Baden*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 525 f.)

29 Marx, *Die revolutionäre Bewegung*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 148.

§ Jämför Engels hänvisning några år senare till det nationella inslaget i revolutionens internationella utbredning: ”I

Irland hemsöktes, plundrades och slaktades återigen av preussiska, österrikiska och engelska hantlangare. Arbetarklassens nederlag i Frankrike och den franska borgarklassens seger var på samma gång ett nederlag för medelklasserna i alla Europas länder där medelklasserna, i tillfällig enhet med folket, hade besvarat den galliska tuppens galande med ett blodigt uppror mot feodalismen. Neapel, Wien, Berlin! Arbetarklassens nederlag i Frankrike och den franska borgarklassens seger var på samma gång en seger för öst över väst, civilisationens nederlag mot barbariet. I Valakiet inleddes förtrycket av rumänerna av ryssarna och deras redskap, turkarna; i Wien ströp de kroatiska legosoldaterna, tjeckerna, Jellachichs rödrockar, och liknande slödder Tysklands frihet, och samtidigt är tsaren allestädes närvarande i Europa. Störtandet av borgarklassen i Frankrike, den franska arbetarklassens seger och överhuvudtaget arbetarklassens befrielse – är därför stridsropet för Europas befrielse.

Men den revolutionära vågen bröts mot England:

England behärskar världsmarknaden. En omvandling av de politiska ekonomiska förhållandena i varje land på det europeiska fastlandet, på hela den europeiska kontinenten, är en storm i ett vattenglas utan England. De industriella och handelsförhållandena styrs i vartenda land av deras förbindelser med andra länder och betingas av deras relationer på världsmarknaden. Men England behärskar världsmarknaden och borgarklassen styr i England.

Oavsett om Europas befrielse sker genom att de förtryckta nationaliteterna gör uppror för självständighet eller genom att den feodala absolutismen störtas, så är det därför beroende av ett segerrikt uppror av den franska arbetarklassen. Men varje samhällelig omvälvning i Frankrike lider med nödvändighet skeppsbrott på den engelska borgarklassens klippor, på Storbritanniens världsdominans av industri och handel. Varje delvis samhällsreform i Frankrike, och överhuvudtaget på den europeiska kontinenten, är och förblir en tom, gudfruktig önskan i den mån den strävar efter att stanna där [utan att dra in England].

Vilket kunde då det positiva resultatet bli? Marx' analys fortsätter:

Och det gamla England kan bara störtas av ett *världskrig*, som är det enda som kan ge det chartistiska partiet, det organiserade engelska arbetarpartiet, förutsättningar för ett framgångsrikt uppror mot sin jättelika förtryckare. Chartisterna i ledningen för den engelska regeringen: först då lämnar den sociala revolutionen utopins sfär för att övergå i verklighetens sfär. Men varje *europiskt krig* som involverar England är ett världskrig. Det kommer att föras både i Kanada och i Italien, både i Ostindien och i Preussen, både i Afrika och vid Donau. Och ett europeiskt krig kommer att bli en segerrik fransk revolutions första konsekvens. Precis som på Napoleons tid kommer England att befinna sig i de kontrarevolutionära arméernas främsta led, men på grund av själva kriget kommer det [under förutsättning att chartisterna segrar] att kastas fram i ledningen för den revolutionära rörelsen och kommer att sona sitt brott mot revolutionen på 1700-talet.

*Den franska arbetarklassens uppror, världskrig: sådan är dagordningen för år 1849.*³⁰

Englands betydelse för revolutionens internationella omfattning hade också förfäktats ivrigt av Engels i april 1848, när han skrev om sin övertygelse att chartisterna skulle gripa makten inom två månader.³¹ Men dessa uttalanden ska inte i första hand ses som förutsägelser – man ska alltid förvänta sig yttringar av stark förtröstan medan kampen pågår – utan som analyser av de omständigheter under vilka de europeiska omvälvningarna skulle kunna få en positiv utgång.

och med att revolutionen 1848 omedelbart framkallade ett krav från alla förtryckta nationer på en självständig existens och rätten att själva få lösa sina angelägenheter, så var det helt naturligt att polackerna själva genast skulle kräva att få återupprätta sitt land ...” (Engels, *Revolution and Counterrevolution in Germany*, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 339.)

30 *Ibid*, s 149 f.

31 Engels, ”Brev till E Blanck”, 15 april 1848, Marx/Engels, *Werke*, band 27, s 481.

Marx förståelse av den permanenta revolutionens internationella innebörd uttrycktes flera gånger i hans *Klasstriderna i Frankrike*, från 1850. Den gällde för Frankrike liksom för det underutvecklade Tyskland. Låt oss gå lite i förväg och se hur Marx betonade det i efterhand i sitt arbete:

Liksom arbetarna trodde, att de kunde frigöra sig vid sidan av bourgeoisien, så menade de, att de innanför Frankrikes gränser skulle kunna genomföra en proletär revolution, oberoende av de omgivande borgerliga nationerna. Men de franska produktionsförhållandena är betingade av Frankrikes utrikeshandel, av dess ställning på världsmarknaden och av lagarna för denna marknad. Hur skulle Frankrike kunna bryta dem utan ett europeiskt revolutionskrig, som skulle slå tillbaka på världsmarknadens despot, England?³²

Sedan, efter kväsandet av juniupproret:

På grund av den heliga alliansens seger fick Europa slutligen ett sådant utseende, att varje ny proletär resning i Frankrike omedelbart sammanfaller med ett *världskrig*. Den kommande franska revolutionen är tvungen att genast lämna sin nationella grundval och *erövra hela Europa*, ty endast där kan 1800-talets sociala revolution genomföras.

Först genom juninederlaget skapades alla de förutsättningar, under vilka Frankrike kan ta *initiativet* till en europeisk revolution. Först sedan den färgats i *junirevolutionärernas* blod blev trikoloren den europeiska revolutionens fana - *den röda fanan!*³³

I Frankrike, skriver Marx, kämpar arbetarklassen för småbourgeoisens program, inte för sitt eget:

I Frankrike blir den inte löst, i Frankrike blir den bara proklamerad. Den blir ingenstans löst innanför de nationella gränserna,* klasstriderna inom det franska samhället övergår till ett världskrig, där nationerna står mot varandra. Lösningen, den börjar först i det ögonblick när proletariatet genom världskriget drivs till att ta ledningen för det folk som behärskar världsmarknaden, ledningen för England. Den revolution, som här inte finner sin avslutning men sin organisatoriska början, kommer inte att ha ett snabbt förlopp.³⁴

Denna internationella ståndpunkt var det enda som gav Marx' uppfattning om den permanenta revolutionen en realistisk politisk grund.

Det fanns också en militärpolitisk sida som förtjänar att omnämnas. Det var givetvis Engels som tog upp den. I slutet av våren 1849, skrev han 1876,

... kunde [allt] fortfarande ha lyckats om [Frankfurt-] parlamentet och ledarna för rörelsen i södra Tyskland bara hade haft mod och beslutsamhet. Det hade räckt med ett parlamentariskt påbud som inkallade Badens och Pfalzs armé till församlingens försvar. Med ett enda slag hade församlingen då vunnit tillbaka folkets förtroende. Med visshet kunde man då ha förväntat sig att trupperna i Hesse-Darmstadt skulle ha hoppat av och att Württemberg och Bayern skulle ha anslutit sig till rörelsen. De små länderna i centrala Tyskland skulle likaså ha dragits med, Preussen skulle ha haft händerna fulla på hemmaplan, och inför en så kraftfull rörelse i Tyskland skulle Ryssland tvingats dra tillbaka sina trupper i Polen, trupper som därefter användes på ett effektivt sätt i Ungern. Ungern kunde därmed ha räddats i Frankfurt, och dessutom fanns det, i händelse av en segerrikt framryckande revolution i Tyskland, en möjlighet att det dagligen förväntade utbrottet i Paris inte skulle ha slutat med det nederlag utan kamp som blev den radikala småbourgeoisens öde den 13 juni 1849.

32 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

33 *Ibid.*

* Det är intressant att redaktörerna för Marx/Engels *Werke* här lägger till en not som tar detta stycke som ett angrepp på Stalins teori om "socialismen i ett land" och lägger fram motargument mot den som ett sådant. (Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 579 f, not 51. [Finns även i svenska översättningen, not 45 – ö.a.]

34 *Ibid.*

Utsikterna var så gynnsamma som de kunde vara. Alla av oss i Frankfurt [i NRZ-gruppen] gav rådet att kalla in Baden-Pfalzs trupper. I Mannheim [Baden] gav Marx och jag rådet att marschera mot Frankfurt utan att ha blivit inkallade. Men varken ledarna i Baden eller parlamentarikerna i Frankfurt hade mod, energi, förståelse eller initiativkraft.³⁵

Den första meningen som citeras ovan kan betraktas som ett exempel på Engels benägenhet att ibland ”bli lite för påverkad av saker och tings militära aspekter” (som Marx hade tillfälle att förmana honom).³⁶ De samhällspolitiska oavvisliga kraven var starkare än någons ”mod och beslutsamhet” och var grundläggande i den permanent revolutionära modellen. Men inom dessa ramar kunde de revolutionära aktionernas militära återverkningar också vara en politisk kraft.

6. Tredje och sista versionen

Händelsernas gång gjorde snart den andra versionen av den permanenta revolutionen lika ohållbar som den första. Senast i april 1849 trodde Marx inte längre att varken demokratins ledande delar eller den egentliga borgarklassen kunde göra en revolution. Det var som vi har sett denna månad som han avgick ur Demokratiska förbundets ledning, och det var också denna månad som han började publicera *Lönearbete och kapital* i sin tidning.

Även om vi idag bara läser *Lönearbete och kapital* som ett arbete om politisk ekonomi, så presenterades den för NRZ:s läsare tillsammans med ett första formellt tillkännagivande om en politisk vändning. Marx formulerade en ny tes: han ställde den *proletära* revolutionen direkt mot absolutismen.

Den nuvarande historien, skriver han, har visat att underkuvandet av arbetarklassen under revolutionens förlopp på samma gång innebar att dess klassfiender, ”i Frankrike bourgeoisirepublikanerna, på hela den europeiska kontinenten borgar- och bondeklassen”, besegrades (av absolutismen).

Junikampen i Paris, Wiens fall, tragikomedin i Berlin i november 1848, Polens, Italiens och Ungerns förtvivlade ansträngningar, Irlands uthungring – det var de huvudpunkter, i vilka man kunde sammanfatta den europeiska klasskampen mellan bourgeoisie och arbetarklass, och med vars hjälp vi bevisade, att varje revolutionär rörelse, om än dess mål tycks vara klasskampen aldrig så fjärran, måste duka under, så länge inte den revolutionära arbetarklassen segrat, att varje social reform måste förbli en utopi, så länge inte den proletära revolutionen och den feodala kontrarevolutionen i ett *världskrig* fått mäta sina krafter med vapen i hand.³⁷

Det är en mycket viktig slutsats som Marx kommer fram till. Alternativen är inte längre social republik eller kontrarevolution. Den tänjbara formuleringen social republik ersätts obetingat av den proletära revolutionen.

Längs samma linjer råder Engels en månad senare de tyska arbetarna att inte låta sig utnyttjas för att ”krafsa kastanjerna ur elden” åt borgarklassen och dess regering.

Man frågar sig om de är villiga att användas i detta syfte, vid en tidpunkt då *inbördeskriget* står för dörren i hela Tyskland, och när det snart kanske blir möjligt för dem att *lägga fram sina egna krav*.³⁸

I sin redogörelse för ”Det tyska fälttåget för en rikskonstitution”, som skrevs mer än ett år senare, slutar Engels med en genomgång av de tre klassmönstren. Den vändning som Marx hade tillkännagivit i april hade bekräftats av det väpnade fälttågets förlopp: så här förklarar Engels.

35 Engels, *Wilhelm Wolff*, Marx/Engels, *Werke*, band 19, s 84. Hänvisningen i det sista stycket till Marx och Engels med namn lades till i den reviderade upplagan 1886.

36 Marx, ”Brev till Engels”, 10 september 1862, Marx/Engels, *Werke*, band 30, s 287.

37 Marx, *Lönearbete och Kapital*, på marxists.org.

38 Engels, *Belagerungsgelüste*, Marx/Engels, *Werke*, band 6, s 472.

Fälttåget för en rikskonstitution led skeppsbrott på grund av sin kompromissande karaktär och inre fattigdom. Ända sedan nederlaget i juni 1848 stod frågan för den civiliserade delen av den europeiska kontinenten så här: antingen det revolutionära proletariats makt eller de klassers makt som härskade före februari. Det är inte längre möjligt med något mellanting. Speciellt i Tyskland har borgarklassen visat sig oförmögen att härska. Den kunde bara upprätthålla sin makt över folket genom att lämna tillbaka makten till adeln och byråkratin. I förbund med den tyska ideologin försökte småbourgeoisien via rikskonstitutionen uppnå en omöjlig styrkebalans som de hoppades skulle skjuta upp den avgörande striden. Försöket var dömt att misslyckas: de som menade allvar med rörelsen menade inte allvar med konstitutionen och de som menade allvar med konstitutionen menade inte allvar med rörelsen.

Men trots det ledde fälttåget för rikskonstitutionen ändå till viktiga resultat. Framförallt förenklade det situationen. Det gjorde slut på en oändlig rad försök till försoning. Nu när det har förlorat kan segern bara gå till den något konstitutionaliserade feodalt byråkratiska monarkin eller annars till den verkliga revolutionen. Och revolutionen i Tyskland kan inte längre slutföras annat än med proletariats fullständiga makt.³⁹

Den permanenta revolutionens sista och slutgiltiga form påstår alltså att varken den liberala borgarklassen eller den småborgerliga demokratin kan genomföra den politiska revolutionen mot den gamla makten, utan att den bara kan genomföras under proletariats herravälde – inte det svaga tyska proletariats ensamt utan som en del av den proletära europeiska revolutionen. Proletariats chans att spela den slutliga rollen skulle komma när en pågående revolution gick åt vänster, från att ha dominerats av borgarklassen till att den småborgerliga vänstern tog över herraväldet. Som Engels senare sammanfattade det, med syftning på *NRZ*-gruppen 1849:

Vi deklarerade öppet att de som tillhörde den riktning vi representerade kunde inträda i kampen för uppnåendet av våra verkliga partis syften bara när de mest extrema av de officiella partier som fanns i Tyskland tog över statsrodret; till vilka vi då skulle vara i opposition.⁴⁰

39 Engels, *Die deutsche Reichsverfassungskampagne*, Marx/Engels, *Werke*, band 7, s 196.

40 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

Kapitel 10 Den borgerliga och den proletära revolutionen: bokslut

När Marx reste till England mot slutet av augusti 1849, åtföljd av Engels mindre än tre månader senare, var han av uppfattningen att den revolutionära situationen i Europa som hade inletts 1848 ännu inte var avslutad. Nederlagen 1849 hade skapat stiltje men ett nytt uppsving stod runt hörnet, troligen i Frankrike. Han vidhöll denna prognos under omkring ett år. Kring juli 1850 övertygade hans ekonomiska studier – såväl som händelseutvecklingen – honom om att återgången till industriell blomstring innebar att den kontinentala krisen hade upphört, och att rörelsen nu måste hitta en ny inriktning. Uppgiften bestod nu av att förbereda sig – förbereda nästa revolutionära kris istället för att planera den omedelbara taktiken och hur den skulle genomföras.

Denna förändring av den ekonomiska analysen och dess politiska konsekvenser förklarades i en gemensam artikel i den nya Londonbaserade tidskrift som redigerades av Marx, *Neue Rheinische Zeitung, Politisch-ökonomische Revue* (förkortat *NRZ-Revue* för att skilja den från tidningen i Köln).¹ Marx drog slutsatsen: ”Under detta allmänna välstånd ... kan det inte vara tal om någon verklig revolution”, som bara är möjlig när produktivkrafterna återigen kommer i konflikt med de borgerliga produktionsformerna. Och han tillade i kursiv stil: ”En ny revolution är möjlig bara som följd av en ny kris. Men den är också lika säker som denna.”²

Denna anpassning till att den europeiska revolutionen hade upphört var givetvis ett viktigt politiskt beslut, och på grundval av den omorienterade Marx sitt praktiska arbete och sina prioriteringar. Men den förändrade prognosen påverkade inte i sig själv hans politiskt teoretiska analys av de revolutionära frågorna. När Engels 1895 tittade tillbaka på detta i inledningen till en ny upplaga av *Klasstriderna i Frankrike* så klargjorde han detta tydligt. Efter att ha nämnt att Marx förändrade sin bedömning mellan del I-III och del IV av detta arbete, citerar han det kursiverade uttalandet och tillägger:

Men det var också den enda väsentliga ändring, som måste göras. Beträffande den tolkning av händelserna, som hade getts i de tidigare avsnitten, och den framställning av orsakssambanden, som där hade lämnats, behövde absolut ingenting ändras...³

Det gäller också återopandandet av den permanenta revolutionen i Del III.

Trots de vanliga förtröstansfulla förväntningarna skulle intervallet mellan de revolutionära kriserna förvisso blir större än några få år. 1851 anspelade Engels optimistiskt på ”den troligen mycket korta viloperiod som beviljats oss mellan avslutningen av rörelsens första akt och inledningen av den andra”, och Marx skrev under artikeln som innehöll detta uttalande.⁴ Och under det följande året trodde Engels att det skulle bli ett nytt revolutionärt uppror i Frankrike inom några månader.⁵ Under hela 1850-talet förväntade sig Marx att Bonapartes svårigheter skulle leda till en explosion.⁶ Men precis som alla genomtänkta politiska teorier var teorin om den permanenta revolutionen inte beroende av ett förväntat datum. I själva verket hade erfarenheterna visat att det var viktigare att klargöra de revolutionära begreppen före revolutionen än under den, då det kunde vara för sent.

Under den omedelbara efterrevolutionära perioden skrev Marx och Engels tre viktiga arbeten där de behandlade de övergripande lärdomarna av de erfarenheter de just hade gjort. Alla tre är genom-

1 Marx, ”Revue/Mai bis Oktober”, i *NRZ-Revue*, nr 5-6, Marx/Engels *Werke*, band 7, s 421-427. Delar av denna artikel kom senare med i del IV av *Klasstriderna i Frankrike, 1848-1850*, men större delen av den ekonomiska delen togs inte med i detta verk.

2 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

3 Engels, *Inledning till Klasstriderna i Frankrike*, på marxists.org.

4 Engels, ”Revolution and Counter-Revolution in Germany”, Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 300.

5 Engels, ”Real Causes Why the French Proletarians Remained Comparatively Inactive in December Last”, 21 februari – 10 april 1852, artikel i tre delar i *Notes to the People*.

6 Se *KMTR*, band 1, kapitel 18.

sytrade av den tredje och slutgiltiga synen på den permanenta revolutionen, oavsett om de skrevs innan eller efter att prognosen hade förändrats. De var, i kronologisk ordning:

- *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*: skrevs av Marx som en artikelserie till *NRZ-Revue*. Som redan nämnts förändrades prognosen innan Del IV, som inleddes med en förklaring av det.
- *Centralledningens hänvändelse till [Kommunistiska] förbundet, mars 1850*: skrevs av Marx och Engels efter diskussioner i gruppen. Utarbetandet av den sammanföll med skrivandet av Del III av *Klasstriderna i Frankrike*.
- *Revolution och kontrarevolution i Tyskland*: denna serie artiklar till *New York Tribune* skrev eller gjorde Engels utkast till, men de gick via Marx' händer och publicerades under hans namn. [Delar finns på svenska på marxists.org – öa.] Vi kan förmoda att han omarbetade dem efter eget gottfinnande närhelst han ansåg det nödvändigt. Skrivandet av dem försiggick i mer än ett år, med början i augusti 1851.

Den första analyserade revolutionen i Frankrike, den tredje revolutionen i Tyskland. Den andra avfattades i allmänna termer, som en övergripande programmatisk vägledning, och vi kommer att ta upp den sist.

1. Den permanenta revolutionen förkunnas

Marx' *Klasstriderna i Frankrike* betonar framförallt att herraväldet över revolutionen ligger hos "proletariat[et], kring vilket småborgarna och bönderna mer och mer grupperade sig..."⁷ Han ställer detta proletära herravälde mot den småborgerliga demokratins ledarskap – som nu (1850) har givit sig själv beteckningen socialdemokrati, oförbehållsamt använder begreppet socialism och åberopar den "röda republiken". I Frankrike har trycket från händelserna tvingat dessa element åt vänster, i ord, men deras socialistiska värtalighet var bara tomma ord.

Revolutionens förlopp, som Marx beskriver det, uppvisade ett exempel på *polarisering*. Å ena sidan fördömde reaktionen minsta reform som "socialism". Å den andra –

... hade revolutionens förlopp kommit tillståndet att mogna [så snabbt], att reformvänner av alla nyanser och mellanklassernas beskedligaste krav tvingades att gruppera sig omkring det yttersta omstörtningsspartiet – omkring den *röda fanan*.⁸

Gradvis hade "bönderna, småbourgeoisien, medelklasserna på det hela taget" under slagen från höger tvingats ansluta sig till proletariatet. Nu lägger Marx inte längre den största vikten vid detta blocks gemensamma intressen utan på dess olikheter. Det

är i inte mindre grad än *ordningspartiet* [högern] en koalition av olika intressen. Från den minsta reform av den gamla sociala ordningen ända till störtandet av hela denna ordning, från den borgerliga liberalismen till den revolutionära terrorismen, så långt från varandra ligger de två extremer, som bildar utgångspunkt och ändpunkt för "anarkins" parti [som högern kallade det].⁹

Alla de väldigt olika socialismerna som dessa olikartade element bekände sig till gav sig ut för att ha som mål att "befria proletariatet". På sitt sätt vittnade det om proletariatets herravälde inom blocket, oavsett hur uppriktiga dessa bekännelser var: "liksom ... ledningen [i ordningspartiet] oundvikligen togs av finansaristokratin, så skedde också inom 'anarkipartiet', där proletariatet tog ledningen." Och "de olika klasser, som slutit sig samman till ett revolutionärt förbund, grupperade sig kring

⁷ Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

proletariatet...¹⁰ Denna tanke upprepas på dussintals sätt speciellt i Del III av Marx' verk.

Som en del av denna analys dyker begreppet *permanent revolution* upp igen, direkt knutet till perspektivet att statsmakten grips av *proletariatet*, inte bara det demokratiska (eller socialdemokratiska) blocket.

Mot de olika småborgerliga och borgerliga socialismerna som utbreder sig till vänster, mot alla de utopiska principryttarna inom rörelsen som försökte avskaffa den revolutionära klasskampen, mot alla dessa ideologer

samlar sig [*proletariatet*] allt mer omkring den revolutionära socialismen, kring *kommunismen*, för vilken bourgeoisien har uppfunnit namnet *Blanqui*.^{*} Denna socialism *förklarar att revolutionen är permanent*, att proletariatets *klassdiktatur* är ett nödvändigt genomgångsstadium för *klasskillnadernas fullständiga avskaffande*, för att avskaffa alla de produktionsförhållanden som de är beroende av, för att avskaffa alla sociala förhållanden som hör i hop med dessa produktionsförhållanden, för att revolutionera alla idéer, som har vuxit fram ur dessa sociala förhållanden.¹¹

Att "revolutionen är permanent" betyder att den fortsätter utan uppehåll (om än med pauser) tills man uppnått proletariatets styre ("klassdiktatur"). Den småborgerliga demokratins styre kan vara en fas som revolutionen går igenom, men det är inte ett stadium där revolutionen kommer att stanna. Uppfattningen om en permanent revolution ställer den proletära revolutionens mål *mot* varje regim under den "småborgerliga socialismens" ledning. Den sistnämnda är oförmögen att gå utöver den borgerliga samhällsordningens ramar – vilket kännetecknar demokratins politik.

Denna analys för med sig en motsvarande förändring av terminologin. I och med att Marx och Engels inte längre ser proletariatet som vänstern i en rörelse som domineras av en annan klasskraft så använder de inte längre ordet *demokratin* för att avse en koalition som inbegriper proletariatet: från och med nu används denna beteckning bara för den småborgerliga demokratiska rörelsen, som befinner sig – eller breder ut sig – mellan den öppna reaktionen och den öppna socialistiska revolutionen.

Inom parentes var detta nya språkbruk inte speciellt för Marx vid denna tid. Det fanns exempelvis en närmare förklaring av denna förändrade terminologi vid användningen av begreppet *demokrati* i Frankrike och Tyskland i en artikelserie i den vänsterchartistiska tidning som gavs ut av Ernest Jones. Artiklarna hade rubriken "Arbetarklasserna i Tyskland", av "En av deras landsflyktiga ledare". Författare var troligen en av Marx' vänner i London, kanske Eccarius. 1852 hänvisade Marx till användningen av begreppet i England i sina artiklar i *New York Tribune*. Manchester-skolans borgerliga liberaler, skrev han, utgör ett parti som "i andra länder skulle kallas *demokratiskt*." När gammalliberalernas ledare lord John Russel framträdde som förespråkare för demokrati, citerade Marx honom utförligt och kommenterade: "Demokratin är således inget annat än borgarklassens krav ..."¹²

Som vi vet var för övrigt begreppet *permanent revolution* inte begränsat till Marx.^{*} Men med eller

10 *Ibid.*

* Angående betydelsen av Blanquis namn i detta uttalande, se specialnot C.

11 *Ibid.*

12 För chartisternas språkbruk, se *Notes to the People*, London 22 september 1851 (vol 1, s 433). För Marx' artiklar se Marx, "Chartists", i Marx/Engels, *Articles on Britain*, s 117 f och Marx, artikel utan titel, *New York Tribune*, 25 november 1852.

* Uttrycket "vidmakthålla revolutionen i permanens" fanns också med i det korta programmatiska uttalande som antogs i april 1850 av *Société Universelle des Communistes Revolutionnaires*, undertecknat av Kommunistiska förbundets representanter (Marx, Engels, Willich), en vänsterchartist, och två fransmän från gruppen av landsflyktiga blanquister i London. Det var ett försök till enhetsfront mellan revolutionära grupper, som bara existerade på papper fram till hösten. (För en kort förklaring av SUCR:s program, se Hal Draper, "Marx and the Dictatorship of the Proletariat", *Études de Marxologie*, nr 6, september 1962, s 34-37.) Vi kommer att återvända till detta försök till

utan dessa ord skrev Marx ofta om begreppet. Medan han skrev *Klasstriderna i Frankrike* gjorde han också en genomgång av problemen i England, och lade fram följande framtidsutsikter. När den omedelbart förestående krisen kom skulle whigpartiet förlora makten. Då

kan det först följa en kortlivad toryregering, men marken kommer att skälva under dess fötter, alla oppositionens partier kommer att enas mot den, med industrimännen i ledningen .. [Tories] kommer att tvingas att åtminstone genomföra en parlamentarisk reform. Det innebär att de ofrånkomligt kommer att ta den politiska makten under förhållanden som kommer att öppna dörren till parlamentet för proletariatet, ställa dess krav på dagordningen i Underhuset och kasta in England i den europeiska revolutionen.¹³

Detta är den typiska modellen för den permanenta revolutionen: en fortgående vänstervridning som utvidgar krisen fram tills den exploderar. Detta stycke skrevs på våren 1850, således medan Marx fortfarande förväntade sig en omedelbar återgång till en öppen revolutionär situation, men även om detta formar händelsernas tidsfaktor så förändrar det inte begreppet.

2. Framåt mot en ”majoritetsrevolution”

När Marx anammade uppfattningen att revolutionen måste fortsätta till den proletära revolutionen utan att fastna i ett borgerligt demokratiskt stadium, så kapade han inte förbindelserna mellan den proletära vänstern och dess klassallierade. Behovet av en klassallians är oförändrat, men han vänder upp och ner på förhållandet vad gäller herravälde. Lika mycket som tidigare kan den gamla regimen fortfarande bara störtas med hjälp den gemensamma styrkan hos blocket av missnöjda klasser. ”Men denna gång var *proletariatet den revolutionära alliansens huvud*”, skriver Marx i *Klasstriderna*.¹⁴

Marx’ version av den permanenta revolutionen från 1850 hade ingenting gemensamt med den blanquistiska kuppen, som de marxologiska myterna ibland kopplar den till. Den har ingenting gemensamt med den gamla drömmen om att en konspiratorisk minoritet, en elit, griper makten. Marx’ uppfattning är att den ”andra revolutionen” givetvis måste ha stöd från en majoritet av folket, men den kan bara bli framgångsrik om denna revolutionära massa *leds* av den proletära (kommunistiska) förtruppen.

Detta betonar Engels i sin inledning till 1895 års nyutgåva av *Klasstriderna i Frankrike*. När Engels tittade tillbaka, påpekade han: ”Efter nederlagen 1849 delade vi ingalunda de illusioner, som hystes av ... vulgärdemokrati[n]” om en snabb seger för ”folket”. Tvärtom ”räknade [vi] med en långvarig kamp, sedan ’förtryckarna’ bortsopats, en kamp som skulle komma att utkämpas mellan de motsatta element, som doldes just inom detta ’folk’.” Perspektivet var att ”den stora, avgörande kampen hade brutit ut, och att den måste utkämpas under en enda lång och skiftande revolutionsperiod men

enhetsfront i Band 3. – Uttrycket *permanent revolution* stod ungefär vid den här tiden också att läsa i ”Röd katekes för det tyska folket”, som skrevs av Moses Hess omkring år 1849 och gavs ut anonymt 1850. Marx hade inget med denna framställning att göra, och han visste inte ens vem som hade givit ut den. Det är högst sannolikt att Hess (som hade påverkats kraftigt av Marx i revolutionär riktning så länge revolutionen pågick) hade plockat upp begreppet och tanken från de två ställen där det redan hade uppträtt som programmatiskt slagord, nämligen artiklarna som utgjorde *Klasstriderna i Frankrike* och *Hänvändelsen till Kommunistiska förbundet*, samt utan tvekan efter diskussioner med medlemmar i förbundet. Med tanke på detta är det intressant att Hess så starkt betonar den permanenta revolutionens internationella aspekt. Den röda fanan, säger hans katekes, innebär ”permanent revolution tills arbetarklasserna i alla civiliserade länder uppnått fullständig seger – den röda republiken.” Och den ”röda republiken” ska uppnås ”med hjälp av en revolution som måste fortsätta tills arbetarna i alla civiliserade länder har tagit över den politiska makten.” Ty om arbetarna segrar i ett land så måste de omedelbart hjälpa sina kamrater i andra länder, eftersom de i det långa loppet inte kan härska i ett enda land: så säger katekesen. (Moses Hess, *Philosophische und Sozialistische Schriften 1837-1850. Eine Auswahl*, A Cornu och W Mönke, red, Berlin: Akademie-Verlag 1961, s 448, 453.)

13 Marx, ”Revue/März bis April”, Marx/Engels *Werke*, band 7, s 294.

14 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

endast kunde sluta med proletarietets definitiva seger.”¹⁵ Denna redogörelse från 1895 beskriver begreppet permanent revolution lika klart som något som skrevs 1850.

Alla tidigare revolutioner, fortsatte Engels, har gjorts av ”små minoriteter”: ”om vi bortser från det konkreta innehåll, som varje gång förelåg, så hade alla dessa revolutioner det gemensamt, att de alla var minoritetsrevolutioner.” Även här var det naturligtvis samma mönster som den permanenta revolutionen:

Efter den första stora framgången splittrades i regel den segerrika minoriteten. Den ena hälften var nöjd med vad man hade uppnått, medan den andra ville gå längre och uppställde nya krav, ... I enstaka fall genomdrevs också dessa radikalare krav. Men ofta gällde detta endast för tillfället ... Men i verkligheten låg saken mestadels till på följande sätt: Den första segers landvinningar säkrades först i och med den andra segen, genom det radikalare partiet. När denna andra seger hade vunnits och därmed de för ögonblicket viktigaste målen var uppnådda, försvann de radikala och deras framgångar på nytt från skådeplatsen.

Detta var till exempel mönstret hos vänsterströmningarna under den stora franska revolutionen. Kunde det inte också tillämpas på proletarietet 1848? Förvisso saknade arbetarna all medvetenhet om vilken revolutionär väg de skulle välja –

Och ändå var rörelsen där instinktiv, spontan, omöjlig att slå ner. Var inte just detta en situation, då en revolution måste lyckas – visserligen ledd av en minoritet, men denna gång inte i minoritetens intresse utan i verklig mening i majoritetens?

Om tidigare minoriteter kunde gripa och behålla makten med *falska* löften till massorna, varför kunde då inte en proletär revolutionär minoritet ta makten på grundval av att *verkligen* tillfredsställa ”själva den stora majoritetens” intressen? Slutligen, och definitivt avgörande: medan storbourgeoisien hade all verklig makt,

hade alla andra samhällsklasser, bönder såväl som småborgare, grupperat sig kring proletarietet på så sätt, att inte de utan proletarietet, som hade lärt av erfarenheten, måste bli den avgörande faktorn vid och efter den gemensamma segen. Måste inte under sådana förhållanden alla utsikter föreligga, för att minoritetens revolution skulle slå över i majoritetens?¹⁶

Historien visade förvisso att dessa framtidsutsikter var förhastade 1848, att samhället och proletarietet ännu inte var mogna för en socialistisk revolution, det vill säga för en ”majoritetens revolution”. Men det är uppenbart vilken avgrund det finns mellan denna strävan att hitta ett sätt att uppnå ”majoritetens revolution” och blanquisternas mål att makten ska gripas av en grupp konspiratörer. I *Klasstriderna i Frankrike* framhäver Marx den otvetydiga tanken på en majoritet som leds av en klass:

De franska arbetarna kunde inte ta ett enda steg framåt, inte kröka ett hår på den borgerliga ordningens huvud, förrän revolutionens förlopp hade tvingat bönder och småborgare, den mellan proletarietet och bourgeoisien stående stora massan av nationen, som hade gjort uppror, inte mot denna borgerliga ordning utan mot kapitalets herravälde, att ansluta sig till proletarietet som sin förkämpe.¹⁷

3. Lärdomarna från Tyskland

Medan Marx täckte Frankrike, var det Engels som 1851-1852 formulerade en historisk sammanfattning av de revolutionära erfarenheterna i Tyskland. I den finns ett livfullt stycke som sammanfattar den permanenta revolutionens modell i allmän form, med utgångspunkt i den inledande klassenhe-

¹⁵ Engels, *Inledning till Klasstriderna i Frankrike*, på marxists.org.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org.

ten under upproret i mars 1848:

Men det är alla revolutioners öde att denna enhet mellan olika klasser, som i viss mån alltid är ett nödvändigt villkor för varje revolution, inte kan vara särskilt länge. Knappt har man uppnått segern mot den gemensamma fienden förrän segrarna splittras i olika läger och vänder vapnen mot varandra. Det är denna snabba och lidelsefulla utveckling av fiendskapen mellan klasserna som gör en revolution till ett så kraftfullt verktyg för sociala och politiska framsteg i en gammal och komplicerad samhällsorganism. Det är denna oupphörliga snabba framväxt av nya partier som efterträder varandra vid makten, som under dessa våldsamma oroligheter gör att en nation på fem år tillryggalägger en längre sträcka än vad den under normala omständigheter skulle ha gjort på ett sekel.¹⁸

Vi påminns om Marx' aforism att "Revolutionerna är historiens lokomotiv", eller ett sätt att "tränga samman" den historiska utvecklingen till en kort period.¹⁹ I Tyskland "splittrades" i själva verket det demokratiska lägrets olika delar utan att den småborgerliga demokratin ens kom till makten. Det var inte maktövertagandet som avslöjade dem denna gång, utan istället deras förlamning inför framtidsutsikten att ta makten.

Det proletära eller verkligt revolutionära partiet lyckades bara mycket gradvis dra bort arbetar-massorna från demokraternas inflytande, vars svans de utgjorde under revolutionens inledning. Men i sinom tid gjorde de demokratiska ledarnas obeslutsamhet, svaghet och feghet resten, och det kan nu sägas att det är ett av de viktigaste resultaten av de senaste årens omvälvningar, att varhelst arbetarklassen är samlad i någorlunda betydande massor så har de fullständigt befriats från det demokratiska inflytande som under 1848 och 1849 ledde in dem i en oändlig rad misstag och motgångar.²⁰

Detta säger ur en annan synvinkel det som Marx hade skrivit i *Klasstriderna i Frankrike*, att den kommande revolutionen måste utkämpas av proletariatet oberoende av det demokratiska ledarskapet – att en av dess första uppgifter faktiskt är att slå tillbaka belastningen av att demokraterna ledde den revolutionära kampen. De småborgerliga demokraterna använde stora ord men var förskräckta över själva tanken på att verkligen gripa makten. Ty "var de i händelse av seger inte säkra på att de omedelbart skulle sparkas från makten och se hela sin politik undergrävas av de segerrika proletärer som utgjorde största delen av deras kämpande armé?"²¹

Arbetarnas förtrupp i städerna, skriver Engels, hade följande perspektiv:

att se till att saker och ting leder till kris, med hjälp av vilken nationen klart och oemotståndligt förs in på en revolutionär bana, eller att så nära som möjligt återställa status quo till vad det var före revolutionen, och därmed göra en ny revolution oundviklig.²²

Det var "Marx' parti" kring *NRZ* som hade detta perspektiv.

4. Hänvändelsen från mars 1850

Mot slutet av mars 1850 skrev Marx och Engels utkastet till en cirkulärskrivelse till medlemmarna i det omorganiserade Kommunistiska förbundet, som förberedelse för det revolutionära uppsving som de vid den tiden fortfarande räknade med var överhängande. Medan Marx samtidigt skrev Del III av *Klasstriderna i Frankrike* som en historisk analys, så skrevs denna cirkulärskrivelse som en kortfattad översikt över den revolutionära strategin under en permanent revolution. Det var de två

18 Engels, "Revolution and Counter-Revolution in Germany", Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 327.

19 Marx, *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850*, på marxists.org. Se även *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*, på marxists.org.

20 Engels, "Revolution and Counter-Revolution in Germany", Marx/Engels, *Selected Works*, band 1, s 332.

21 *Ibid*, s 380 f.

22 *Ibid*, s 379.

männens mest systematiska och övergripande sammanfattning av lärdomarna från 1848-1849, inklusive vad de nu ansåg vara sina misstag. Av denna orsak har denna cirkulärskrivelse varit måltavla för marxologernas mest ihärdiga ansträngningar att sätta i tvivel att den var ett uttryck för Marx' åsikter. Specialnot E visar hur grundlös denna kampanj är, och även den betydelse som både Marx och Engels tillskrev detta dokument.

En av de viktigaste delarna i ”Centralledningens hänvändelse [meddelande eller cirkulärskrivelse] till [Kommunistiska] förbundet” är att den erkänner att den kommunistiska förtruppen i Köln, som organiserades kring *NRZ* som sitt politiska centrum och under Marx' ledning, hade gjort ett centralt misstag som ger hänvändelsen dess ledmotiv. Detta misstag gällde *oberoende*: den revolutionära proletära förtruppens okränkbara oberoende vad gäller organisation och politik, att upprätthålla proletariatets – ”den enda verkligt beslutsamt revolutionära klassen”²³ – oberoende från de borgerliga och småborgerliga rörelserna.

Direkt i början får vi höra att det hade varit ett misstag att bordlägga organiseringen av Kommunistiska förbundet, att låta banden mellan avdelningarna och centrum att ”slappna och så småningom somna bort.”*

Medan alltså det demokratiska partiet, småborgerlighetens parti, organiserade sig alltmer i Tyskland, förlorade arbetarpartiet sitt enda fäste och förblev på sin höjd organiserat i enskilda lokala grupper för lokala syften och råkade därigenom under den allmänna rörelsen helt under de småborgerliga demokraternas valde och ledning.²⁴

Märk väl att det inte bara är den organisatoriska politiken som kritiseras: de pekar också på ett större politiskt misstag. Slutsatsen följer: ”Det måste bli ett slut på detta tillstånd; arbetarnas självständighet måste återställas.” För detta ändamål

[måste] arbetarpartiet alltså ... vara så organiserat och enligt som möjligt och kunna uppträda så självständigt som möjligt, om det inte åter skall exploateras av bourgeoisie och tas i dess släp-tåg som 1848.²⁵

Gång på gång upprepas behovet av arbetarorganisationernas fullständiga oberoende i förhållande till den demokratiska rörelsen (som vi ska komma ihåg nu vanligen betyder den rosa småbourgeoisens politiska rörelse, utan den proletära vänstern). De betonar också det oberoende som kommer efter att arbetarna beväpnat sig själva. Och med tanke på frågan om val som Marx hade stött på i januari 1849 finns det ett speciellt stycke om frågan om oberoende arbetarkandidater vid valen. Här medger Marx och Engels i mycket hårda ordalag att deras politik under valen i Preussen hade varit felaktig. Den näst sista meningen i hänvändelsen kommer för femtioelfte gången tillbaka till den grundläggande betydelsen av ”den självständiga organisationen av proletariatets parti.”²⁶

Från första till sista sidan låter refrängen i hänvändelsen i mars: oberoende – proletariatets oberoende

23 Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*, på marxists.org.

* Vi kommer att återkomma till denna självkritik i samband med frågan om partiets organisering i Band 3. Här är vi intresserade av de mer övergripande politiska frågorna. I förhand kan vi nämna att det har diskuterats upphetsat huruvida Marx egentligen *formellt* upplöste förbundet i början av revolutionen 1848 eller bara förpassade den till hyllan. (I hänvändelsen från mars liksom på andra ställen – till exempel Marx, ”Brev till Freiligrath”, 20 februari 1860, Marx/Engels *Werke*, band 30, s 489, och Herr Vogt, Marx/Engels *Werke*, band 14, s 439 f – säger han att det sistnämnda var sant.) Bevisen är inte bindande, men ännu viktigare är att frågan är av tredjehands betydelse, ty det är bortom allt tvivel att Marx under revolutionen *inte* ansåg det nödvändigt att organisera en förtrupp av medlemmar, till skillnad från det politiska centrum som utgjordes av *NRZ*. Skälen till denna uppfattning och dess förhållande till Marx senare åsikter går bara att diskutera på ett meningsfullt sätt inom den övergripande ramen för Marx' organisationsteori.

24 *Ibid.*

25 *Ibid.*

26 *Ibid.*

de aktioner – och inga kompromisser med den proletära rörelsens oberoende, varken organisatoriskt eller politiskt. I synnerhet oberoende som en förutsättning för alla allianser.

Detta tema om oberoende måste konkretiseras. Här tillämpas det speciellt på den fråga som vi har sett Marx brottas med under ett antal år: den proletära kommunistiska rörelsens förhållande till den förmodat revolutionära borgerliga och småborgerliga rörelsen, under de omständigheter då statsmakten innehas av de tre klassernas gemensamma fiende, absolutismen. Hänvändelsens uppfattning är naturligtvis den permanenta revolutionens tredje (slutgiltiga) version. Revolutionen anses fortsätta oavbrutet tills dess den proletära revolutionen tydligt gör sig gällande som det enda möjliga alternativet till en återgång till absolutismen. Förväntningarna är att denna utveckling kommer att gå igenom en fas där den småborgerliga demokratin tillfälligt kommer att få makten när revolutionen går åt vänster.

Den mest slående ingrediensen i hänvändelsen är en ny insikt om detta perspektiv. Det gäller uppfattningarna om den småborgerliga demokratin (som nu kallar sig socialdemokrati). Under revolutionen hade Marx långsamt och ganska motvilligt dragit slutsatsen att denna demokrati var en halvhjärtad vän till revolutionen. Nu hade erfarenheterna från den senaste perioden övertygat honom om ett mer långtgående påstående: när den småborgerliga demokratin kommer till makten kommer det inte bara att vara en halvhjärtad vän – den kommer att vara den sociala revolutionens farligaste fiende.*

Hänvändelsen påminner om att det 1848 var den liberala borgarklassen som tillintetgjorde revolutionen.

Och den roll som den tyska liberala bourgeoisien spelade gentemot det tyska folket år 1848, denna så förrädiska roll, kommer att vid den förestående revolutionen övertas av de demokratiska småborgarna, som nu inom oppositionen intar samma ställning som den liberala bourgeoisien före 1848. Detta parti, det demokratiska, som är vida farligare för arbetarna än det tidigare liberala, består av tre element...

Dessa tre element inbegriper ”de framstegsvänligaste delarna av storbourgeoisien” som fortfarande vill störta absolutismen, liksom småbourgeoisins olika (vänster- och höger-) element. Dessa förenade element, som nu ”kallar sig ... republikaner eller röda alldeles som de republikanska småborgarna i Frankrike nu kallar sig socialister” är, i ord om än inte i handling, förenade mot borgarklassens och absolutismens huvuddel.

Marx gör klart att ”det småborgerligt-demokratiska partiet” är småborgerligt i sin politik, men att dess klassammansättning givetvis är mycket brokigare, inklusive andra samhällsskikt som underordnar sig rörelsens småborgerliga karaktär.

Det småborgerligt-demokratiska partiet i Tyskland är mycket mäktigt. Det omfattar inte endast det stora flertalet av städernas borgerliga invånare, småindustrins och småhandelns män, utan det räknar också i sina led bönderna och lantarbetarproletariatet, så länge detta senare ännu inte

* Det är denna tes, inte den falska anklagelsen för ”blanquism” som har gjort denna hänvändelse till ett så upprörande dokument i ögonen på Marx’ kritiker. När Eduard Bernstein hittade på anklagelsen om ”blanquism” så var det som ersättning för ett öppet angrepp på denna tes, som låg väldigt nära sanningen: förutsägelsen att reformismen inte bara var felaktig utan under en kris med nödvändighet måste vara revolutionens farligaste fiende. Men Marx’ teori återfinns varken hos Blanqui eller den dåvarande blanquistiska rörelsen. Trots att Blanqui fördömde borgarklassen så var fienden för honom först och främst absolutismen. Och när den borgerliga demokratin tog över senare på 1800-talet smälte faktiskt den blanquistiska rörelsen samman med reformismen. Uppfattningen att en blanquistisk kupppolitik eller äventyrspolitik är oförenlig med samhällsreformismen har ingen grundval, varken i teorin eller de historiska erfarenheterna. Reformismen som socialistisk strömning kommer att tas upp i detalj i Band 3, men vi kan nämna att Engels återupprepade den aktuella tesen om samhällsreformismen mycket kraftfullt i ett par brev till Bebel 1884. (Engels ”Brev till Bebel”, 6 juni 1884, Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 374, och ”Brev till Bebel”, 11 december 1883, på marxists.org, speciellt det andra.)

har funnit ett stöd i städernas självständiga proletariat.²⁷

Det som avgör att denna koalition är småborgerlig, vetenskapligt talat, är hur gränserna för dess politiska program sammanfaller med småbourgeoisins sociala intressen och uppfattningar som klass, att dess krav är inriktade på ”en förändring av samhällsskicket, varigenom det bestående samhället skall göras så inkomstbringande och bekvämt som möjligt för dem.”²⁸ (De specifika kraven kommer att analyseras i kapitel 11.)

Den centrala revolutionärt strategiska fråga som hänvändelsen utvecklade är: hur ska man, före såväl som efter den småborgerliga demokratin förväntade maktövertagande, förbereda de oberoende proletära styrkorna för den avgörande kraftmätningen med denna revolutions slutgiltiga fiende. Hänvändelsen försökte i detalj redogöra för en stridsplan mot den förväntade fienden – som Marx skrev ett år senare så var det ”en stridsplan mot demokratin”.²⁹

Hänvändelsen säger:

Det revolutionära arbetarpartiets förhållande till den småborgerliga demokratin är detta: Det gör gemensam sak med denna gentemot den fraktion, vars störtande arbetarpartiet eftersträvar; det uppträder emot den i allt, där den försöker att befästa en egen position.³⁰

Men, varnar Marx, proletariats läger får inte begränsa sig till demokratin politiska område.

[Demokratin krav] kan på intet sätt tillfredsställa proletariats parti. Medan de demokratiska småborgarna vill få ett slut på revolutionen så snabbt som möjligt och under genomförande av på sin höjd de ovan anförda kraven, så är det vårt intresse och vår uppgift att göra revolutionen permanent ända tills...

”Permanent ända tills” presenterar motsvarigheten till en definition:

... ända tills alla mer eller mindre besuttna klasser har trängts undan från makten, tills proletariatet har erövrat statsmakten och sammanslutningen av proletärer inte bara i ett land utan i alla världens härskande länder har framskridit så långt, att proletärerernas konkurrens i dessa länder har upphört och åtminstone de avgörande produktivkrafterna har koncentrerats i proletärerernas händer.³¹

Detta stycke kan betraktas som en klassisk redogörelse för Marx’ utvecklade syn på den permanenta revolutionen, inklusive dess internationella sida.

5. Stridsplanen

Hur ska det proletära lägret förbereda sig *nu*, medan den småborgerliga demokratin fortfarande är förtryckt av den gemensamma fienden, för att kämpa mot demokratin den dag då den får övertaget? Marx’ ”stridsplan” förs fram på ett mycket detaljerat sätt för att vara ett så kort uttalande. Dess höjdpunkter är följande.

(1) Idag visar demokraterna upp ett vänligt ansikte av enhet för arbetarna, eftersom de

strävar efter att skapa ett stort oppositionsparti, som skall omfatta alla schatteringar inom det demokratiska partiet, d.v.s. strävar efter att insnärja arbetarna i den partiorganisation, där de allmänt socialdemokratiska fraser är förhärskande, bakom vilka småborgarna döljer sina särskilda intressen, och i vilken proletariats bestämda fordringar för fridens skull inte får föras till torgs.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Marx, ”Brev till Engels”, 13 juli 1851, Marx/Engels *Werke*, band 27, s 278. Sammanhanget finns i specialnot E.

³⁰ Marx/Engels, *Centralledningens hänvändelse till förbundet, mars 1850*, på marxists.org.

³¹ *Ibid.*

Denna sorts allomfattande reformparti, som Marx beskriver det, ska inte blandas samman med ett parti som bara tillåter och uppmuntrar ”alla schatteringar”. Poängen är att den demokratiska sortens frontparti hindrar och avskräcker revolutionära uppfattningar till vänster, med den traditionella motiveringen att de är splittrande och därmed motverkar partiets enhet. Det är bara demokratiskt tolerant år höger. Det har goda skäl för denna ensidighet, ty om den proletära vänstern verkligen envist drev sitt program, så *skulle* den småborgerliga och borgerliga ledningen och delarna av detta parti verkligen fjärmis och skrämmas bort. Därför

skulle [en] sådan förening ... enbart vara till småborgerlighetens fördel och helt och hållet till proletariats nackdel. Proletariatet skulle förlora hela sin självständiga, mödosamt förvärvade ställning och på nytt sjunka ned till ett bihang till den officiella borgerliga demokratin. Denna förening måste alltså på det bestämdaste tillbakavisas.

Istället måste den proletära förtruppen bestämt hävda arbetarnas oberoende politiska rörelse, framförallt oberoende från demokratin:

I stället för att på nytt sjunka ned till att tjäna den borgerliga demokratin som applåderande klack, måste arbetarna, framför allt det kommunistiska förbundet, verka för att vid sidan av de officiella demokraterna skapa en självständig, hemlig och offentlig organisation av arbetarpartiet och göra varje ... [sektion av förbundet] till medelpunkt och kärna för arbetarföreningar, i vilka proletariats ställning och intressen skall diskuteras, oberoende av borgerliga inflytanden.³²

(2) Utesluter ett fullkomligt oberoende från demokraterna samarbete med dem? Nej, ett sådant samarbete är i sin ordning, det betyder att marschera tillsammans – under separata ledningar – i en tillfällig enhetsfront för aktioner:

I händelse av kamp mot en gemensam motståndare behövs det ingen särskild förening. Så snart en sådan motståndare direkt måste bekämpas, sammanfaller båda partiernas intressen för ögonblicket, och liksom hittills kommer också i framtiden denna blott för ögonblicket avsedda förbindelse att uppstå av sig själv.³³

(3) Så fort den småborgerliga demokratin har segrat (huvudsakligen tack vare arbetarnas självuppoffrande kamp), då kommer den att ”mana arbetarna till lugn och till att återvända till sitt arbete, att förebygga så kallade excesser och att utestänga proletariatet från segerns frukter.” Hänvändelsens budskap är att den kommunistiska förtruppen tvärtom måste försöka förmå arbetarna att gå i motsatt riktning – inte få revolutionen att slå av på takten, utan höja den till högre nivåer. Den måste säkerställa att massorna är beväpnade, måste förmå dem att lämna de komprometterade och kompromissande demokraterna bakom sig och förbereda dem för att avvärja den ofrånkomliga kontrarevolutionära roll som demokraterna kommer att spela på deras vänsterflygel.

Med ett ord: Från segerns första ögonblick måste misstron inte längre rikta sig mot det besegrade reaktionära partiet utan mot de egna dittillsvarande bundsförvanterna, mot det parti som ensamt vill exploatera segern.

Erfarenheterna från revolutionen hade visat att demokraterna inte behövde något manifest för att påminna *dem* om att misstron ”inte längre [ska] rikta sig mot det besegrade reaktionära partiet” utan mot sina egna ”dittillsvarande bundsförvanter”, arbetarna. Marx betonar att arbetarna borde vara lika klara i huvudet om klassmaktens verklighet.

(4) Demokraterna kommer att utnyttja sitt herravälde för att försöka minska arbetarnas motstånd till vänster. Alltså:

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

Omintetgörandet av de borgerliga demokraternas inflytande på arbetarna, en omedelbart självständig och väpnad organisation av arbetarna och framtvingandet av så långt möjligt försvårande och komprometterande villkor för den borgerliga demokratin för ögonblicket oundvikliga herravälde, det är de huvudpunkter, som proletariatet och därmed det kommunistiska förbundet måste ha för ögonen under och efter det förestående upproret.³⁴

(5) Efter att ha diskuterat ett antal viktiga strategiska frågor om den revolutionära politiken (som vi kommer att ta upp i Band 3) sammanfattar det sista stycket:

[Arbetarna] måste själva göra det mesta för sin slutliga seger genom att göra klart för sig sina klassintressen, så snart möjligt inta sin självständiga partiställning och inte för ett ögonblick låta förvirra sig av de demokratiska småborgarnas hycklande fraser i fråga om den självständiga organisationen av proletariatets parti. Deras fältrop måste bli: Den permanenta revolutionen.³⁵

Även om det är den sista meningen som har fångat uppmärksamheten, så är det den föregående meningen som sammanfattar hänvändelsens huvudbudskap, och för den delen också kortfattat skildrar innehållet i stridsropet *Den permanenta revolutionen*.

6. Teorin om oförmåga

Det var i första hand på basis av erfarenheterna under den revolutionära perioden 1848 som Marx byggde en uppfattning som hädanefter skulle bli en grundläggande del av hans revolutionsteori. Det var hans åsikt om den nutida borgarklassens oförmåga att ta efter 1600-talets engelska borgarklass och 1700-talets franska och amerikanska borgarklasser och genomföra sin egen revolution. Denna slutsats var en förutsättning för utvecklingen av hans teori om bonapartismen och den bonapartistiska statens karaktär, och den har redan spelat en roll i vår diskussion om bonapartismen i band 1.³⁶ Vi har redan nämnt bland annat Marx' och Engels' uttalande tio år efter revolutionen:

1848 års våldsamma omvälvningar ställde plötsligt Europas förvånade liberala medelklasser inför spöket av en beväpnad arbetarklass som kämpade för politisk och samhällelig frigörelse. Och medelklasserna, för vilka det var oändligt mycket viktigare att vara i trygg besittning av sitt kapital än att ha den direkta politiska makten, offrade makten och alla de friheter som de hade kämpat för, allt för att försäkra sig om att den proletära revolutionen krossades.³⁷

Denna anmärkning gällde hela Europa, men det var i synnerhet om den tyska borgarklassen som Marx betonade tesen om oförmåga. En typisk redogörelse från 1856 handlade om Preussen:

Medelklassen förrådde revolutionen 1848, och har nu nöjet att se sig själva tillintetgöras politiskt, alltmedan de fullbordar sin sociala seger genom att ohämmat ackumulera kapital ... Om deras kvävda ilska ibland bryter igenom deras skräck, om de då och då samlar tillräckligt mod för att från sina parlamentsbänkar hota junkrarna med en kommande revolution, så får de ett hånfullt svar att revolutionen kommer att göra upp räkningen lika mycket med dem som med adeln.

I sanning är det inte troligt att den högre medelklassen [storbourgeoisien] återigen, som 1848, kommer att finna sig i ledningen för den preussiska revolutionen.³⁸

1879 citerade en reporter från *Chicago Tribune* Marx så här angående den tyska kapitalistklassen:

34 *Ibid.*

35 *Ibid.*

36 SE *KMTR* band 1, speciellt kapitel 14, avdelning 10 och kapitel 15, avdelning 5-9.

37 Marx/Engels, artikel utan titel, *New York Tribune*, 23 december 1858. (Marx/Engels *Werke* tillskriver artikeln till enbart Engels.)

38 Marx, "Prussia", *New York Tribune*, 5 maj 1856.

Ni måste komma ihåg att det moderna kapitalistiska systemet är ganska nytt i Tyskland jämfört med andra länder. Det ställdes frågor som nästan hade blivit föråldrade i Frankrike och England, och politiska influenser som andra länder hade underkastat sig uppstod när arbetarklasserna i Tyskland hade genomsyrats av socialistiska teorier. Därför hade de nästan ända från inledningen av den moderna industriella utvecklingen bildat ett oberoende politiskt parti. De hade sina egna representanter i det tyska parlamentet.* Det fanns inget parti som var mot regeringens politik, och det föll på deras lott. Det skulle ta lång tid att gå igenom partiets utveckling men jag kan säga följande: om medelklasserna i Tyskland till skillnad från medelklasserna i Amerika och England inte varit de värsta fegisar, så skulle hela det politiska arbetet mot regeringen ha gjorts av dem.³⁹

När Marx tittade tillbaka på häxjakten och rättegången mot kommunisterna i Köln 1852, såg han hur borgarklassen hellre stärkte den gamla polisstaten än kämpade för en riskabel demokratisering. Den preussiska regeringen

såg bara den antikommunistiska häxjakten som inledningen på ett reaktionärt korståg mot den liberala borgarklassen, och borgarklassen slipade själv eggen på reaktionens viktigaste vapen, den politiska polisen, genom att fördöma arbetarnas representanter ...

Och detta exempel hade lett till ”den politiska polisens oinskränkta styre i det nya preussisk-tyska heliga kejsardömet” som leddes av Bismarck.⁴⁰

Engels pekade också ofta på ”den svaghet, obeslutsamhet, det kryperi och den feghet som är så kännetecknande för alla medelklassens rörelser i Tyskland”, och inte bara i Tyskland.⁴¹ I en av sina översikter över 1848 skrev han:

Den tyska bourgeoisien, som helt nyligen börjat etablera storindustri, hade varken styrkan eller modet att tillkämpa sig ovillkorligt herravälde i staten, det var inte heller någon tvingande nödvändighet ... Skrämda, inte av vad det tyska proletariatet var, utan vad det hotade att bli och vad det franska proletariatet redan var, såg bourgeoisien sin enda räddning i något slags kompromiss, även den mest fega, med monarkin och adeln ...

Följaktligen var det arbetarna som var tvungna att kämpa för demokratiska rättigheter i samhället – ”rättigheter som bourgeoisien, för sin egen skull, borde ha kämpat för men som den nu i sin rädsla började ifrågasätta, speciellt gällande arbetarklassen.”⁴²

Att de betonade resultaten från 1848 innebar inte att mönstret hade påbörjats först det året. Vid ett annat tillfälle knöt Engels det till en mycket tidigare period:

I Tyskland är kälkborgerligheten frukten av en strandad revolution, en avbruten, tillbakaträngd utveckling, och har erhållit sin egendomliga, abnormt utbildade karaktär av feghet, inskränkthet, hjälplöshet och oförmåga till varje initiativ genom Trettioåriga kriget och den därefter följande tiden – just då nästan alla andra stora folk raskt svingade sig upp. Denna karaktär har den behållit, även då den historiska rörelsen åter grep Tyskland;⁴³

Engels jämförde ofta den tyska borgarklassen (till dennas nackdel) med de franska och engelska borgarklasserna, som trots allt hade *gjort* någon sorts revolution. I motsats till detta är

[v]år tyska borgarklass ... dum och feg. Den har inte ens lyckats gripa och behålla den politiska

* Intervjuaren pressar samman flera decennier i sin rapport om detta samtal: socialistiska deputerade kom in i det nordtyska parlamentet 1867.

39 H., ”Karl Marx, Interview with the Corner-Stone of Modern Socialism”, *Chicago Tribune*, 5 januari 1879, s 7.

40 Marx, *Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln, Nachwort*, Marx/Engels *Werke*, band 8, s 575.

41 Engels, ”The Workingmen of Europe 1877”, artikelserie i 5 delar 3-31 mars 1878, *Labor Standard*, New York.

42 Engels, *Marx och "Neue Rheinische Zeitung" (1848-1849)*, på marxists.org.

43 Engels, ”Brev till Paul Ernst”, 5 juni 1890, på marxists.org.

makt som arbetarklassen erövrade åt den 1848. I Tyskland måste arbetarklassen först sopa bort resterna av feodalismen och den patriarkaliska absolutismen som vår borgarklass borde ha utrotat för länge sedan.⁴⁴

Så ”den tyska borgarklassen har aldrig haft förmågan att leda och företräda nationen som härskande klass”, medan den franska borgarklassen har förlorat denna förmåga och den brittiska kan vara på väg att följa den i fotspåren.⁴⁵ Betoningen att den tyska borgarklassen var värst vad gäller social feghet innebar inte att den engelska och franska slapp undan. Förvisso var den preussiska borgarklassen ”den fegaste av alla borgarklasser”, men ändå:

I bästa fall är borgarklassen en klass som inte är hjältemodig. Inte ens dess mest lysande segrar – i England på 1600-talet eller Frankrike på 1700-talet – hade de vunnit själva, utan de erövrades åt den av de plebejiska folkmassorna.⁴⁶

Även i England höll borgarklassen igen av rädsla för klasskampen underifrån. De senaste händelserna, skrev Marx 1857, vittnar om ”de brittiska medelklassernas slöhet, och deras längtan efter kompromisser med oligarkerna för att komma undan eftergifter till proletariatet.”⁴⁷ Marx förklarade mer utförligt i en artikel om ”Den engelska medelklassen” (vilket som vanligt betydde borgarklassen):

Oavsett vilka former denna sociala kamp [mellan kapital och arbete] hädanefter må anta så har vi bara sett början av den. Den verkar ödesbestämd att bli nationell och uppvisa faser som aldrig tidigare setts i historien: ty vi måste komma ihåg att även om tillfälliga nederlag väntar de arbetande klasserna, så verkar mäktiga sociala och ekonomiska lagar som så småningom måste säkra dem segern ... Precis som medelklassen tilldelar aristokratin slag så kommer den att få det från de arbetande klasserna. Det är den instinktiva insikten om detta faktum som redan fjättrar denna klass’ aktioner mot aristokratin. De arbetande klassernas nuvarande politiska agitation har fått medelklassen att hata och frukta öppna politiska rörelser. Med deras ord låter det, ”respektabla män ansluter sig inte till dem, herrn”. De högre medelklasserna härmar aristokratin i sitt levnadssätt och strävar efter att komma i kontakt med den. Resultatet är att feodalismen i England inte kommer att förstöras av medelklassens knappt förnimbara upplösningsprocesser. Äran för en sådan seger är reserverad för de arbetande klasserna. När tiden är mogen för deras inträde på de politiska aktionernas scen, så kommer det på tornerbanan att finnas tre mäktiga klasser som står mot varandra – den första representerar jorden, den andra pengarna, den tredje arbetet. Och när den andra segrar över den första så måste den i sin tur böja sig för sin efterträdare på de politiska och sociala konflikternas område.⁴⁸

I de mindre utvecklade länderna i Europa var saker och ting naturligtvis inte annorlunda. ”Den sentimentala borgarklassen har överallt offrat revolutionen till sin gud som de kallar Egendom”, skrev Marx mitt i en rapport om Österrike.⁴⁹ I Italien har till och med Mazzinis republikanska nationalister ”till sist övertygat sig om att det även i händelse av ett nationellt uppror mot de utländska diktaturerna finns sådana saker som skillnader mellan klasserna, och att det inte är bland de övre klasserna man i nutiden ska leta efter en revolutionär rörelse.”⁵⁰ I en diskussion om förändringarna av den spanska revolutionära rörelsen drog Marx 1856 några allmänna slutsatser:

Detta illustrerar på nytt en karaktär som de flesta strider i Europa hade 1848-1849, och de flesta som därefter skulle äga rum i den västra delen av denna kontinent.* Å ena sidan finns den

44 Engels, ”The Abdication of the Bourgeoisie”, i Marx/Engels, *Articles on Britain*, s 395.

45 *Ibid*, s 396.

46 Engels, *Die ”Krisis” in Preussen*, Marx/Engels *Werke*, band 18, s 291.

47 Marx, ”The New English Budget”, *New York Tribune*, 9 mars 1857.

48 Marx, ”The English Middle Class”, *New York Tribune*, 1 augusti 1854.

49 Marx, ”The Berlin Conspiracy – London Police – Mazzini – Radetsky”, *New York Tribune*, 21 april 1853.

50 Marx, artikel utan titel, *New York Tribune*, 4 april 1853.

* Här lämnar Marx försiktigt nog plats för att göra Ryssland till ett undantag. De efterföljande decennierna slog fast

moderna industrin och handeln, vars naturliga ledare, medelklasserna, är avogt inställda till den militära diktaturen, men när de å andra sidan börjar kämpa mot denna diktatur, så kräver arbetarna själva, en produkt av den moderna organiseringen av arbetet, i sin tur sin välförtjänta del i resultaten av segern. Skrämde av konsekvenserna av den på detta sätt påtvingade alliansen, ryggas medelklasserna åter tillbaka bakom den hatade diktaturens skyddsmurar. Det är hemligheten bakom Europas stående arméer, som annars kommer att vara obegripliga för framtida historiker.⁵¹

Så även om borgarklassen verkligen främjade sina intressen så var det bara sakta och försiktigt. Under denna klass flyttade sig historien långsamt, tum för tum, mot framtiden medan den skrämt tittade sig över axeln.

7. Kalkylerade svårigheter

Man kan betrakta den moderna borgarklassens vägran att göra sin borgerligt demokratiska plikt genom att störta absolutismen på olika sätt, utifrån frågan: *Hjälper eller hindrar det den proletära revolutionens framtidsutsikter?*

Underförstått låg det i Marx' och Engels' första reaktion under revolutionsåren en uppfattning att den fega tyska borgarklassen gjorde revolutionen en otjänst, att dess oförmåga att agera skulle bli ett historiskt avbräck. Denna åsikt genomgick sedermera en del förändringar, men analysen av frågan har en benägenhet att förvrängas av tillfälliga intryck. Hursomhelst kunde man inta ljusare ståndpunkter.

Vi har ett exempel på Engels' försök att betrakta den ljusare sidan av utvecklingen. 1853 skrev han uppmuntrande till en vän. Vi kan se hur han inte framställer det i termer av att proletariatet tar över de demokratiska kraven, utan snarare att de kan lämna ifrån sig dessa krav:

Alla de socialistiska dumheter som ännu 1848 måste förfäktas gentemot de rena demokraterna och republikanerna i södra Tyskland, Louis Blancs nonsens [nationella verkstäder], etc, till och med saker som *vi* var tvungna att föra fram för att få stöd för våra åsikter under den förvirrade situationen i Tyskland – allt detta förfäktas nu av våra motståndare – Ruge, Heizen, Kinkel, m fl. Förberedelserna för den proletära revolutionen, de åtgärder som förbereder slagfältet och röjer väg för oss, såsom en enad och odelbar republik, etc, saker som *vi* då var tvungna att förfäkta *mot* personer vars naturliga, normala jobb det skulle ha varit att uppnå eller åtminstone kräva – allt det tas nu för givet. Herrarna [i den småborgerliga demokratin] har lärt sig. Denna gång börjar vi direkt med Manifestet ...⁵²

Det är sant att när den tyska socialistiska rörelsen åter samlades nästa årtionde, så började den verkligen direkt med det viktigaste innehållet i Manifestet (eller en lassalleansk faksimil av det). I detta avseende var Engels' känsloutbrott berättigat. Men det finns en undermening i brevet som visade sig vara historiskt obefogad. Det stämde inte att den proletära socialistiska rörelsen hade befriats från uppgiften att kämpa för de demokratiska krav som utgör ”förberedelserna för den proletära revolutionen”. Tvärtom var en av de avgörande dragen hos den sammansatta utvecklingen i Tyskland att socialisterna tvingades kämpa för båda uppsättningarna krav – att fullborda den borgerligt demokratiska revolutionen och upprätta en ny samhällsordning – och frågan om hur kraven skulle kombineras skulle bli ödesdiger för rörelsen. Denna historiska utveckling gav stora möjligheter att antingen hjälpa till eller hindra.

Efter 1850-talet var det den fördelaktiga sidan av mönstret som satte sin prägel på Marx och Engels. Modellen med en permanent revolution gav den proletära rörelsen extra kraft, eftersom den nu inte

den permanenta revolutionens mönster även för Ryssland, under omständigheter som vi delvis har diskuterat. (Se *KMTR*, band 1, kapitel 23, m fl.)

51 Marx, ”Revolution in Spain”, i Marx/Engels, *Revolution in Spain*, s 147.

52 Engels, ”Brev till Weydemeyer”, 12 april 1853, i Marx/Engels, *Selected Correspondence*, s 77.

bara pressades framåt av arbetarnas behov utan av hela samhällets ouppfyllda demokratiska behov. Mer än någonsin intog proletariet ställningen att företräda samhällets övergripande intressen och inte bara en speciell klass' snäva intressen. Dessutom verkade modellen ge möjlighet till en genväg, ett sätt att hoppa över åtminstone delar av den långa borgerliga politiska utvecklingen.

Denna tanke dök upp i en rapport som publicerades om ett tal som Marx höll för en tysk arbetarförening i London 1867. Det är det andra av dessa överväganden som åberopas som grundval för att hoppas på det tyska proletariet: ”det behövde inte gå igenom en utdragen borgerlig utveckling som arbetarna gjorde i andra länder”.⁵³ Men det är svårt att härleda Marx' tankegång från dessa få ord i en andrahandsrapport. Händelsevis finns en liknande anmärkning av Engels också som andrahandsuppgift. På den sista nyårsafton han upplevde, när 1894 gick mot sitt slut, pratade Engels med en rysk besökare, Vera Zasulitj, som berättade om samtalet i ett brev till Plechanov. Zasulitj citerade Engels så här:

Lyckligtvis för Tyskland har den politiska borgerliga revolutionen blivit så försenad där att den redan uppvaknade arbetarklassen blev inblandad i den. Detta torde förhindra den tyska arbetarklassen från att fångas i en ren yrkes- [ekonomisk] kamp som engelsmännen och borde främja deras samhällspolitiska intresse. Denna lycka väntar också Ryssland: i linje med vad vi säger så studerar arbetarklassen där, den håller på att vakna, och spelar följaktligen en medveten roll i [rörelsen för] politisk befrielse.⁵⁴

Frågan hänger nära samman med begreppet sammansatt utveckling under samhällshistorien. Ett vidare sätt att ställa frågan innefattar inte bara den tyska borgarklassens räddhågsenhet, utan också den större bilden med konsekvenserna av Tysklands industriella underutveckling. I ett brev till Kautsky 1884 försökte Engels förklara att rörelsen kämpade sig fram i Tyskland just på grund av konsekvenserna av den sammansatta utvecklingen. Först ett oväntat faktum:

Märkligt. Det som mest hjälper oss att gå framåt är just Tysklands efterblivna industriella situation. I England och Frankrike är övergången till en storskalig industri i stort sett fullbordad. De villkor under vilka proletariet lever har redan blivit stabila ... De politiska eller direkt socialistiska rörelser som uppstod under den industriella revolutionen – oavsett hur omogna de var - har fallit samman och efterlämnat modlöshet snarare än uppmuntran: den borgerliga kapitalistiska utvecklingen har visat sig vara starkare än det revolutionära mottrycket. För att det ska bli en ny revolt mot den kapitalistiska produktionen krävs det en ny och kraftfullare impuls, låt oss säga att England avsätts från sin nuvarande dominans på världsmarknaden, eller en speciellt revolutionär situation i Frankrike.⁵⁵

Följderna för Tyskland:

Till skillnad från detta daterar sig den storskaliga industrin i Tyskland bara till 1848 och är det viktigaste arvet från detta år. Den industriella revolutionen pågår fortfarande, till och med under de mest ogynnsamma förhållanden. Hemindustrin, som baseras på små, fria jordegendomar eller arrenden kämpar fortfarande mot maskinerna och ångan. De tröttkörda småbönderna griper tag i hemindustrin som sin sista räddningsplanka. Men de hinner knappt industrialisera sig förrän de återigen krossas av ånga och maskiner ... Parallellt med detta får den direkta omvandlingen av alla levnadsvillkor i de industriella centrumen genomgå den storskaliga industrins mäktiga framsteg. Således sveps hela Tyskland – möjligen med undantag för det av junkrarna ansatta nordöstra Tyskland – med i den samhälleliga revolutionen, småbönderna dras in i industrin, de mest patriarkaliska distrikten slungas in i rörelsen och görs därmed revolutionära på ett mer grundläggande sätt än i England eller Frankrike. Men denna samhälleliga revolution, som innebär att expropriationen av småbönderna och hantverkarna, genomförs vid en tidpunkt då det

53 Marx, *Aufzeichnung einer Rede von Karl Marx auf dem Stiftungsfest des Deutschen Bildungsverein für Arbeiter in London*, (rapporten skrevs av F Lessner), Marx/Engels *Werke*, band 16, s 524.

54 Zasulitj, ”Brev till Plechanov”, 1 januari 1895, Marx/Engels *Werke*, band 39, s 540.

55 Engels, ”Brev till Kautsky”, 8 november 1884, Marx/Engels *Werke*, band 26, s 230.

råkade falla på en tysk, Marx, att i teoretiska termer förklara resultatet av Englands och Frankrikes historiska utveckling praktiskt och teoretiskt, att klargöra den kapitalistiska produktionens hela natur och därmed dess slutliga historiska öde, och dessutom ge det tyska proletariatet ett program som de brittiska och franska föregångarna aldrig var i besittning av. Å ena sidan ett mer revolutionerat samhälle, och å den andra större klarhet – det är hemligheten bakom den tyska arbetarrörelsens oemotståndliga framryckning.⁵⁶

Ungefär vid samma tidpunkt skrev Engels till Bebel utifrån samma principer.⁵⁷

Problemet kan med fördel betraktas som att det inte handlade om att avgöra vilken modell som var att föredra – den utvecklade engelska modellen eller den underutvecklade tyska – utan helt enkelt en undersökning av vars och ens för- och nackdelar. Socialisterna kunde själva inte göra något val, historien ställde dem inför fullbordat faktum. Det verkliga problemet för socialisterna var hur de på bästa sätt skulle förverkliga de revolutionära möjligheterna i de olika modellerna.

8. Kan revolutionen gå för långt?

Ett annat problem som modellen med en permanent revolution ställer upp framgår av en intressant diskussion som Engels har om den franska revolutionen. Inte ens vid detta klassiska exempel på en borgerlig revolution, skrev Engels, kunde borgarklassen göra sin egen revolution för egen maskin:

... det blir uppenbart att borgarklassen i detta fall som alltid var alltför feg för att stå upp för sina egna intressen, att underklasserna från och med [intagandet av] Bastiljen måste göra allt arbete för den; att borgarklassen utan underklassernas ingripande den 14 juli och 5-6 oktober [1789] till 10 augusti och 2 september [1792], etc, varenda gång skulle ha dukat under för den gamla regimen; att [den europeiska] koalitionen i allians med [det franska] hovet skulle ha krossat revolutionen, och att det därför var just dessa underklasser som genomförde revolutionen; men att detta inte skulle ha hänt om dessa underklasser inte hade läst in en betydelse i borgarklassens revolutionära krav som de inte hade, om de inte hade pressat jämlikhet och broderskap till sin yttersta slutsats och vänt upp och ner på den borgerliga innebörden i dessa slagord, ty om denna innebörd drivs till sin slutsats så förändras de just till sin motsats; att denna plebejiska jämlikhet och broderskap måste bli en ren dröm vid en tidpunkt då det handlade om att upprätta *raka motsatsen*, och att som alltid – historiens ironi – denna plebejiska syn på de revolutionär slagorden blev den kraftfullaste hävstången för att åstadkomma motsatsen: *borgerlig jämlikhet* – inför lagen, och broderskap – under utnyttjandet.⁵⁸

I detta fall gick alltså den permanenta revolutionen utanför de borgerliga ramarna och utöver sina historiska möjligheter, men det var inte bara frågan om orealistisk revolutionsromantik, som den vanliga kälkborgerliga uppfattningen påstod. Istället var denna synbarligen orealistiska extremism i själva verket det enda sättet på vilket det gick att uppnå de borgerliga ramarnas realistiska gränser. Revolutionen måste passera de praktiska möjligheterna för att kunna nå fram till dem, den måste gå för långt för att kunna gå så långt som möjligt.

Denna sida hos den permanenta revolutionen är inte så paradoxal som den verkar. En plåtslagare vet att metallplåten måste böjas långt mer än 90 grader för att smälla tillbaka till den önskade räta vinkeln. Eller, för att ta en annan bild: revolutionen köpslår med historien och sätter priset omåttligt högt för att slå fast den gällande kursen.

Senare såg Engels att något liknande också hade hänt 1848-1849. Vi har redan citerat hans generalisering i efterhand: ”Den första segerns landvinningar säkrades först i och med den andra segern, genom det radikalare partiet. När denna andra seger hade vunnits och därmed de för ögonblicket

⁵⁶ *Ibid*, s 230 f.

⁵⁷ Engels, ”*Brev till Bebel*”, 11-12 december 1884, på marxists.org. Detta brev citeras delvis ovan, kapitel 3 och nedan, kapitel 13. Båda styckena berör den fråga som diskuteras här.

⁵⁸ Engels, ”*Brev till Kautsky*”, 20 februari 1889, Marx/Engels *Werke*, band 37, s 155.

viktigaste målen var uppnådda, försvann de radikala och deras framgångar på nytt från skådeplatsen.”⁵⁹ Denna ”extremismens” oundgängliga historiska roll är en av orsakerna till varför praktiska, jordnära individer – alltså personer med begränsad synkrets – under revolutionära förhållanden kan visa sig vara orealistiska dogmatiker, eftersom händelserna går utöver deras horisont. Tillsammans med mycket annat förändrar revolutionen normerna för vad som är praktiskt, eftersom många saker blir praktiska för första gången. Således förvånar personer som stämplat som ”fanatiska extremister” historikerna genom att uppnå resultat som förnuftiga borgare misslyckas med i tider av revolution.*

Vi kan jämföra med Marx’ anmärkning 1852 att ”de brittiska borgarna är inte hetsiga fransmän. När de tänker genomföra en parlamentarisk reform tänker de inte göra en februarirevolution.”⁶⁰ Det vill säga, med sina borgerliga begränsningar visade februarirevolutionen i Paris 1848 hur man använde revolutionära metoder för att inte genomföra mer än motsvarigheten till en parlamentarisk reform. Men ur den historiska realismens synpunkt kunde inte reformen ha uppnåtts utom med hjälp av en revolution.

1892 sammanfattade Engels, med utgångspunkt i de föga hetsiga britterna 1649:

... i varje fall var det blott genom inblandningen från dessa yeomanrys [odlabönders - öa] sida och från städernas plebejiska element, som striden utkämpades ända till dess yttersta avgörande och Karl I kom på schavotten. För att borgerskapet blott skulle skörda om också bara de frukter av segern, som vid den tidpunkten var mogna, var det nödvändigt, att revolutionen fördes långt utöver målet – alldeles som 1793 i Frankrike och 1848 i Tyskland. Detta tycks faktiskt vara en av det borgerliga samhällets utvecklingslagar.⁶¹

Denna analys kan jämföras med de ytliga historiker som ser Cromwell som periodens enda realistiska borgerligt demokratiska figur, gentemot de storsinta men trögtänkta visionärerna till vänster, som Levelers, som därmed med rätta kuvades – den ståndpunkt som Bernstein intar i sitt mest kända historiska verk.⁶² I allmänhet har inte kälkborgarna förstånd att inse att mitten bara avgörs med hjälp av ytterligheterna. Possibilismen blir opraktisk när revolutionen förändrar realismens gränser.

9. Begränsade förväntningar

Man ska inte tro att Marx blundade för de långsamma framsteg som borgarklassen gjorde på sitt eget fega sätt. Jämte de stycken som citerats ovan finns det andra där Marx som sig bör uttryckte sin erkänsla för vad som hände, om än i snigelfart. I England, till exempel, pressade koalitionsregeringen fram eftergifter till ”Manchesterskolan”, det vill säga till den borgerliga liberalismen:

Vad visar dessa eftergifter? Att industribourgeoisien, trots att den är svagt representerad i underhuset, ändå är situationens verkliga herrar, och att varje regering, oavsett om det är en whig-, tory- eller koalitionsregering, bara kan sitta kvar vid makten, och hålla borgarklassen borta från makten, genom att göra deras förberedande arbete åt dem. Gå igenom redogörelserna för den brittiska lagstiftningen sedan 1825 så kommer ni att upptäcka att borgarklassen motarbetas politiskt först efter att ha fått ekonomiska eftergifter. Det oligarkin inte förstår är det enkla faktum att den politiska makten inte är något annat än frukten av en merkantil makt, och att den klass till vilken de tvingas överlämna den sistnämnda med nödvändighet också kommer att

59 Engels, *Inledning till Klasstriderna i Frankrike*, på marxists.org. Citerat ovan i detta kapitel, avdelning 2.

* James Connolly uttrycker det så här i slutet på en diskussion om vad som är praktiskt i politiken: ”Revolutionen är aldrig praktisk, och alla de konservativas och kompromissmakarnas ansträngningar blir det mest fåfänga och orealistiska som människan kan tänka sig.” (James Connolly, *Workshops Talks*, Dublin: Repsol 1909, s 6.)

60 Marx, ”The Chartists”, i Marx/Engels, *Articles on Britain*, s 118.

61 Engels, *Förord till engelska upplagan av "Socialismens utveckling från utopi till vetenskap"*, 1892, på marxists.org.

62 Eduard Bernstein, *Cromwell and Communism, Socialism and Democracy in the Great English Revolution*, London: Allen & Unwin 1930, s 86 f.

erövra den förstnämnda. När Ludvig XIV via Colbert lagstiftade i fabriksidkarnas intressen så förberedde han bara 1789, då hans ”*l'état c'est moi*” [staten det är jag] besvarades av Sieyès med ”*le tiers état est tout*” [tredje ståndet är allt].

”Manchestermännen” var nöjda med finansiella eftergifter som betalning för sina förmenta principer. ”De har den affärsmässiga vanan att stoppa de aktuella profitterna i fickan och låta principerna klara sig själva”, skrev Marx hänfullt.⁶³

Och det fanns ingen anledning att tro, att borgarklassen, trots att den inte kunde driva den borgerligt demokratiska revolutionen till sitt slut, inte kunde delta under inledningen av ett nytt revolutionärt uppsving, även om den skulle bli skrämmd när det verkligen gäller. I en brevväxling med Marx 1851 var Engels glad att till och med de borgerliga journalisterna i Köln ”nu dagligen predikar att *il faut passer par la mer rouge* [man måste gå igenom det röda havet, det vill säga revolutionen] och erkänner de konstitutionellas alla misstag 1848.”⁶⁴ Några dagar senare antyder han, med syftning på ”de större städernas kälkborgerliga demokrati” att ”denna småborgerliga vanliga sortens demokrati ... själv är alltför klämd och förtryckt för att inte, tillsammans med storbourgeoisien, komma fram till behovet att *passer par la mer rouge*.” Han tillägger ironiskt:

Gynnarna [demokraterna] kommer alltmer att finna sig i nödvändigheten av proletariats tillfälliga terroristiska styre – för trots allt kan det inte vara så länge, ty det verkliga innehållet i dokumentet [Hänvändelsen från mars] är sannerligen så orimligt att det inte kan bli frågan om att ett sådant folk kan härska permanent och till sist genomföra sådana principer!⁶⁵

Han väntar sig

Hursomhelst ... att demokraternas ståhej och skvaller snart kommer att vara i full gång igen och [de] kommer att gå hand i hand med kommunisterna. Och vi har sedan länge känt till att dessa gynnare i alla händelser kommer att ta till fula knep mot oss dagen efter att rörelsen är över, och det går inte att förhindra med diplomati.⁶⁶

Engels uttryckte samma skäl till optimism 1863: ”En europeisk rörelse förefaller mig mycket trolig, eftersom borgarklassen nu återigen har förlorat all rädsla för kommunisterna, och om det behövs återigen skulle sätta igång med liv och lust.”⁶⁷

1852 hade Marx uttryckt övertygelsen att den brittiska borgarklassen skulle bli tvungen att utföra samma tjänst:

Hela tiden mellan 1846 och 1852 gjorde de [den brittiska borgarklassen] sig till åtlöje med sitt stridsrop: breda principer och praktiska (läs *små*) åtgärder. Och varför allt detta? Därför att de under varje våldsam rörelse tvingas vädja till *arbetarklassen*. Och om aristokratin är deras bortdöende motståndare så är arbetarklassen deras framväxande fiende. De föredrar att kompromissa med den bortdöende motståndaren hellre än att stärka den framväxande fienden, till vilka framtiden tillhör, med eftergifter av mer än skenbar betydelse. Därför försöker de undvika varje våldsam sammanstötning med aristokratin. Men den historiska nödvändigheten och Tories pressar dem framåt. De kan inte låta bli att fullfölja sin uppgift och slå det gamla England, det förflutnas England, i stycken ...⁶⁸

Fram till de sista raderna verkar detta stycke återupprepa Marx' brist på förväntningar på borgarklassen. Men det sista förbehållet är inte ologiskt. ”De kan inte låta bli att fullfölja sin uppgift”

63 Marx, ”Riot at Constantinople – German Table Moving – The Budget”, *New York Tribune*, 6 maj 1853.

64 Engels, ”Brev till Marx”, 17 juli 1851, Marx/Engels *Werke*, band 27, s 285.

65 Engels, ”Brev till Marx”, c:a 20 juli 1851, Marx/Engels *Werke*, band 27, s 287.

66 *Ibid*, s 288.

67 Engels, ”Brev till Marx”, 11 juni 1863, Marx/Engels *Werke*, band 30, s 353.

68 Marx, ”The Chartists”, i Marx/Engels, *Articles on Britain*, s 118.

klingar som Marx' tidigare (1847) tillförsikt att man inte bara ska fråga ”vad borgarklassen ... *vill* utan istället vad den *måste* göra”.⁶⁹ Men nu är det helt annorlunda. Skillnaden är vilka gränserna för det oundvikliga uppdraget ska tänkas vara på 1850-talet till skillnad mot 1847. Borgarklassen har inte längre till uppdrag att genomföra den demokratiska revolutionen, men Marx förväntar sig förvisso fortfarande att dess progressiva strävan kommer att hamna i den ”historiskt nödvändiga” process under vilken det gamla England och det gamla Europa kommer att slås i stycken. Vi ska till exempel påminna oss Marx' fortsatta förväntningar att den franska borgarklassen skulle revoltera mot bonapartismen.⁷⁰

10. ”Progressiv i jämförelse med...”

Vi kan se att Marx' slutsatser om borgarklassens historiska oförmåga fortfarande gör det möjligt att ha åsikten att denna klass' kamp för en liberal demokratisering är *progressiv i jämförelse med* den gamla absolutistiska regimen, de politiska resterna efter feodalismen, i jämförelse med de aristokratiska härskande klasserna, Kronan, de stora godsägarnas privilegier, och så vidare – oavsett hur begränsad och feg denna kamp är.

För att helt och fullt förstå hans uppfattning måste vi se hur den skiljer sig från de två andra uppfattningar som uppstod inom oppositionen. Den ena var återupplivandet av den gamla profeodala socialismen i den lassalleanska rörelsen. Den andra återupplivandet av den ”småborgerliga socialismen” inom socialdemokratien efter 1848. Utifrån Marx' uppfattning, som går emot båda dessa, kan de betraktas som ömsesidigt symmetriska misstag.

Angående det första: den mest fullständiga förklaringen av Marx' åsikter lades fram 1865 i en enkel pamflett som skrevs av Engels och kontrollerades noga och rättades av Marx, *Den militära frågan i Preussen och det tyska arbetarpartiet*. De två första delarna i denna lilla bok behandlade den ”militära frågan”, vilket då innebar frågan om en folkmilis kontra en stående armé. Bakom denna aktuella fråga fanns frågan om politiskt stöd till Bismarcks regim, vars opposition i parlamentet bestod av den liberala borgarklassen. Hur skulle arbetarpartiet ställa sig med avseende på den pågående kampen? Det var ämnet för bokens tredje och sista del.

Engels måltavla var Lassalles politik (han hade dött bara året innan, och hans död hade utlöst en kris i hans organisation). Lassalleanismen utgick från ett våldsamt hat mot den borgerliga liberalismen och riktade in sig på en allians med Bismarcks absolutism mot deras gemensamma fiende. Denna reaktionära ståndpunkt avskyddes av Marx och Engels, som hade bekämpat sådana strömningar i arbetarrörelsen sedan 1847.⁷¹ De fördömde ständigt den lassalleanska varianten som ”kunglig, preussisk socialism”, jämte dess rådgivare, ”den blivande diktatorn” Lassalle. Resonemanget i pamfletten från 1865 går så här.*

I ett land som England, där hela produktionssättet har förvandlats, har proletärerna ”bara med *en* samhällsklass att göra, en samhällsklass som de konfronterar som fiende, som suger ut dem: kapitalistklassen, borgarklassen.” Men så är det inte i ett land som Tyskland, där den industriella revolutionen fortfarande pågår, där ”på grund av de tidigare feodala och postfeodala förhållandena många samhällselement hamnat efter, vilket så att säga grumlar de samhälleliga vattnen.” Jämte moderna kapitalister och arbetare vandrar det här också omkring ”de mest underbara urmodiga levande fossiler: feodalherrar, fäderneärvda domstolar, hösäckar till junkrar, prygelstraff, gillen, konflikter om rättsskipning” och så vidare. Och alla dessa föråldrade element är förenade mot borgarklassen.⁷²

69 Se ovan kapitel 7, avdelning 4.

70 Se *KMTR*, band 1, kapitel 18, speciellt avdelning 6.

71 Se ovan, kapitel 7, avdelning 4-5.

* Följande redogörelse för *Den militära frågan i Preussen och det tyska arbetarpartiet* är ganska detaljerad eftersom denna viktiga pamflett i allmänhet har förbisetts i litteraturen om marxismen.

72 Engels, *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei*, Marx/Engels *Werke*, band 16, s 67.

Så fort arbetarklassen börjar sätta sig i rörelse, försöker båda sidor få stöd från den. ”Det döende samhällets feodala och byråkratiska representanter vädjar till arbetarna att de ska slå mot blod-sugarna, kapitalisterna, arbetarnas enda fiender, tillsammans med dem. Borgarklassen påpekar för arbetarna att de båda tillsammans företräder den nya samhällseran och därför hursomhelst har samma intressen mot det *gamla* samhället som är på väg att dö.” Eftersom proletariats eget mål är att ”erövra den politiska makten med hjälp av allmän och direkt rösträtt” på vägen mot att uppnå socialismen, ”vilken inställning ska då arbetarpartiet inta mot sina motståndare?” Eftersom ”varken det feodalt byråkratiska partiet, som kort vanligtvis kallas *reaktionen*, eller det liberalt radikala borgerliga partiet vill gå med på dessa krav frivilligt”, så bygger proletariats sin styrka genom att upprätta sitt eget oberoende arbetarparti och fråga sig, ”Från vilken sida kan arbetarna få störst eftergifter?”

Reaktionen står för att ”rasera eller åtminstone hindra den moderna samhällsutvecklingen.” Men arbetarna vill inte återgå ”till att bli medlemmar i gillen eller till hälften eller helt och hållet livegna småbönder” under herrarnas och de ”nådiga härskarnas” kontroll. Dessutom går det inte att vrida tillbaka historiens klocka. Moderna maskiner, ångkraft, järnvägar, osv ”tillåter inte en så absurd återgång. Tvärtom förstör de gradvis och obevekligt alla rester av feodala och gillesförhållanden, och löser upp alla de små samhälleliga motsättningar som ärvts från forna tider i den enda världs-historiska motsättningen mellan kapital och arbete.”

I samma mån som denna förenkling av de samhälleliga motsättningarna mellan klasserna äger rum, så växer borgarklassens makt, men i ännu mycket större omfattning växer också proletariats makt, klassmedvetande och förmåga att segra. Bara tack vare denna ökade makt för borgarklassen kommer proletariats gradvis till den punkt då det blir majoriteten, den överlägsna majoriteten i landet, som det redan är i England men inte alls ännu Tyskland, där alla möjliga sorters bönder på landsbygden och småhantverkare och småhandlare etc i städerna fortfarande håller det tillbaka.

Därför hindrar varje seger för reaktionen denna samhällsutveckling och skjuter upp dagen för proletariats seger. Men varje seger som borgarklassen får över reaktionen gynnar uppbygget av arbetarrörelsen och bidrar därmed till att borgarklassen själv till sist störtas. Förvisso kan reaktionen göra eftergifter till arbetarna – på bekostnad av borgarklassen, som med den engelska lagen om tio timmar – men den kommer aldrig att göra *politiska* eftergifter, den kommer ”varken att utvidga rösträtten eller gå med på press-, organisations- eller församlingsfrihet, eller begränsa byråkratins makt”. Hursomhelst ”uppnås [dessa eftergifter] utan någon gentjänst från arbetarnas sida” eftersom reaktionen använder dem som framstöt mot borgarklassen. Därför ”är inte arbetarna skyldiga dem något tack, och inte heller tackar de dem någonsin”.⁷³

Aristokratin och byråkratin behöver ingen parlamentarisk representation för att behålla makten:

Vad dem anbelangar kan därför hela den parlamentariska verksamheten dra åt helsike. Till skillnad från detta kan borgarklassen och arbetarna bara utöva en verkligt organiserad politisk makt med hjälp av parlamentariska representanter, och denna parlamentariska representation är bara värd någonting om den har något att säga till om och makt att ta beslut – med andra ord om den kan bestämma över kassan. Men det är just vad Bismarck öppet vill förhindra. Vi frågar: är det i arbetarnas intresse att detta parlament berövas all makt – detta parlament vars dörrar de själv hoppas öppna med tvång genom att erövra allmän och direkt rösträtt, och där de en dag hoppas bilda majoriteten?⁷⁴

Inte så att denna allmänna rösträtt i sig själv innebär politisk makt, vilket hade visat sig under den franska bonapartismen. I Tyskland befann sig dessutom två tredjedelar av det arbetande folket på landsbygden och för närvarande under godsägarnas makt – följaktligen kommer ingenting att

⁷³ *Ibid*, s 68-71 (för de tre sista styckena).

⁷⁴ *Ibid*, s 72-73.

förändras förrän landsbygdsproletariatet dras med i rörelsen.

Vidare *tolereras* arbetarrörelsen under de nuvarande omständigheterna bara av regeringen. ”Från det ögonblick denna rörelse får arbetarna att utvecklas till en självständig kraft, när de därmed blir farliga för regeringen, kommer den omedelbart att sätta stopp för det.” Regeringen kommer inte att skära halsen av sig själv genom att tillåta press-, organisations- och församlingsfrihet, och utan dessa friheter ”är det inte möjligt med någon arbetarrörelse”.

Och om det skulle slumpa sig att reaktionen kastar till det tyska proletariatet några påtagliga eftergifter, då kommer det förhoppningsvis att svara med de stolta orden i Hildebrands sång:
*”Med spjutet ska man motta gåvor, spjutspets mot spjutspets.”*⁷⁵

Vad kan proletariatet å andra sidan förvänta sig från borgarklassen? Svaret uttrycks inte i eftergifter utan i den objektiva effekt som borgarklassens seger över den gamla regimen skulle få, genom att ”skaffa undan allt gammalt skräp som finns kvar från en tidigare period.” Det är sant att proletariatet har en egen räkning att göra upp med borgarklassen senare, ”men denna kamp kan de inte genomföra förrän de står ansikte mot ansikte med varandra ensamma.” Först måste den ”gamla smörjan” kastas överbord för att göra skeppet klart för strid – ”bara att striden denna gång inte kommer att utkämpas mellan två skepp utan ombord på det ena mellan officerare och besättning.” Samtidigt sammanfattas de objektiva resultaten av en borgerlig seger över den gamla härskande klassen på följande sätt:

Borgarklassen kan inte kämpa för sin egen politiska makt, eller uttrycka denna politiska makt i en konstitution och lagar, utan att på samma gång sätta vapen i händerna på proletariatet ... Följdriktigt måste den därför kräva allmän och direkt rösträtt, press-, organisations- och församlingsfrihet och avskaffande av alla lagar som diskriminerar speciella klasser i befolkningen. Men det är allt proletariatet kräver av den. Proletariatet kan inte begära att borgarklassen upphör att vara en borgarklass utan istället att den genomför sina egna principer konsekvent ...

Det är därför i arbetarnas intressen att stöda borgarklassen i dess kamp mot alla reaktionära element, *så länge borgarklassen förblir trogen sin övertygelse.*⁷⁶

Det verkar föra oss tillbaka till *Kommunistiska Manifestets* formulering, att ”[kämpa] med bourgeoisien så snart den uppträder revolutionärt, mot den absoluta monarkin”,⁷⁷ och liknande uttalanden som såg borgarklassens kamp som ett förspel till arbetarnas seger.*

Men den här gången ställer Engels nästa fråga: ”Men tänk om borgarklassen blir trolös mot sig själv

⁷⁵ *Ibid*, s 73-75.

⁷⁶ *Ibid*, s 76.

⁷⁷ Se ovan kapitel 7, avdelning 5.

* Denna tanke hade uttryckts av Marx och Engels mer än en gång efter Manifestet, exempelvis 1850: ”Den verkliga revolutionära rörelsen kan börja i England först när Deklarationen har förverkligats, precis som junikampen i Frankrike blev möjlig först när man erövat republiken.” Här står Deklarationen för att ha uppnått fullständiga borgerligt demokratiska rättigheter för arbetarmassorna. Det är ett starkt uttalande eftersom det verkar göra detta skede till en *nödvändig* förutsättning för en proletär seger. Dess svagare form är tanken att borgarklassen vill, eller skulle föredra att, få till stånd en fullständig borgerlig demokrati, vilket faktiskt sägs i samma artikel: ”den enda statsform som våra europeiska kapitalister har förtroende för är den *borgerliga republiken*. I allmänhet finns det ett enda uttryck för borgarklassens förtroende för någon statsform: *dess kurs på börsen*.” Men av just detta skäl satte de efterföljande erfarenheterna av bonapartismen många frågetecken över dessa förväntningar. I ännu en form betonas tanken att om borgarklassen får till stånd demokratiska institutioner så placerar det arbetarklassen på den politiska arenan. Exempelvis: ”De engelska frihandlarna är radikala borgare som på ett radikalt sätt vill bryta med aristokratin för att härska utan begränsningar. Det de förbiser är att de oaktat sig själva på så sätt för in folket på scenen och till makten.” Andra aspekter av denna fråga togs upp i vårt första band. (För citaten från 1850, se Marx/Engels, ”Revue/Mai bis Oktober”, Marx/Engels *Werke*, band 7, s 446 respektive 434. För hänvisningen till de engelska frihandlarna, se Marx, ”Brev till Freiligrath”, 31 juli 1849, Marx/Engels *Werke*, band 27, s 504. För andra aspekter, se diskussionen om ”Kan borgarklassen göra det?”, i *KMTR*, band 1, kapitel 14.)

och förråder sina egna klassintressen och de principer som härrör ur dem?” Dessutom är det inte bara ett antagande, ty ”[d]etta förhållande kommer alltid att uppstå, eftersom borgarklassens brist på politiskt mod medför att den överallt kommer att bli trolös mot sig själv då och då.”

Engels' svar är att det alternativ som återstår för arbetarrörelsen (under förutsättning att den inte helt enkelt abdikerar) är ”att knuffa borgarklassen framåt mot dess egen vilja och tvinga den att utvidga rösträtten så långt det går, befria pressen, organisationerna och församlingen, och på så sätt inrätta en arena där proletariatet kan agera fritt och organisera sig själv.” Men man kan inte nöja sig med det, ty erfarenheterna har redan visat att borgarklassen kan vägra att bli ”tvingad”:

Även under de mest extrema omständigheter då borgarklassen av rädsla för arbetarna kryper iväg och gömmer sig under reaktionens kjoltyg och ber om skydd mot arbetarna från den makt som är dess egen fiende – inte ens i detta fall kommer arbetarpartiet att stanna upp och trots borgarklassen fortsätta den agitation som borgarklassen har svikit, för medborgerliga rättigheter, press-, församlings- och organisationsfrihet. Utan dessa friheter kan inte arbetarpartiet själv agera fritt. Under denna kamp kämpar det för sina livsvillkor, för den luft det behöver för att andas.⁷⁸

Så det är uppenbart att arbetarnas kamp för demokratiska rättigheter och friheter i grund och botten inte är å den *borgerliga* demokratins vägnar, utan ett nödvändigt villkor för arbetarnas demokrati, för arbetarnas makt. Det är inte en kamp för borgarklassens rättigheter utan för arbetarnas rättigheter.

”Det säger sig själv”, tillägger Engels, att det under allt detta måste finnas ett fullständigt oberoende arbetarparti som går mot borgarklassen, ”och under nästa revolutionära storm – och dessa stormar upprepas nu lika regelbundet som affärscykler och tropiska stormar – kommer det att vara redo att agera.”⁷⁹ Således ställs hela den strategiska politiken in i ett sammanhang där den oberoende proletära rörelsen förbereds för en revolutionär situation.

11. Kriterierna på vad som är progressivt

Hur blir det nu med den motsatta symmetriska sidan av den politik som vi just diskuterat? Där lassalleanerna sökte efter en allians med den bismarckska monarkin mot den liberala borgarklassen, vände den småborgerliga demokratin (socialdemokratin) på villkoren för alliansen. Men den sökte inte bara en allians med den liberala borgarklassen istället för mot den: den siktade på att *underordna* sig själv och arbetarnas intressen under denna allians.

För demokratin var inte den borgerliga liberalismen bara ”progressiva i jämförelse med” den gamla härskande klanen: den var historiskt progressiv i en mer grundläggande mening. Demokratin riktade in sig på att bli en del av den borgerliga demokratins vänster, inte bara som politik under en fas i revolutionen utan som en övergripande strategi för hela den historiska perioden. I grund och botten representerade den den del av den borgerliga demokratin som ville ”förbli trogen sig själv”, det vill säga trogen den borgerliga demokratin på ett mer konsekvent sätt än de andra. De var till exempel mer ihärdiga i att förespråka att de halvfeodala ”levande fossilen” skulle avlägsnas i borgarklassens egna intressen. Som en sorts reformism kommer denna strömning att betraktas under den rubriken i band 3. Här koncentrerar vi oss på Marx syn på detta sätt att närma sig den borgerliga liberalismen.

I en bok som gavs ut 1860, *Herr Vogt*, tvingades Marx återigen att diskutera sin syn på ”förhållandet mellan aristokratin, borgarklassen och proletariatet”, ty en okunnig kritiker hade skrivit att Marx bara ville ”driva bort aristokratin från makten.” Nej, blev svaret, det skulle inte vara något annat än ”den mest alldagliga borgerliga liberalism”.⁸⁰ Och han citerade ett antal stycken ur sina utgivna

⁷⁸ Engels, *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei*, Marx/Engels Werke, band 16, s 76 f.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Marx, *Herr Vogt*, Marx/Engels Werke, band 14, s 450.

skrifter där han hade knutit störtandet av aristokratin och borgarklassens uppstigande till makten till den historiska process som skulle leda till störtandet av borgarklassen själv. (Tyvärr är inte alla hans referenser korrekta, vissa av dem gör han uppenbarligen ur minnet.)⁸¹ Ett exempel – ett riktigt exempel – är hans citat från *Klasstriderna i Frankrike*, som börjar: ”Industriproletariatets utveckling är överhuvud betingad av industribourgeoisens utveckling ...” och slutar: ”Först under *dess herravälde* [borgarklassens herravälde] bryts det feodala samhällets materiella rötter upp och jämnas den terräng, *där en proletär revolution är möjlig*.” (Kursivering tillagd av Marx i boken från 1860.) Efter en del andra citat tillägger Marx: ”I de länder där aristokratin i kontinental mening ... måste ’drivas bort från makten’ saknas därför enligt min åsikt den första förutsättningen för en proletär revolution, nämligen ett *industriproletariat* i nationell skala.”⁸²

Låt oss knyta ihop detta med en fråga som vi hittills bara har berört:⁸³ styrkan hos beteckningen *progressiv*. För Marx hade denna beteckning aldrig den allt rättfärdigande makt som den senare har haft inom vissa delar av den socialistiska rörelsen. Framförallt utgick han inte från att *progressiv* betydde att *stödas politiskt*. Han kunde skriva: ”Att arrendera jord är konservativt, profit är progressivt”,⁸⁴ utan att misstänka att man skulle kunna tro att det antydde något stöd till systemet med profit. På ett annat ställe skrev han: under kapitalismen ”är produktionsanarkin, källan till så mycket elände, samtidigt orsaken till allt framsteg.”⁸⁵ Denna borgerliga ”produktionsanarki” är en drivkraft bakom de borgerliga framstegen, inget annat. Det var fullt möjligt för Marx att medge att A *i ett visst speciellt sammanhang, inom ramen för en viss analys* är ”progressiv i jämförelse med” B, utan att jämställa ett sådant uttalande med det programmatiska beslutet att A är historiskt progressiv under en periods grundläggande förhållanden.

Skillnaden är inte bara magin i beteckningen *progressiv* utan i det kriterium som betonas av Marx i det ovan citerade stycket ur *Herr Vogt*, som i sin tur ligger bakom analysen i *Den militära frågan i Preussen och det tyska arbetarpartiet*. Kriteriet är: måste terrängen *fortfarande* jämnas ”där en proletär revolution är möjlig”? – i synnerhet att det för första gången skapas ”ett industriproletariat i nationell skala”. Har man redan uppnått de samhällsekonomiska förhållanden som för första gången gör den proletära socialismen historiskt möjlig?

I den avdelning i *Kommunistiska Manifestet* som börjar: ”Bourgeoisien har spelat en högst revolutionär roll i historien...”⁸⁶ behandlas kapitalismen som att den fram till denna tidpunkt har varit historiskt progressiv. Den borgerliga liberalismen, som traditionellt var den borgerliga utvecklingens spjutspets mot de absolutistiska begränsningarna, spelar en historiskt progressiv roll så länge det *fortfarande* finns terräng att jämna ut för att möjliggöra den proletära revolutionen. När denna roll väl har fullföljts, när det väl finns samhälleliga förhållanden för att proletariatet själva ska kunna kämpa om makten, då måste man bedöma hur progressiv den borgerliga rörelsen är i detta stora sammanhang utifrån detta i grunden förändrade sammanhang. (Förvisso kan det alltid finnas progressiva *element* under vissa förhållanden, som underordnade och långtifrån avgörande faktorer, speciellt när dessa underordnade element är ”progressiva i jämförelse med...”)

Men även när en bildning eller ett förhållande ur Marx’ synvinkel otvivelaktigt är progressivt, så får inte detta faktum honom att automatiskt ge det politiskt stöd. Politiskt stöd innebär att välja sida i klasskampen. Huruvida det är lämpligt innefattar mycket mer än beteckningen progressiv. Vi har redan sett exempel på det i Marx’ och Engels’ inställning till ”progressiva despoter” som

81 *Ibid*, s 449 f. En felaktig hänvisning är till del I av Manifestet (på sid 449). På sid 450 skulle hänvisningen till *NRZ-Revue* om England ha varit till *Die revolutionäre Bewegung*, i *NRZ*.

82 Marx’ citat ur *Klasstriderna i Frankrike* finns i *Herr Vogt*, Marx/Engels *Werke*, band 14, s 449, kommentaren s 450.

83 Se *KMTR*, band 1, s 436 f.

84 Marx, ”The Elections – Tories and Whigs”, *New York Tribune*, 21 augusti 1852.

85 Marx, *Filosofins elände*, på marxists.org.

86 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 4.

Napoleon.⁸⁷ Låt oss ta ett mer grundläggande exempel.

Marx' formulering i *Herr Vogt* måste påminna om den process som Marx upprört beskriver i *Kapitalet* om den primitiva kapitalackumuleringen. Detta så progressiva kapital kommer till världen "blod- och smutsdrypande ur alla porer från topp till tå", dess födelse "firades med ett stort hero-dianskt barnaröv" som "förvandla barnens livskraft till kapital" och det skaffar sina resurser "genom direkt utplundring, slaveri och rån mord" – och så vidare.⁸⁸ Allt detta – inklusive att driva bort bönderna från jorden med hjälp av inhägnandet av allmänningarna och superexploateringen av proletärer i den industriella revolutionens gytter – bryter upp "det feodala samhällets materiella rötter ... och [jämnar] den terräng, där en proletär revolution är möjlig" och skapar "ett industri-proletariat i nationell skala", och andra förutsättningar. Denna utveckling är därför progressiv – en odiskutabel yttring av kapitalismens progressiva roll. Vad leder det till politiskt?

Detta objektiva historiska faktum var mycket viktigt för Marx, speciellt vid en bedömning av de antiborgerliga strömningar som tittade bakåt mot förhållanden som överlevt sig själva. Men detta övervägande fick honom, milt sagt, inte att ge politiskt stöd till regeringar och ledare och ideologer som ledde denna historiskt progressiva rörelse. Tvärtom förespråkade han att man skulle bygga upp en proletär rörelse för att kämpa mot dessa "progressiva" ledare. Det var den småborgerliga demokratin, som han föraktade innerligt, som underförstått eller uttryckligen följde denna politik. "Denna borgarklass är historiskt progressiv, *därför* är det vår politiska roll att utgöra denna progressiva rörels vänsterflygel."

Den ohyggliga kapitalackumuleringen och industriella revolutionen var det bästa som det kapitalistiska systemet kunde prestera, ett system som till sin natur förstör mänskliga värden, till och med när det var historiskt progressivt i jämförelse med det gamla system som det utrotade. *Men det var inte progressivt i jämförelse med klasskampen bland de arbetare som det sög ut.* Den borgerliga utvecklingen var bara progressiv i den mån den röjer marken från de förkapitalistiska hindren för den proletära revolutionen. Men den proletära revolutionära processen börjar inte med en revolution. Den börjar med en elementär klasskamp mot just denna progressiva borgarklass – en klasskamp som inte börjar den dag som all terräng har rensats utan långt dessförinnan, i själva verket i och med den nya arbetarklassens första andetag.

Kort sagt: eftersom den borgerliga utvecklingen bara är progressiv i så måtto som den röjer vägen för en utveckling av den proletära klasskampen, så kan den aldrig vara progressiv i jämförelse med den proletära klasskampen själv.

Denna fråga smälter ibland samman med en annan fråga, på grundval av en ståndpunkt som är lika främmande för Marx' tänkande. Det är åsikten att rörelsen för en proletär revolution inte ska börja förrän det finns en aktuell möjlighet för seger, och att den innan denna tidpunkt är "utopisk" och "realistisk". Eftersom rörelsen för en proletär revolution börjar med den elementära klasskampen, så betyder denna uppfattning att klasskampen ska motverkas – i verkligheten undertryckas – till något senare lämpligt datum. Bland de många antaganden som ingår i denna ståndpunkt är tron att klasskampen går att stänga av och på av någon sorts manipulerande ledarskap. Ur Marx' synvinkel är detta en typisk återspeglning av den härskande klassens ideologi, som av gammal vana betraktar slavar som verktyg. Och detta vore tydligt även om inte Manifestet hade anmärkt om proletariatet att "Dess kamp mot bourgeoisien börjar med dess existens."⁸⁹ Hursomhelst finns det inget sätt att avgöra när den historiska möjligheten till seger i denna mening har uppstått: *on s'engage et puis on verra* [man börjar kämpa och sedan får man se]. Om man väntade ett halvt sekel kunde alla se att en proletär revolution var förhastad 1848. Och när Engels skrev ner den uppfattningen 1895⁹⁰ så

87 Se *KMTR* band, kapitel 17, särskilt avdelning 3.

88 Marx, *Kapitalet, första bandet*, på marxists.org.

89 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 8.

90 Engels, *Inledning till Klasstriderna i Frankrike*, på marxists.org.

menade han inte att det var någon stor uppenbarelse. För vissa – inte för Engels – innebar denna efterklokhet en fällande dom över 48-orna för att de inte hade haft någon kristallkula.

Den viktigaste faktorn är: att en klass ska inleda klasskampen på signal först när revolutionen anses vara *möjlig* – om nu denna elitistiska fantasi vore möjlig – är samma sak som att garantera att denna möjlighet inte kommer att förverkligas på mycket lång tid. Om inte klasskampen utvecklas långt före denna tidpunkt så kan den revolutionära klassen inte organisera sig på något sätt, än mindre i de avancerade former som krävs för en seger, och det är en lång process. Utan klasskamp kan inte den revolutionära klassen utveckla sitt eget ledarskap och erfarna kadrer. Utan klasskamp kan inte klassen skaffa sig den politiska och ideologiska nivå som behövs för att aspirera på seger under revolutionen, än mindre uppnå segern.

I efterklokhetens klara sken börjar den revolutionära klasskampen med säkra nederlag, i bästa fall en blandning av nederlag och delvisa segrar. ”Ibland segrar arbetarna, men bara tillfälligtvis. Det egentliga resultatet av deras kamp är inte den omedelbara framgången, utan den alltmer omfattande föreningen av arbetare.”⁹¹ Det är bara via nederlag som en revolutionär klass får erfarenheter att bygga en stridsduglig rörelse och lär sig att bli framgångsrik. Historien för varje klass som strävar efter den politiska makten är med nödvändighet en historia om nederlag som kröns av en enda varaktig seger.

91 Marx/Engels, *Kommunistiska manifestet*, på marxistarkiv.se, s 8.